

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 147-162

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16 Sayı/Issue: 2

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Meryem ATİK	Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Rabia Vildan İYİGÜNGÖR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Anıl AKIN TANRIÖVER	Bursa Teknik Üniversitesi
Doç.Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Zafer DURDU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç.Dr. Salih BATAL	Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Elvettin AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Mert GÖKIRMAK	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim KAMİL	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel AKGÜN	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Sevcan GÜLEÇ SOLAK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Sefa USTA	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet UÇAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan CANDAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÖZSOY ÖZMEN	Kocaeli Üniversitesi

YERELDE KAMU POLİTİKALARININ OLUŞUMUNDA BELEDİYELERİN ROLÜ: ÇOCUK POLİTİKALARINDA İZMİR GAZİEMİR ÖRNEĞİ¹

Rasim AKPINAR

*Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Kamu Yönetimi Bölümü, rasimakpinar@gmail.com*

Burak Hamza ERYİĞİT

*Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Yerel Yönetimler Bölümü, burakhamza67@gmail.com*

ÖZET

Kentleşme oranının hızla arttığı günümüzde kentsel mekânın çocuk için daha yaşanılır kılınması ve dolayısıyla kent yaşamında çocuk odaklı bir yönetim yapısının yerelde oluşumu oldukça önem arz etmektedir. Bu düzlemde çocuklara dair dünyada yapılan uygulama ve girişimlerin merkezinde “Çocuk Dostu Kent” olgusu yer almaktadır. Çocuk Dostu Kent Girişimi Habitat 1996 yılında UN-Habitat ve UNICEF tarafından başlatılmıştır. Ayrıca Türkiye’nin de taraf olduğu ve 1990 yılında imzalanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, nerede doğduklarına, kim olduklarına; cinsiyetlerine, dinlerine ya da sosyal kökenlerine bakılmaksızın bütün çocukların haklarını tanımlamaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, on sekiz yaşın altında olan kişileri çocuk olarak kabul etmektedir. Bu makalenin temel amacı çocuk dostu belediyecilik kavramını bir alan çalışmasıyla ele almaktır. Bu çalışmada Türkiye’nin önemli metropoliten merkezlerinden birisi olan İzmir’in Gaziemir ilçesi özelinde, çocuk dostu belediyecilik kavramı anne ve babalar ile çocuklar üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Nicel araştırma ve dolayısı ile anket yöntemi kullanılarak hazırlanan çalışmada gelişmiş ülkelerde birer birey olarak kabul edilen çocukların ve çocuk haklarını dikkate alan yerel yönetim anlayışının Türkiye’de kent yönetimi açısından istenilen düzeye erişmediği sonucuna varılmıştır.

¹ Bu çalışma V. Stratejik Kamu Yönetimi Sempozyumu’nda sunulan “Yerelde Kamu Politikalarının Oluşumunda Belediyelerin Rolü: Çocuk Politikalarında İzmir Gaziemir Örneği” adlı bildiriden genişletilerek üretilmiştir. Saha çalışmasında anketleri uygulayan ve bilgisayar ortamına taşıyan Kamu Yönetimi öğrencileri Buse Dumanlı, Buse Sabancı ve Abdülsamet Karadağ’a çok teşekkür ederiz.

ABSTRACT

Today, where the rate of urbanization is increasing rapidly, it is important to make urban space more livable for children and thus to establish a child-oriented governance structure in the local area. The “Child-Friendly City” phenomenon is at the center of the world’s practices and initiatives on children. The Child-Friendly City initiative was launched in Habitat 1996 by UN-Habitat and UNICEF. Moreover, the Convention on the rights of the child, which Turkey is a party to, and signed in 1990, defines the rights of all children regardless of where they were born, who they were; their gender, religion or social origin. The Convention on the rights of the child recognizes persons under the age of eighteen as children. The main purpose of this article is to analyze the concept of child-friendly municipality with a field study. In this study, the concept of child-friendly municipality in Gaziemir District of Izmir, which is one of the important metropolitan centers of Turkey, was tried to be analyzed through parents and children. In the study prepared using quantitative research and therefore survey method, it was concluded that the understanding of local government taking into account the rights of children and children who are accepted as individuals in developed countries did not reach the desired level in terms of urban management in Turkey.

GİRİŞ

Belirli ya da belirsiz bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun siyasal olarak örgütlenmiş hali olan devlet organizasyonunun kamusal mal ve hizmetleri üretirken yapmaya karar verdiği ve benimsediği kamusal yol ve yöntemlere kamu politikası denilmektedir. Kamu politikalarının tanımından da anlaşılacağı üzere çok geniş bir inceleme ve değerlendirme alanına sahip olduğu söylenebilir. Devlet tüzel kişiliği dışında kamu gücünü kullanmakla mükellef kılınan yerel düzeydeki kamusal mal ve hizmet sağlayıcılarının yerel düzeydeki kamusal tercihlere yönelik izlemiş olduğu yol ve yöntemler yerel kamusal politikalar olarak addedilebilir. Yerel yönetimler sosyal, ekonomik, toplumsal, teknolojik, güvenlik, imar ve konut, kültür ve turizm, gençlik ve spor, sağlık, eğitim ve çevre alanlarında faaliyet göstermekte ve bu alanlarda kamu politikaları üretmektedirler.

Sosyal hizmetin konusu olan ve dezavantajlı gruplardan birisi olarak kabul edilen çocuk gerçeği, yerel kamusal mal ve hizmetler açısından önemli sayılabilecek yerel kamusal politikaların alanı haline gelmiştir. Bu bakımdan gerek uluslararası gerek ulusal birçok politika ve strateji belgesi yukarıda da bahsedildiği üzere son dönemde ön plana çıkan hususlardan olmuştur. Toplumların gelişmişlik düzeyine ilişkin değerlendirmelere konu olan ve kamu politikalarına yön veren uluslararası sözleşme ve politika belgeleri, gereğince uygulamaya konu edildiği zaman anlam ifade etmektedir.

Bu çalışmada şehir ve çocuk ilişkisini kurgulayan son dönemde kabul edilmiş uluslararası belgeler dâhilinde gelişme gösteren “çocuk dostu şehir” olgusunun Türkiye’deki yansımaları irdelenmeye çalışılmıştır. Çocukların yaşamlarını sürdürdükleri ister küçük ister büyük, şehir ya da kırsal bütün alanların yönetim şekline çocuk dostu yerleşim uygulanmaları önem kazanmaya başlamıştır. Çocuk dostu şehir çocuk haklarını gözeten iyi bir yerel yönetim politika belgesi ve örneğidir. Çocuk dostu bir şehirde, iyi yönetim, şehir kalkınma gündeminde çocuğa görünürlük kazandırmayı ve çocuklara karar verme sürecine katılım sağlamayı kapsamaktadır. Çocuk dostu şehir kavramı çerçevesinde yerel yönetimlerin çocuk haklarını desteklemesi ve gerçekleştirilmesi için bazı hakları sağlaması gerekmektedir. Örneğin, çocuklar şehrin karar veren organlarını etkileyebilme, yaşamak istedikleri şehri ifade edebilme, güvenli ortamlarda zaman geçirebilme, tüm bilimsel, sosyal ve kültürel etkinliklerin içinde yer alabilme haklarına sahiptir.

Merkezi düzeyde çocuk politikalarında ana aktör şüphesiz Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'dür. Türkiye'de söz konusu teşkilat tarafından çocuklara dair çeşitli sosyal politika ve sosyal hizmet modelleri geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Ayrıca yerel düzeyde yaşadıkları beldelerin önemli bir kısmını oluşturan çocukların beklentilerinin, haklarının ve varlıklarının kent mekânına, sosyal ve yönetsel alana yansıtılmasından sorumlu olan kuruluşlardan birisi hiç şüphesiz belediyelerdir. Belediyeler; vatandaşlara olan yakınlığı, sorunlara hızlı müdahale edebilme kapasitesi ve yerel topluluğun talep ve gereksinmelerini etkili ve etkin gözleyerek çözüm üretebilme yeteneği ile çocuklara ilişkin politika ve uygulamaların önemli bir paydaşıdır. Bu minvalde bu çalışmada alan araştırması nicel araştırma yöntemi kullanılarak İzmir Gaziemir ilçesi örneklemini üzerinden Türkiye'deki belediyeler ile ilgili bir genellemeye varılmaya çalışılmıştır. İzmir Gaziemir İlçesi'nin değişik mahallelerinde ikamet eden ve geniş yelpazeli meslek gruplarına göre rastlantısal seçilen ebeveynlere söz konusu çocuk hakları ve mekân olgusu üzerinden niceliksel araştırma metodu olan anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bahsi geçen mekânda yaşayan çocuklara yönelik onların düşünce ve görüşlerini analiz eden hususi bir anket gerçekleştirilmiş ve çıktıları karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilerek 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesi an itibarıyla en geniş uluslararası kabul görmüş ve yüksek katımlı sözleşmedir. Devletlerin büyük çoğunluğunun bu sözleşmenin prensiplerine katılmış olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin 14 Eylül 1990 yılında imzaladığı ve 9 Aralık 1994 tarihinde onayladığı Çocuk Hakları Sözleşmesi, 11 Aralık 1994'te Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Bu sözleşmede geçen çocuk haklarını refah hakları, korumacı haklar, yetişkin hakları, ana/babalara karşı haklar şeklinde temalara ayırmak mümkündür.¹ Günümüzde sanayileşme ve hizmet sektöründeki gelişmelere paralel olarak dünya nüfusunun önemli bir bölümü kentsel alanlarda yaşamayı tercih etmektedir. Bu nedenle gerek merkezi idareler ve gerekse yerel otoriteler kentlerde çocuk ortamlarını iyileştirme yönünde politikalar geliştirmeye gayret etmektedir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin yerel yönetim seviyesinde uygulanmasıyla Çocuk Dostu Şehir Geliştirme süreci başlamıştır. Bu sürecin temel aldığı dokuz ilke şunlardır:

- Çocukların Katılımı: Çocukları ilgilendiren/etkileyen hususlarda çocukların aktif katılımını teşvik etmek, görüşlerini dinleyip, karar alma süreçlerinde görüşlerini dikkate almak.
- Çocuk Dostu Yasal Çerçeve: Bütün çocukların haklarını destekleyen ve koruyan yasal mevzuat, düzenleyici çerçeveler ve prosedürler oluşturmak.
- Şehir Çapında Çocuk Hakları Stratejisi: Sözleşme'ye dayanan, Çocuk Dostu Şehirler oluşturmaya yönelik ayrıntılı, kapsamlı bir strateji ya da gündem belirlemek.
- Çocuk Hakları Birimi veya Koordinasyon Mekanizması: Yerel yönetim düzeyinde çocukların bakış açılarını dikkate almayı öncelik haline getiren daimi yapılar oluşturmak.
- Çocuk üzerindeki etkilerin değerlendirilmesi: Çocuklarla ilgili yasa, politika ve uygulamaların etkilerini uygulama öncesinde, sırasında ve sonrasında ölçen sistematik bir süreç oluşturmak.

¹ Bknz: Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyarı Protokoller, Usul Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları, <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2019).

- f. Çocuk Bütçesi: Çocuklar için yeterli kaynak ayırmak ve bütçe analizi yapmak.
- g. Şehirdeki Çocukların Durumu üzerine düzenli rapor: Çocukların ve haklarının durumunu yakından izleyip konu ile ilgili yeterli veri toplamak.
- h. Çocuk Haklarını Bilinir Kılmak: Yetişkinler ve çocuklar arasında çocuk hakları ile ilgili farkındalık oluşturmak.
- i. Çocuklara Yönelik Bağımsız Savunu: Çocukların haklarını destekleyen sivil toplum kuruluşları ve çocuk komiseri gibi bağımsız insan hakları örgütlerini desteklemek.

Birçok uluslararası girişim, kentlerdeki çocukların yaşam niteliğini geliştirmek üzere İstanbul'daki HABİTAT II konferansından sonra harekete geçmiştir. UNICEF'in Çocuk-dostu Kentler (Child-friendly Cities) girişimi ve UNESCO'nun Kentlerde Büyüme (Growing up in Cities) girişimi bu konuda sayılabilecek diğer çalışmalardandır. Kanada, Avustralya ve Amerika'da da benzer girişimler çocuk dostu çevreler yaratmak konusunda çeşitli çalışmalar sürdürmektedirler. 2001 yılında Avrupa Çocuk Dostu Kentler Ağı (ENCFC-European Network Child Friendly Cities) Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin yerine getirilmesi amacıyla kurulmuştur. Bu oluşum birincisi 2002 yılında Antwerp-Belçika'da olmak üzere, 2004 yılında Londra-İngiltere, 2006 yılında Stuttgart Almanya, 2008 yılında Rotterdam-Hollanda ve 2010 yılında Florance-İtalya, 2012 yılında Zagreb-Hırvatistan'da "kentlerde çocuk" (Child in the City) konferansları düzenlemiştir. Ülkemizde çocuklar için çalışılan araştırmalar, aktiviteler ve girişim çabalarına bakıldığında da Çocuk Dostu Kent projelerinin ön planda olduğu görülmektedir. UNICEF ile 2006-2010 yıllarındaki süreci içeren ülke programındaki faaliyet planı yürüncesinde 12 ilimizde Çocuk Dostu Kent girişim faaliyetleri başlatılmıştır.

Çocuk Dostu Şehir kavramının somutlaşması 1991 yılında İtalyan sahil kasabası olan Fano'da gerçekleşmiştir. Bu konuda İtalyan psikolog Francesco Tonucci'den ilham alınmıştır. Tonucci'nin düşüncesi, şehrin günlük yaşamının ve trafikteki artışların insanların yürüyebileceği, tanışabileceği ve eğlenip kamusal mekanların tadını çıkarabileceği güzellikleri olumsuz etkileyeceği nedeniyle kentli insanda güvensizlik hissinin oluşacağı inancıdır. Tonucci, çocukları şehirlerin değişiminde anahtar olarak görür ve çocukların şehirlerin geleceğinde bilinçli araçlar olabileceğini öne sürmüştür. Çocuk Dostu Şehirler, çocukları şehirlerin yönetimine katılım sağlayacak vatandaşlar olarak kabul etmektedir ve yerel yönetimlerin bu düşüncüyü benimsemesi gerekmektedir. Çocuk haklarına dair sözleşmenin 12. maddesinde belirtildiği üzere çocuklar şehri ve kamusal alanları projelendirmede yerel yönetimlerde çocuk konseyleri aracılığıyla şehrin yönetimine ve idaresine katkıda bulunmalıdır. Çocuklar şehirde serbestçe hareket edebilmeli ve şehrin güvenli algısının gerçek anlamda sağlanması gerekmektedir (Tonucci, 2015: 291).

Çocuk Dostu Şehirler; çocukların şehir yönetiminin aktif katılımcıları olması ve çocukların fikirlerine şehir politikalarında yer verilmesi detaylarını kapsamaktadır. Çocuk Dostu Şehirlerde yeşil alanların varlığı, hem sosyal hem kültürel etkinliklerin barınmasını da kapsamakta ve hiçbir ayırım gözetmeksizin (din, dil, cinsiyet, engel hali) bu hizmetlere çocukların sahip olmasını amaçlamaktadır. Çocuk Dostu Şehir etkin bir yönetim sistemini gerektirmektedir ve çocuk haklarını gözetken iyi bir yerel yönetimi öngörmektedir (Riggio, 2002: 48).

Çocuk Dostu Şehir kavramı çerçevesinde yerel yönetimlerin çocuk haklarını desteklemesi ve gerçekleştirilmesi için şu hakları sağlaması gerekmektedir (Özservet, 2015: 7-8):

- Şehrin karar veren organlarını etkileyebilme,
- Yaşamak istedikleri şehri ifade edebilme,
- Tüm alanlara katılarak yaşam sürebilmeye,

- Tüm kapsamlarda temizliğe ulaşabilmeye,
- Oluşabilecek tüm şiddet konularında korunabilmeye,
- Güvenli ortamlarda zaman geçirebilmeye,
- Tüm sosyal ve kültürel etkinliklerin içinde yer alabilme

Çocuk Dostu şehir, çocuklara ve yaşamlarına aktif bir ilgi duymayı gerektirmektedir. Çocuk dostu olma, yalnızca yerel veya ulusal hükümetler tarafından gerçekleştirilen eylemler yoluyla değil, aynı zamanda çocukların kendilerinin, ailelerinin ve yaşadıkları kişilerin ve kurumların işbirliği ile şehirlerde başarılabilir. Çocuk Dostu Şehirlerin yaklaşımı, Çocuk Haklarına dair sözleşmenin kapsamlı bir şekilde uygulanması ile oluşabilmektedir. Bu nedenle, Çocuk Dostu Şehir, her genç vatandaşın şehirleri hakkındaki kararlarını etkileme ve istedikleri şehir hakkındaki görüşlerini ifade etme hakkını garanti etmektedir (Gökmen ve Taşçı, 2016: 470).

2. ALAN ARAŞTIRMASI

2.1. Araştırma

Çalışma nicel verilere dayalı betimsel tarama modelinde tasarlanmıştır. Betimsel tarama; yaşayanların, hali hazırda var olanların, yaşananların ne olduğunun betimlenip açıklanarak ortaya konulması olarak ele alınmaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2018: 47). Araştırmada veri elde etme tekniği olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket, belli bir konuda, kişilerin, grupların, toplumların görüşlerini almak üzere hazırlanarak sorulardan oluşan veri toplama aracı olarak tanımlanmaktadır. Anket soruları, araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerini kapsamalıdır. Ankette yer alan soruların açık ve anlaşılır olması gerekmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2018: 187- 188). Evren, araştırma sonuçlarını genelledebileceğimiz elemanlar bütünüdür. Örneklem ise evrenden belli kriterler dâhilinde seçilen ve evreni temsil edeceği varsayılan en küçük kümeye denir (Büyüköztürk vd. 2015). Araştırmanın örneklemini, olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden “basit tesadüfi örnekleme yöntemi” ile seçilen çocuklar ve ebeveynler oluşturmaktadır. Evreni oluşturan her birimin örneklem içerisinde yer alma olasılığı basit tesadüfi örnekleme yönteminde aynıdır. Diğer bir ifadeyle, birimler birbirinden bağımsız olarak eşit seçilme şansına sahiptirler. Evren hacmi N, örneklem hacmi n olarak alındığında evrendeki her bir birimin seçilme olasılığı n/N olacaktır (Ural ve Kılıç, 2005).Anketin bulguları basit frekans analizi yapmak suretiyle ortaya konulmuştur.

2.2. Varsayımlar

Araştırmada ana varsayım, “beldelerinin önemli oranda nüfusunu oluşturan çocukları gözeten bir belediyeçilik anlayışının geliştirilmesi gerekliliği” şeklinde belirlenmiştir. Bu varsayımın sınanması için oluşturulan iki ayrı ankette, biri o beldede yaşayan çocuklara ve diğer ankette ise anne ve babalara yönelik sorular yer almıştır. Bu anketlerde belediyenin hizmetlerine yönelik soruların bulunduğu gibi anne, baba ve çocukların haklarıyla ilgili sorulara da yer verilmiştir. Temel varsayımı destekleyecek ikincil varsayım “Çocukların yaşadıkları mekâna ilişkin talep ve görüşlerini o mekânı yönetenlere iletebilme yollarının açılması gerekliliği” şeklinde belirlenmiştir.

2.3. Araştırma Tekniği ve Katılımcılar

İzmir ili, Gaziemir İlçesinde ikamet eden çocuklar ile ebeveynler çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bu ilçenin seçilmesinde ilçenin alışveriş merkezine sahip olması, ilçenin merkezde bulunması ve 2018 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre ilçe nüfusunun yaklaşık yüzde 27’sinin çocuk olması etken

olmuştur. Hazırlanan anket çalışması sadece ilçenin bir mahallesinde değil sosyo-ekonomik seviyesi göz önüne alınarak değişik mahallelerinde uygulanmıştır. Bir anket çocuklara yönelik hazırlanmış ve 155 çocuğa anket uygulanmıştır. Bir diğer anket ise ebeveynlere yönelik hazırlanmış ve 200 kişiye uygulanmıştır.

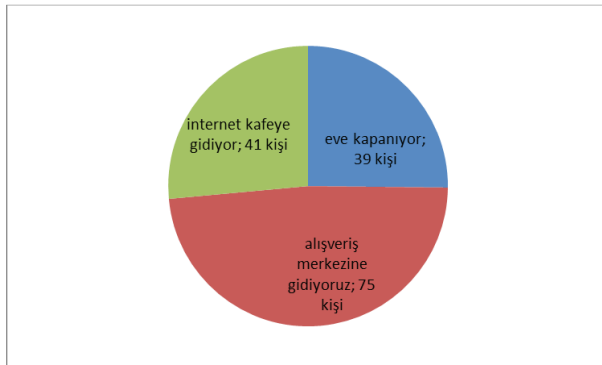
Kişisel özellikler	Çocuk anketi		Ebeveyn anketi	
	Yaş grubu	0-5	24 kişi	20-30
	6-10	46 kişi	30-40	91 kişi
	11-18	85 kişi	40 üstü	42 kişi
Cinsiyetiniz	erkek	82 kişi	erkek	69 kişi
	kız	73 kişi	kadın	131 kişi
Okula/kreşe/anaokuluna gidiyor musunuz?	evet	149 kişi		
	hayır	6 kişi		
kaç yıldır bu ilçede ikamet ediyorsunuz?	1-5	36 kişi	1-5	50 kişi
	6-10	69 kişi	6-10	117 kişi
	10 yıldan fazla	50 kişi	10 yıldan fazla	33 kişi
			Mesleğiniz	
			Ev hanımı	63 kişi
			işsiz	9 kişi
			Kamu görevlisi	81 kişi
			işçi	10 kişi
			Serbest meslek	37 kişi

2.4. Araştırmanın Bulguları

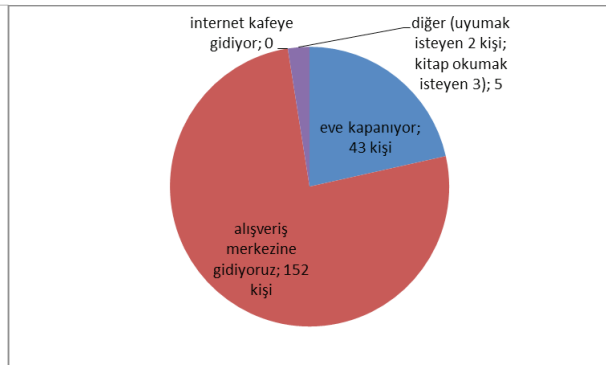
2.4.1. Çocukların Serbest Zaman Tercihleri ve Mekânları

Anne ve babaların “kışın olumsuz havalarda çocuğunuzun serbest vaktini nerede değerlendiriyorsunuz; çocuğunuz bu olumsuz havalarda nerede oyun oynuyor?” sorusuna verdiği cevaplara bakıldığında; büyük bir çoğunluğunun alışveriş merkezine gittiğini (152 kişi) diğerlerinin ise evde vakit geçirdikleri (43 kişi) görülmektedir. Benzer soru çocuklara “kışın olumsuz havalarda serbest vaktinizi nerede değerlendiriyorsunuz; nerede oyun oynuyorsunuz?” şeklinde yöneltildiğinde 75 çocuğun alışveriş merkezlerinde ve 41 çocuğun internet kafelerde (41 kişi) zaman geçirdiği görülmüştür.

Şekil-1:Çocuk anketi

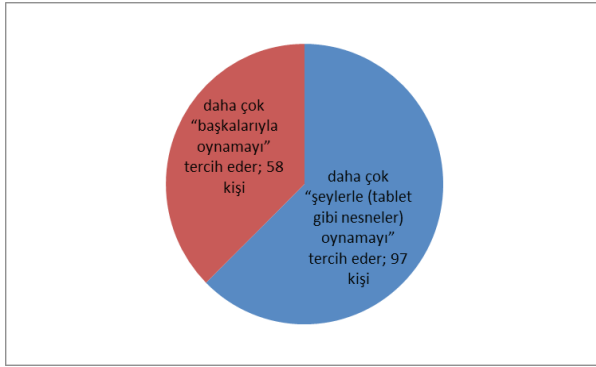

Şekil-2:Ebeveyn anketi

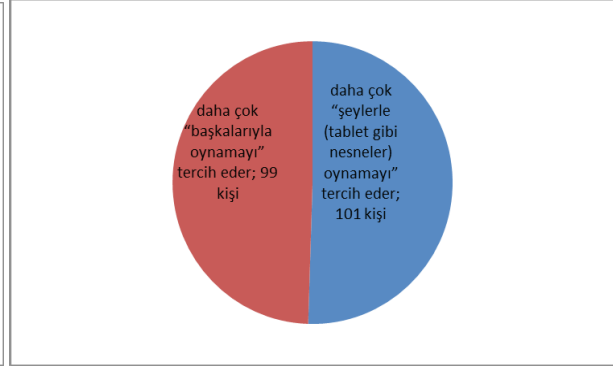

Çocuklara “oyun tercihiniz nasıldır?” diye bir soru sorulduğunda; 97 kişinin tablet, bilgisayar gibi nesnelere yalnız oynamayı tercih ettiği, 58 kişinin ise daha çok başkalarıyla oynamayı tercih ettiği görülmüştür. Aynı soru ebeveynlere sorulduğunda ortalama yarı yarıya bir dağılım ön plana çıkmıştır.

Şekil-3:çocuk anketi

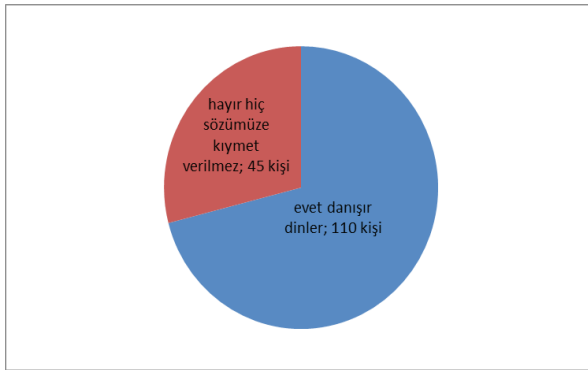
Şekil-4:ebeveyn anketi

2.4.2. Çocukların Kendilerini İfade Edebilmeleri, Ebeveynlerinin Ve Yerel Yönetimlerin Çocukların Fikirlerine Değer Vermesi

Çocuklara "anneniz veya babanız karar vereceği zaman size danışır mı, sizi dinler mi?" diye sorulduğunda 110 kişinin evet danışır dinler cevabı vermiştir. 45 kişinin ise hayır hiç sözüme kıymet vermez dediği görülmüştür. Benzer soruyu ebeveynlere "ailecek karar vereceğiniz zaman çocuğunuza danışır mısınız onu dinler misiniz?" şeklinde sorulduğunda 198 kişinin evet danışırım dinlerim dediğini, sadece 2 kişinin hayır dediği görülmüştür.

Şekil-5:çocuk anketi

Şekil-6:ebeveyn anketi

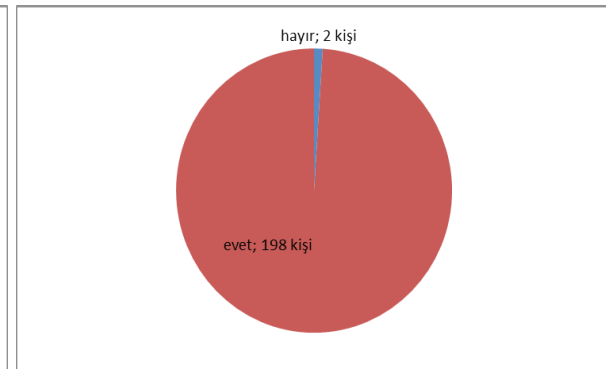

Çocuğun kendine ait özgür bir alanının olup olmadığını anlamak için "evinizde kendinize ait oda var mı?" sorusuna 8 kişinin kendine ait odasının olmadığı, 147 kişinin ise odalarının bulunduğunu anlaşılmıştır. Aynı soru ebeveynlere sorulduğunda 2 kişinin çocuğuna ait özel bir odasının olmadığı diğerlerinin ise var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil-7:çocuk anketi

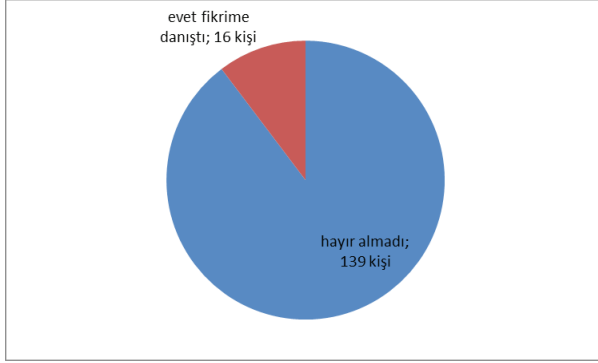

Şekil-8:ebeveyn anketi

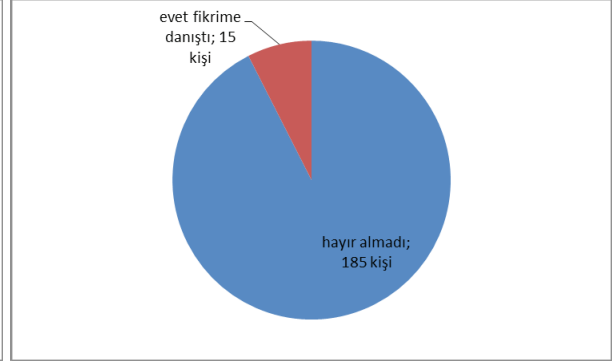

Çocuklara “nasıl bir kent istediğinize dair belediye bugüne kadar fikrinizi aldı mı?” diye sorulduğunda ağırlıklı olarak (139 kişi) fikirlerine başvurulmadığını ifade etmiştir. Benzer soru “nasıl bir kent istediğinize dair belediye bugüne kadar çocuğunuzun fikrini aldı mı?” diye ebeveynlere yöneltildiğinde aynı sonuçla (185 kişi hayır almadı) karşılığı alınmıştır.

Şekil-9:çocuk anketi

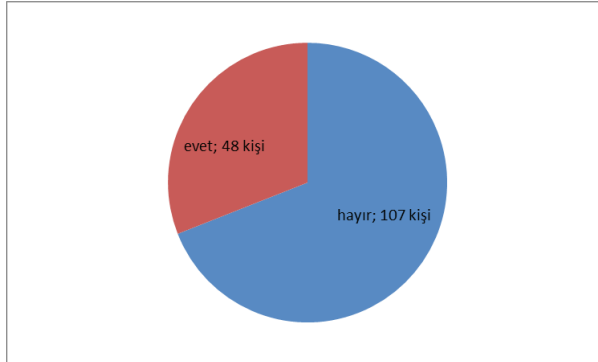
Şekil-10:ebeveyn anketi

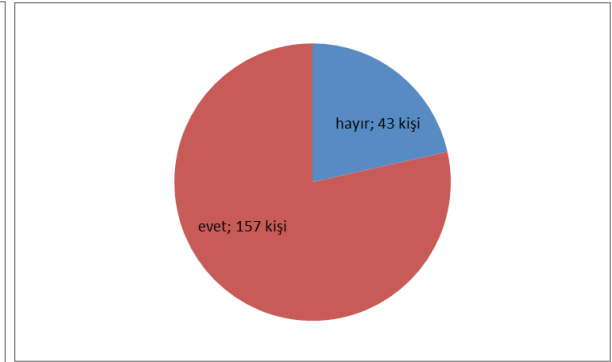
2.4.3. Çocuk Hakları Konusunda Bilinç Düzeyi

Çocuklara “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’yi hiç duydunuz mu?” diye sorulduğunda 107 kişinin hiç duymadığını; ebeveynlerde ise 147 kişinin haberdar olduğu görülmüştür.

Şekil-11:çocuk anketi

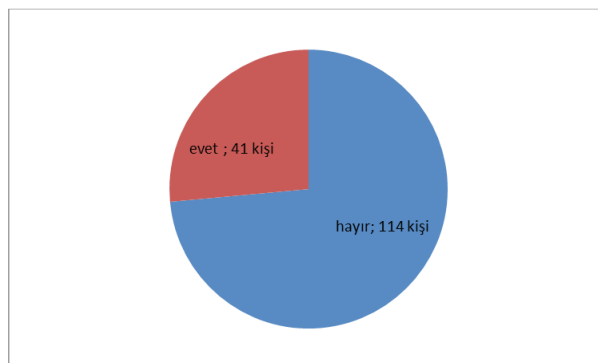

Şekil-12:ebeveyn anketi

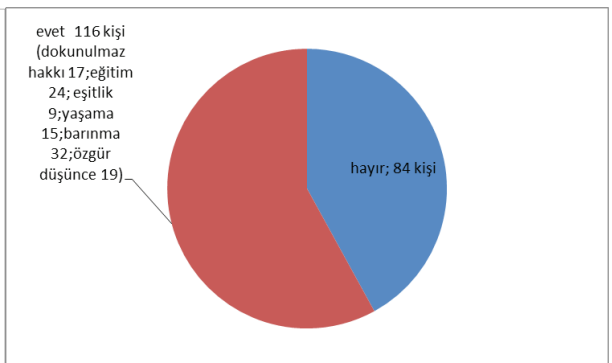

Çocuklara “çocuk haklarının neler olduğunu biliyor musunuz?” diye sorulduğunda 114 kişinin bilmediği; ebeveynlerde ise 116 kişinin bildiğini eğitim, barınma, yaşama hakkı gibi detaylandırdığı görülmektedir.

Şekil-13:çocuk anketi

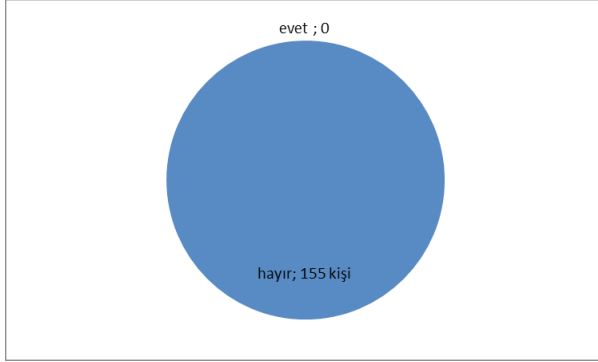

Şekil-14:ebeveyn anketi

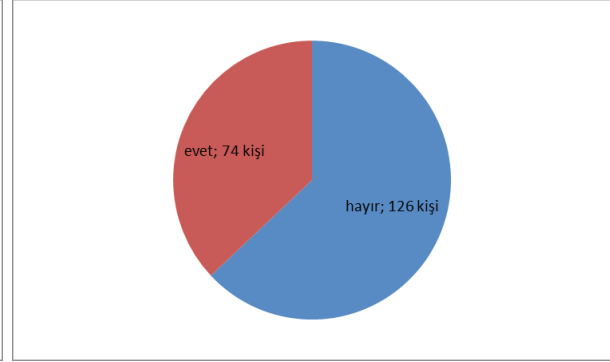

Çocuklara “Kamu Denetçiliği Kurumunu hiç duydunuz mu; evet ise çocukların bu kuruma başvurabildiğini duydunuz mu?” diye bir soru yöneltildiğinde hiçbir çocuğun bu kurumu duymadığı görülmüştür. Anne ve babalarda ise 126 kişinin Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumunu duymadığı görülmüştür. 74 kişinin ise duymakla birlikte çocukların bu kuruma başvurabildiğini bilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil-15:çocuk anketi

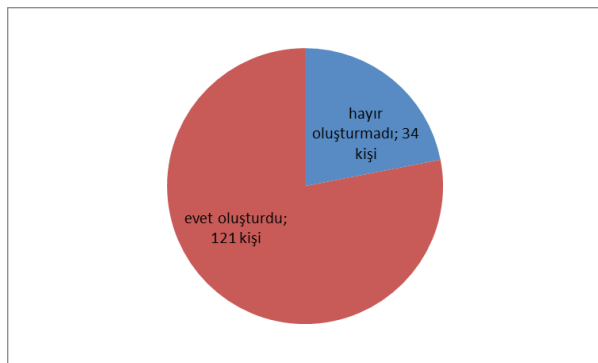
Şekil-16:ebeveyn anketi

2.4.4. Belediyelerin Çocuk Odaklı Faaliyet Gerçekleştirmeleri

Çocuklara “Arkadaşlarınızla buluşmak, birlikte vakit geçirmek ve en önemlisi rahat şekilde oyun oynamanız için belediyeniz gerekli ortamları, mekanları oluşturdu mu veya oluşturuyor mu?” diye sorulduğunda 121 kişinin evet dediği; 34 kişinin ise hayır oluşturmadı dediği görülmüştür. Anne ve babalara aynı soru sorulduğunda benzer bir cevap ile karşılaşmış olup, 184 kişinin evet oluşturdu, 16 kişi ise hayır oluşturmadı şeklinde değerlendirme yaptığı gözlenmiştir.

Şekil-17:çocuk anketi

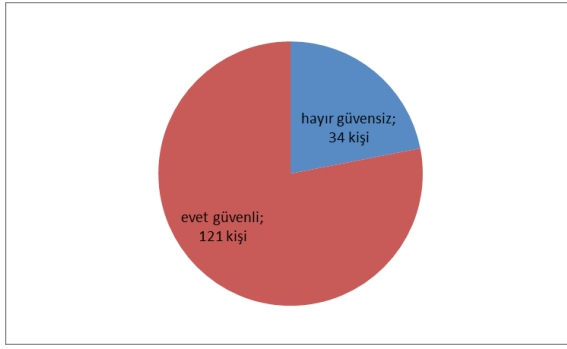

Şekil-18:ebeveyn anketi

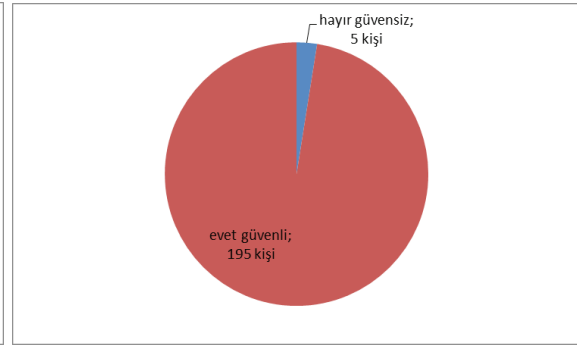

Çocuklara “sokaklarınızın güvenli olduğunu düşünüyor musunuz?” diye sorulduğunda 121 kişinin evet şeklinde cevap verdiğini, ebeveynlerde ise aynı soruya 195 kişinin evet güvenli demesine rağmen sadece 5 kişinin hayır güvensiz şeklinde cevap verdiğini görülmüştür.

Şekil-19:çocuk anketi

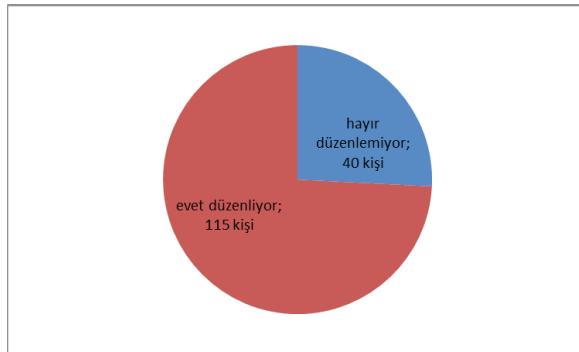

Şekil-20:ebeveyn anketi

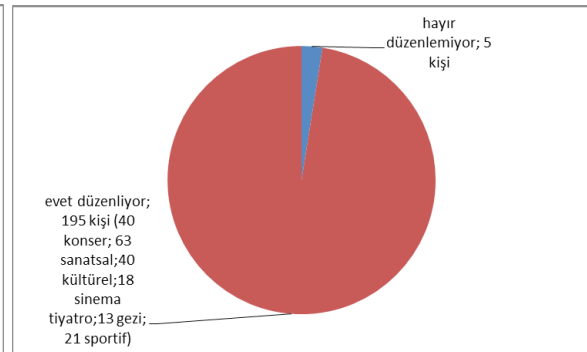

Çocuklara “Belediyeniz sizlere yönelik kültürel, sanatsal, bilimsel ve sportif faaliyetler (bilim müzesi, sinema tiyatro, gezi programları gibi)düzenliyor mu?” diye sordüğümüzda 115 kişinin evet düzenliyor; 40 kişinin ise hayır düzenlemiyor dediği görülmüştür. Ebeveynler ise aynı soruya 195 kişi düzeyinde belediyenin çocuklara yönelik bu türden hizmetler verdiğini sadece 5 kişinin hayır düzenlemiyor dediği gözlenmiştir.

Şekil-21:çocuk anketi

Şekil-22:ebeveyn anketi

Çocuklara “dışarıda bitki yetiştirmek için uygun bir alan ister misiniz; böyle bir alan var mı?” diye sordüğümüzda 87 kişinin evet isterim ama böyle bir alanın mevcut olmadığını söylerken; 68 kişinin ise hayır istemem dediği görülmüştür. Aynı soru ebeveynlere çocukları için sorulduğunda tamamının istediğini ancak böyle bir alanın var olmadığını ifade ettikleri gözlenmiştir.

Şekil-23:çocuk anketi

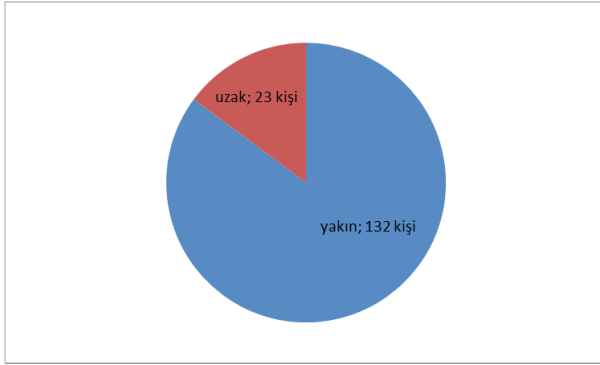

Şekil-24:ebeveyn anketi

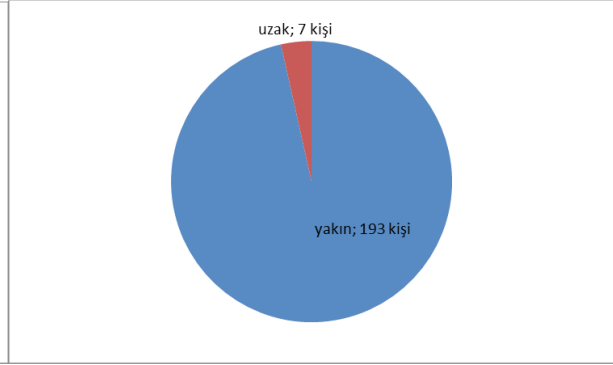

Çocuklara “dışarıda oyun alanları oturduğunuz eve yakın mı?” diye sorulduğunda 132 kişinin evet yakın dediğini görülmüştür. Ebeveynler aynı soruya 193 kişi düzeyinde evet dediği, 7 kişinin ise hayır uzak dediği gözlenmiştir.

Şekil-25:çocuk anketi

Şekil-26:ebeveyn anketi

5. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Çocuk dostu belediyeçilik kavramı temelde katılımcılık boyutu ile açıklanmaktadır. Bu çalışmada ortaya çıkan bulgularda da benzer bir sonuç çıkmıştır. İzmir Gaziemir ilçesinde her ne kadar nüfusun yaklaşık yüzde 27'si çocuk olsa da alan çalışması çocukların fikirlerinin hem ebeveynleri tarafından ve hem de kamu otoriteleri ve özellikle yerel yönetimler tarafından çok da dikkate alınmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu durum aslında kamu otoritelerinden beklenen bir çok iyileşmenin aslında ailede başlaması gerektiği gerçeğini de gözler önüne sermektedir. Çocukların evlerinde kendine ait bir odasının bulunmaması da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Çocuk dostu belediyeçilik kavramında belki de unutulmuş hususlardan birisi nitelikli insan kaynağı olgusudur. Bir şehirde yaşayan insanların niteliği yükseldikçe o şehrin çocuk dostu olma özelliği daha da artmaktadır. Şehirde yaşayan insanlar eğitilmiş, hak ve sorumluluklarını bilen, hoşgörülü ve rasyonel iyi bir yurttaş olmalıdır. Alan çalışmasında ortaya çıkan diğer önemli bir bulgu sosyo-ekonomik seviyesi bakımından 81 il içinde üçüncü konumda bulunan İzmir'de -merkez ilçelerinden birinde- kamu denetçiliği kurumunun çocuklarca hiç duyulmadığı (ki tamamına yakını eğitim kurumlarından birine gidiyor); anne ve babaların da ağırlıklı oranının duymadığı gerçeğini ortaya çıkarmasıdır. Anne ve babalarda bu kurumu duyanların tamamı ise çocukların kamu denetçiliği kurumuna başvurma hakkına haiz olup olmadıkları konusunda bilgi sahibi olmaması gerçekten çok düşündürücüdür. Katılımcılık, hesap verebilirlik gibi demokrasiyi zenginleştiren unsurların mikro düzeyde bireylere inildiğinde anlam ve içerik kaybına uğradığı görülmekte olup aslında bu durumun kamu otoriteleri tarafından uygulanan politika ve stratejilerin yetersiz kalmasında önemli bir gerekçeyi oluşturduğu söylenebilir.

Çocukların büyük kentlerde serbest vakitlerini geçirebilecek yegane adreslerinin alışveriş merkezlerindeki oyun alanlarının olduğu gerçeği de bu alan araştırması ile ortaya çıkmıştır. Belediyelerin açık oyun parklarına ve park malzemelerine kaynak aktardığı bilinmektedir. Hemen hemen her mahallede bir oyun parkının olduğu da görülmektedir. Ancak yağışlı olumsuz hava durumlarında yahut yazın aşırı sıcaklarında çocukların dışarıda oyun oynayabilecekleri hiçbir alan bulunmamaktadır. Çocuklar için tek adres alışveriş merkezleri ile internet kafeler olarak belirmektedir. Bu durumu düşünerek başta Kuzey Avrupa ülkeleri olmak üzere iyi örneklerin Türkiye'ye transfer edilmesi belediyeler tarafından sağlanmalıdır.

Uçar ve Negiz'in (2016:815) alan çalışmasına dayalı bir çalışmada önerdiği gibi 5393 sayılı Belediye Kanununun 76'ncı maddesinde yer verilen kent konseylerinin aktif hale getirilmesi ve konseylerde alınan kararların belediye meclislerinde görüşüldükten sonra kabul edilerek yerel politikalara dahil edilmesi gereklidir. Yine aynı kanunun 77. maddesinde yer verilen belediye hizmetlerine gönüllü

katılım uygulamasının da gerçekleştirilmesi ve yaygınlaştırılması önemlidir. Bununla birlikte kent konseylerinde çocuk meclislerinin de aktif hale getirilmesi planlanabilir.

Kentlerde yaşayan çocukların ötekini düşünen, merhametli, doğa sevgisi olan bir yetişkin olmaları için toprakla, bitkiyle ve hayvanla hemhal olabilecek mekanlara sahip olmaları gerekmektedir. Alan çalışmasında “dışarıda bitki yetiştirmek için uygun bir alan ister misiniz? Böyle bir alan var mı?” diye sorulduğunda ebeveynlerin tamamının olumlu görüş belirttiği ancak böyle bir alanın var olmadığını ifade ettikleri görülmektedir.

Sonuç olarak kentlerdeki çocuk oranının yüksekliği göz önünde bulundurularak İzmir Gaziemir ilçesinde yapılan alan çalışmasının çıktıları üzerinden kent yönetimleri ve yöneticilerinin çocukları gözetken bir belediyeçilik anlayışı geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Ayrıca çocuk dostu belediyeçilik için sadece kamu otoritelerinin değil ayrıca bireylerin de üzerine büyük sorumluluklar düştüğü ve bu sorumluluk bilincinin gelişmesinde yine kamu otoritelerine ve belediyelere sorumluluklar düştüğü ifade edilebilir.

Daha makro düzeyde konuyu ele almak gerekirse Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 27. özel oturumunda kabul edilmiş olan “Çocuğa Uygun Bir Dünya” (A world fit for children) Öneri'sinde devletin ve yerel yönetimlerin ödev ve sorumlulukları esasında dile getirilmiş olan realitelerin Türkiye'nin kendi siyasal, yönetsel, kültürel havzasında yörgularak sentezlenmesi büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyarı Protokoller, Usul Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları,
<https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%-C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2019).
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2014). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (20. Baskı). Ankara: Pegem
- GÖKMEN Hikmet ve TAŞÇI Gülay Burcu; (2016), "Children's Views about Child Friendly City: A Case Study from Izmir", Megaron, Cilt 11, Sayı 4, ss.469- 482.
- ÖZSERVET Çakırer Yasemin; (2015), "Kent ve Çocuk", iç. Yasemin Çakırer ÖZSERVET (Ed.), İdeal Kent, Kent Araştırmaları Dergisi, Sayı 17, ss. 5-12.
- RACELIS Mary VE AGUIRRE M. Desirree Angela; (2002), "Child rights for urban poor children in child friendly Philippine cities: views from the community", Environment and Urbanization, Volume 14, Number 2, ss. 97-113
- RİGGIO Eliana; (2002), "Child Friendly Cities: Good Governance In The Best Interests Of The Child", Environment and Urbanization, Volume 14, Number 2, ss. 45- 58.
- SÖNMEZ, V., ve ALACAPINAR, G. F. (2018). Örnekendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- TONUCCI Francesco; (2015), "Özgürleştirme Üzerine: "Yetişkinler Çocukları Dinlemedikleri Takdirde Çok Büyük Sorunlar ile Karşılaşacaktır, Çocukların Şehri: Yerel Yönetimlerde Yeni Bir Felsefe", Çev: Battal ÖZSERVET, İdealkent, Sayı 17, ss. 282-297.
- UÇAR, A. ve NEGİZ, N. (2016), Yerelde Kamu Politikalarının Oluşumunda Yönetişim ve Katılımcılık: Isparta İncelemesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: CİEP Özel Sayısı.
- URAL, A. ve KILIÇ, İ. (2005). Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Detay.
- https://www.mahalliidarelerdergisi.com.tr/pg_135_cocuk-dostu-belediyecilik (erişim tarihi:08.10.2019)

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 163-174

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

ANKARA, BAKÜ VE LEFKOŞE KENTLERİNİN YÖNETSEL SİSTEM VE KÜLTÜREL AÇIDAN ANALİZİ¹

ADMINISTRATIVE SYSTEM AND CULTURAL ANALYSIS OF THE CITIES OF ANKARA, BAKU AND LEFKOSE

Prof.Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Bursa Uludağ Üniversitesi

ekarakurt@uludag.edu.tr

ÖZET

Aynı kökene sahip Türk devletlerindeki yönetim sistemlerinin ve kültürel yapıların analiz edilmesi, ülkeler arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların tespit edilmesi ülkeler arasındaki iş birliği ve politikaların geliştirilmesi açısından önemli bir perspektif sunacaktır. Bu noktada Türk başkentleri olan Ankara, Bakü ve Lefkoşe kentlerinin, yönetim sistemleri ve kültürel yapıları incelenecektir. Başkentler ülkelerin yönetim sistemleri ve kültürel yapıları hakkında temel nitelikte bilgi vermesi, ülkeler arasında ayrılıkları ve benzerlikleri göstermesi açısından önemli bir araştırma konusudur. Zira devletler, yönetim sistemlerini öncelikle başkentlerinde kurgulayarak temellendirmek isterler. Dolayısıyla başkentleri incelemek söz konusu devletin yönetim felsefesini, politik kültürünü, kültürel yapısını anlayabilmek için kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmada Türk devletlerinin başkentleri olan Ankara, Bakü ve Lefkoşe kentleri analiz edilecektir. Bu bağlamda öncelikle Türk başkentlerindeki yerel yönetim sistemleri incelenecektir. Yerel yönetim organları, işlevleri, halkın yönetsel süreçlere katılımı irdelenecektir. İkinci olarak Türk başkentlerindeki kültürel yapı ele alınacaktır. İlgili başkentlerin tarihi, kültürel değişim süreci, gündelik hayatları analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk dünyası, başkentler, yönetim sistemi, kültürel yapı

¹ Bu makale TESAM III Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan "Türk Başkentlerindeki Yönetimsel Sistemin ve Kültürel Yapının Analizi" adlı çalışmadan üretilmiştir.

ABSTRACT

Analyzing the administrative systems and cultural structures in the Turkish states of the same origin and identifying the similarities and differences between countries will provide an important perspective in terms of developing cooperation and policies between countries. At this point, the administrative systems and cultural structures of the Turkish capital cities Ankara, Baku and Lefkose will be examined. Capitals are an important research subject in terms of providing basic information about the governance systems and cultural structures of countries and showing the differences and similarities between countries. Because states want to base their administrative systems primarily by setting them up in their capitals. Therefore, examining the capitals is of critical importance to understand the administration philosophy, political culture and cultural structure of the state in question. In this study, Ankara, Baku and Nicosia cities, which are the capitals of the Turkish states, will be analyzed. In this context, local government systems in Turkish capitals will be examined first. Local government bodies, their functions, and the participation of the people in administrative processes will be examined. Second, cultural structure in Turkish capitals will be discussed. The history, cultural change process and daily lives of the relevant capitals will be analyzed.

Key Words: Turkic world, capitals, management system, cultural structure

GİRİŞ

Türk dünyası, tarihsel olarak ortak kültür ve dile sahip olan Türk halklarının yaşadığı coğrafya olarak tanımlanmaktadır. Türk dünyası oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu coğrafyada yer alan her Türk devleti farklı sosyo- politik yapıya ve tarihi- kültürel geçmişe sahiptir. Bu farklılık ülkelerdeki yönetsel sisteme, kişiler arası ilişkilere, ekonomik konjoktüre etki etmektedir. Türk devletleri farklı sosyo-politik ve tarihi - kültürel yapılara sahip olsalar da aralarında güçlü bir organik bağ vardır. Aynı kökene sahip Türk devletlerindeki yönetsel ve kültürel yapıların analiz edilmesi, ülkeler arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların tespit edilmesi ülkeler arasındaki işbirliği ve politikaların geliştirilmesi açısından önemli bir perspektif sunacaktır. Bu noktada Türk başkentlerinin yönetsel ve kültürel yapıları incelenecektir. Başkentler ülkelerin yönetsel ve kültürel yapıları hakkında temel nitelikte bilgi vermesi, ülkeler arasında ayrılıkları ve benzerlikleri göstermesi açısından önemli bir araştırma konusudur. Zira devletler, yönetsel yapılarını dolayısıyla devlet felsefesini öncelikle başkentlerinde kurgulayarak temellendirmek isterler. Dolayısıyla başkentleri incelemek söz konusu devletin yönetim felsefesini, politik kültürünü, kültürel yapısını anlayabilmek için kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmada üç Türk devletinin başkentleri olan Ankara, Bakü ve Lefkoşe kentleri analiz edilecektir. Bu bağlamda başkentlerin tarihi, kültürel - mekânsal değişim süreci ve gündelik hayat analiz edilecektir. Üç Türk devleti arasındaki yönetsel – kültürel yapılar arasındaki benzerliklerin ve farklılıklarının tespitinden daha çok; ortak tarih, kültür ve dil birliğine sahip olan ülkelerin başkentlerinin karşılaştırılması yoluyla geleceğe yönelik potansiyel işbirliği imkânlarının neler olduğunun araştırılması bu çalışmanın çıkış noktasıdır.

1. Türk Dünyası Başkentleri ve Yönetsel Sistem – Mekânsal Yapı

Türk Dünyası, tarihsel olarak ortak kültür ve dile sahip olan Türk halklarının yaşadığı coğrafya bir coğrafyayı ifade etmektedir. Türk dünyası olarak bilinen coğrafya, jeo-politik açıdan önem taşıyan bir alana konumlanması nedeniyle her zaman dünya güçlerinin egemenliğini kurmaya çalıştığı, stratejik öneme sahip bir coğrafya olagelmıştır. Bu durum Türk dünyasındaki devletlerin ve toplulukların kaderlerini etkilediği gibi, sahip oldukları sosyo-mekânsal birimler olarak kentlerinde de tarihsel olarak derin izler bırakmıştır. Türk dünyası içinde yer alan devletlerin siyasi yapıları, yönetim sistemleri, kültürel yaşantıları, ekonomileri, mekânsal yapıları birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bu farklılık devletlerin içinde buldukları coğrafyanın topografik yapısından, iklimine, komşu oldukları devletlere, tarihsel süreçte tanık olunan olaylara birçok değişkenden etkilenmiştir. Bu çalışmada bahsedilen

Türk devletleri; Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'dir. Çalışmaya konu edilen devletlerdeki yönetsel sistem ve kültürel yapının incelenmesi hedeflenmiştir. Bu devletlerdeki yönetsel sistem ve kültürel yapının ayrı ayrı incelenmesi oldukça ayrıntılı çalışmanın konusudur. Bu nedenle bu çalışmada bu ülkelerin başkentlerindeki yönetim sistemi ve kültürel yapıları genel bir çerçevede incelenmiştir. Başkent; bir ülke geneline ya da eyalet bütününe yönelik genel siyasetin belirlendiği ve yönetimin fiziksel düzeyde cisimleştiği kent (Çınar, 2007:130) olarak tanımlanmaktadır. Farklı bir çalışmada başkent şu şekilde tanımlanmaktadır: Bir devletin yönelti ve yönetim özgeği. Bir ülkedeki en büyük ve en önemli kent. Anakentlerin en büyüğü (Keleş, 1998). Her devlet, özellikle yeniden inşa sürecinde olan devletler, devlet felsefesini öncelikle başkentlerine yansıtmak ister. Bundan dolayı başkentleri incelemek söz konusu devletin yurttaşlık felsefesini, politik kültürünü, benimsediği politik-ekonomik stratejileri, sosyal politikalarını, yani özetle ulus-devlet projesinin niteliğini anlayabilmek için kritik bir öneme sahiptir.

Bir ülkenin başkentinde tanık olunan mekânsal dönüşüm, yönetim sistemi, kültürel yapı ülkenin geri kalan kentleri için bir perspektif sunmaktadır. Bir diğer ifade ile başkentler, ulus devlet inşa sürecinde siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerinin gerçekleştirildiği ve elde edilen deneyimlerin ülkedeki diğer kentlere aktarıldığı yerlerdir. Ülkenin içinde yer aldığı coğrafi yapı, ekonomik konjonktür, komşu ülkelerle ilişkiler, dini sistem, siyasal yapı, ülkedeki mekânsal yapıya ve yönetsel sisteme ulus-devleti en somut hâliyle yansıtan mekânsal birimlerdir.

Bu çalışmada Türk dünyası başkentleri olan Ankara (Türkiye), Bakü (Azerbaycan) ve Lefkoşe (Kuzey Kıbrıs) kentleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında incelenecek başkentler, içinde buldukları siyasal ve ekonomik sistemler ile beraber, farklı tarihsel deneyimler ve bu deneyimlerin beraberinde getirdiği özgünlüklere sahiptir. Bu başkentlerin 20. yüzyılda yaşadıkları köklü dönüşümleri belirleyen iki tarihi olay önemlidir: Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması. Her iki olayın ardından bugünkü Türk Dünyası coğrafyası devletlerinin ulus devlet inşa süreçleri başlamıştır. Başkentler tarihsel çerçevede tanık olunan olayların etkisiyle farklı şekillerde yapılanmıştır.

2. ANKARA (TÜRKİYE CUMHURİYETİ)

Tarih boyunca önemli yol ağlarının kavşak noktalarında yer alan Ankara, farklı güçlerin ve kültürlerin egemenliği altında kalmıştır. Her yeni iktidar sahibi, değiştirdiği ilişki ağları bağlamında kentsel mekânı da yeniden tanımlamaktadır. Fakat Ankara, bugün sahip olduğu konuma Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle ulaşabilmiştir. Dolayısıyla Ankara kenti için kırılma noktası Cumhuriyet'in ilanıdır.

Ankara, Çubuk Ovası gibi oldukça verimli tarım alanları ile çevrili, su kaynaklarına oldukça yakın ve güvenliğin sağlanmasında oldukça önemli bir avantaj sağlayan sarp yamaçlı bir tepenin üzerinde konumlanmıştır. Dolayısıyla Ankara, tarih içinde doğu-batı arasında ticaret yapanların her zaman önem atfettiği bir konuma sahip olagelmiştir.

Bugün Ankara kentinin kapladığı bölge ve çevresinde yapılan araştırmalar sonucundaki arkeolojik buluntular, Paleolitik dönemden başlamak üzere, Neolitik ve Bakır Çağı boyunca bölgede devam eden toplu yaşamın kültür değerleri olarak kabul edilmişlerdir. Ankara ve çevresinin Hititler tarafından ele geçirildiği ve bölgede yerleşik düzene geçtikleri düşünülmektedir. Mürted ovası yakınında Bitik'te bir Hitit yerleşmesi saptanmış ve yapılan kazıda eski Hitit dönemine ait bir yerleşim yeri açığa çıkarılmıştır. Ayrıca, Ankara'nın 60 km güneybatısındaki Gavurkale kalıntıları da Hitit döneminin izleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hititlerden sonra bölgeye, Frigler hâkim olmuştur. Kentteki ilk önemli yerleşimin Frigler döneminde olduğu tahmin edilmektedir. Eski çağ kaynaklarında, Ankara'nın kurucusu olarak Frig Kralı Midas kabul edilir.

Frigler, bölgeye "gemi çıpası" anlamındaki "Ankyra" ismini veriyorlar. Frigler'in başkenti olan Gordion, bugünkü Polatlı ilçesi sınırları içerisinde yer alan Yassihöyük Köyünde yer almaktaydı (Dursun

ve Poyraz; 2014). Kentin “Ankyra” adı, İslami devirlerde “Engürü” ve “Angora” biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'nın Anadolu'da siyasi birliğini kurmasına kadar geçen süre içinde Ankara, Türk Beylikleri ile Bizans arasında sürekli el değıştirmiştir. Bizans'ın zayıflamasını ve Anadolu'da güçlü bir birlik oluşmamasını iyi değerlendiren Osmanoğlu Beyliği giderek güçlenmiş ve topraklarını, öncelikle Anadolu'da hızla genişletmeye başlamıştır. Osmanoğlu Beyliği, 1354 yılında Ankara'yı egemenliği altına almıştır. 1402 yılında Çubuk Ovasında yapılan Ankara Savaşı'na sahne olmuş ve Ankara bir süre Timur kuşatması altında kalmıştır. Timur'un Anadolu'dan ayrılışından sonra, Mehmet Çelebi, Fetret Devri'nin sonunda padişahlığını ilan edince, Ankara'yı tekrar Osmanlı egemenliği altına almıştır. Osmanlı Devleti döneminde Ankara, 23 Nisan 1920 tarihinde kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, hükümet merkezini Ankara olarak ilan edilmiştir. Ankara, İstiklal Savaşı'nın idare edildiği bir merkez haline gelmiştir. 13 Ekim 1923'te çıkarılan kanun ile Ankara resmen yeni Türkiye'nin yeni başkenti olarak ilan edilmiştir (Dursun ve Poyraz; 2014).

Ankara başkent ilan edildikten sonra, Cumhuriyetin bir sembolü olarak kabul edilmiştir ve kentin inşaa sürecine önem verilmiştir. Başkentin ilanından sadece dört gün sonra 17 Ekim 1923'de Ankara belediyesi, başkent belediyesi olarak yeniden düzenlenmiştir. Başkent Ankara'nın ilk planı Alman planıcı Lörcher tarafından yapılmıştır. Lörcher'in imar planı çerçevesinde başlayan imar hareketi bir başkentin ihtiyacı olan yapıların inşaa edilmesinden daha çok yeni bir toplumsal kimlik edinme sürecini de içinde barındırmaktadır. Başkentte öncelikle yeni bir parlamento, bakanlıklar ve diğer devlet kuruluşlarının bulunduğu “devlet mahallesi” ve burada çalışanların yaşayacağı bir konut alanı oluşturulmuştur. Bugün hâlâ varlığını sürdüren Kızılay, Zafer, Sıhhiye, Ulus ve Lozan Meydanları, söz konusu eksen boyunca Lörcher Planı ile gerçekleştirilmiştir. Böylece kentsel mekân, hem yaya ile araç trafiğinin ilişkisini hem de farklı geleneklerinden farkını da ortaya koymuştur. Devlet kurumları, çoğunluğu yabancı mimar ve mühendislerin projelerine göre kamu eliyle yapılmıştır. Konut yerleşimlerinde ise sivil yurttaşaa öncelik verilerek, doğrudan ya da kredili konut yapımı ile belediye, konut sorununa da çözüm üretmeye ve örnek bir konut modeli elde edilmeye çalışmıştır. Devlet kurumlarının, çalışanlarının konut sorununun çözümüne yönelik politikalar konut kooperatifleri kurulmuştur (Dursun ve Poyraz; 2014).

Başkent oluşundan sonra Ankara hızlı bir nüfus artışına sahne olmuştur ve bunun yarattığı baskı, devletin politika ve önceliklerini derinden etkilemiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında 1914 yılında bir milyonun üstünde nüfusa sahip eski başkent İstanbul küçülmüş ve 1924 yılında yaklaşık 500 bin nüfuslu bir kent olmuştur. Bu dönemde başkent Ankara'nın nüfusu hızla artmıştır. 1927 yılında Ankara'nın nüfusu 74.784 iken 2017 yılında nüfusu 5.445.026'ya ulaşmıştır.

Ankara'da, ulus-devletin bütün öğelerini içeren kendine özgü bir fiziksel mekân kurulmuştur. Bataklıklar kurutulmuş, kamulaştırmalar yapılmış, yapı malzemelerinin üretimi için fabrikalar açılmış, işçilerin konut ihtiyacı giderilmiş (amele evleri), gaz deposu, un fabrikası ve fırın yaptırılmıştır. Kentin inşası öyle büyük bir hızla sürdürülmektedir ki, daha bu ilk dönemin sonunda Ankara'da hastane ve araştırma enstitüleri, spor alanları, her düzeyde okul inşaatı, konut alanları, müzeler, meydanlarla ve yeşil alanlarla donatılan kamusal mekânlar bulunmaktaydı. Ayrıca iklim koşulları el vermemesine rağmen, çok büyük bir alanda sulama ile tarım ve hayvancılık yapılabileceğini göstermek ve üretimin gelişmesine yönelik araştırmalar yapabilmek için Orman Çiftliği ve Hayvanat Bahçesi dâhi kurulmuştur. Böylece belediye, sadece kentteki imar etkinliğini yönlendirmekle kalmamış, tüm Türkiye kentlerine örnek olacak kararlar üretmiştir (Dursun ve Poyraz; 2014).

Cumhuriyet sonrası yeniden inşaa sürecinde, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan süreçte önemli miktarda ekonomik kaynak Ankara'nın imarına aktarılmıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde ülkede yaşanan ekonomik darboğaz nedeniyle aktarılan kaynaklarda kısıtlamalar yapılmıştır. Ayrıca 1950'li yıllarda Marshall yardımları çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımlar neticesinde kırdan kente olan göçler hızlanmıştır. Kırdan kente yönelen göçlerin büyük bir kısmı Ankara, İstanbul, İzmir gibi kontrol edilemeyen göçlerin baskısı altında plansız bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Özellikle Ankara'da plansız

ve kaçak büyümeyi önlemeye dönük olarak hazırlanan planlar işlevsiz kalmıştır. Ne yerel ne de merkezi yönetim, büyük kentlerde sanayileşmeye paralel olarak hızlanan göç dalgasının yarattığı konut stoku, kentsel altyapı ve hizmet sektörüne yönelik ihtiyaçları karşılayamamışlardır (Uzun, 2005: 184). Neticede kırdan kente göç eden kişiler konut ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacı ile kendi konutlarını üretmişlerdir. Planlı kentleşme ilkelerine ve bayındırlık kurallarına aykırı olarak inşa edilen bu yapıların sayısı her geçen gün artmıştır. 1966 yılındaki 775 sayılı Gecekondu Kanunu ile birlikte ilk defa bu yapılar “gecekondu” olarak adlandırılmıştır.

Büyük kentlere yönelen hızlı göçlerle birlikte kentsel topraklar yetersiz hale gelmiş ve 1965 yılında Kat Mülkiyeti Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1965 yılında çıkarılan Kat Mülkiyeti Kanunu, başta Ankara olmak üzere bütün kentleri etkilemiş, böylece aynı parselde birden fazla sahipliğe izin verilmiş, bir anlamda bugün bütün kentlerimizi saran apartmanlaşmanın önü açılmıştır (Keleş, ve Duru, 2008: 37). Kat Mülkiyeti Kanunu ile dikey yapılaşma yoluyla kent topraklarının daha verimli bir şekilde kullanılması hedeflenirken gecekondu sahipleri artık tek katlı gecekondu yerine apartman kondu inşa etmeye başlamışlardır. Zaman içinde yerel ya da merkezi yönetim düzeyinde gerçekleştirilen imar affı, gecekondu, vb. hukuki düzenlemelerle gecekondu yasalastırılmıştır. Özellikle seçim dönemlerinden önce uzun süreli kullanım hakkı daha sonra tapu alan kişilerin oluşturdukları gecekonduyla birlikte planlı ve ülkedeki diğer kentlere örnek niteliğinde olabilecek bir kent değildir Ankara. Özellikle 1950’li yıllardan sonra eski başkent İstanbul’un ülke içindeki stratejik konumu güçlenmiştir. Önce sermaye ve finans kuruluşlarının İstanbul’u tercih etmeleri, daha sonra sivil oluşumların merkezlerini İstanbul’a taşımaları ile birlikte Ankara daha çok siyasi merkez konumunda bir kent olurken İstanbul sanayi, ticaret, hizmet, sanat- kültür aktivitelerin gerçekleştirildiği bir merkez haline gelmiştir. Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente yönelen yoğun göçlerle birlikte Ankara, İstanbul başta olmak üzere bütün büyük kentlerde, uygulanmadığı bir kentsel yapı söz konusudur. Zamanla gelir gruplarının yaşam alanlarının birbirlerinden ayrıldığı ve kentsel toprakların gelir gruplarına göre parçalandığı görülmektedir. 2000’li yıllardan sonra Ankara’da –ülkedeki diğer kentlerde de- alışveriş merkezlerinin sayısının hızla arttığı, lüks otellerin – rezidansların inşa edildiği, temalı parkların ortaya çıktığı, çevre yolu- otobanlarla birlikte kentin çevresindeki alan genişlemiştir.

3. BAKÜ (AZERBAYCAN CUMHURİYETİ)

Azerbaycan Cumhuriyeti’nin başkenti olan Bakü, Hazar Denizi’nin Batı kıyısındaki Abşeron Yarımadası’nın güney sahilinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden 28 metre aşağıda yer alan Bakü, dünyanın deniz seviyesinden aşağıdaki tek başkenti ve en kalabalık şehridir. Bir zamanların küçük sahil yerleşimi, 2016 yılı itibari ile 2429.434 nüfusa sahip bir kenttir. Bakü, uzun bir geçmişe sahiptir. Hatta ilk yerleşim ve kuruluş tarihleri tam olarak bilinmemektedir. Bakü; Sasani İmparatorluğu, Şirvanşahlar, Safevi Devleti, Rus İmparatorluğu, Sovyetler Birliği egemenliğinde uzun bir geçmişe sahip kenttir. (Ataşer, ve Sayfutdinova; 2014).

Bakü, petrolün var ettiği ve şekillendirdiği bir şehirdir. Azerbaycan Cumhuriyeti’nin başkenti olan Bakü, coğrafi konumu, tarihsel geçmişi ve sahip olduğu özellikler nedeniyle çok yönlü ve karmaşık bir kimliğe sahiptir. Bağımsızlığın ardından enerji kaynaklarının üzerinde tam kontrolü sağlayan Azerbaycan’da Bakü, bağımsız bir ulusun başkenti olarak yeniden şekillenmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin 1991’de parçalanmasının ardından bağımsızlığına kavuşan devletlerin başkentleri zorunlu olarak büyük bir yönetsel, demografik, ekonomik ve fiziksel dönüşüme maruz kalmışlardır. 1980’lerin sonlarında önce Ermeni, ardından Rus ve Yahudi grupların Bakü’yü terk etmesiyle şehrin yaklaşık yüz yıldır karakteristiğini belirleyen heterojen etnik yapısı büyük ölçüde homojenleşmiştir. Bağımsızlık sürecinde Bakü nüfusunun etnik açıdan homojenleşmesi, şehrin ulusal başkent kimliğini çok güçlü bir şekilde desteklemiştir (Ataşer, ve Sayfutdinova; 2014).

Bakü, bağımsızlıktan sonra güçlü başkanlık sistemine uyan bir yerel yönetime sahiptir. Şehir, başkanını yürütmenin, yani doğrudan Cumhurbaşkanının atadığı ve bu durumuyla yürütmenin doğrudan uzantısı konumundaki Bakü Şehir İcra Hâkimiyeti tarafından idare edilmektedir. Bakü'yü oluşturan on bir idari bölgenin başkanları da Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta, ancak onların üstü konumundaki Şehir İcra Hâkimiyeti Başkanı'nın bu başkanları atama ya da görevden alma yetkisi bulunmamaktadır. Kentsel gelişim hukuki olarak, 1998'de kabul edilen Mimarlık Faaliyetleri Hakkında Kanun ve 1999'da kabul edilen Kentsel Planlamanın Esasları Hakkında Kanun ile düzenlenmektedir. Azerbaycan, bağımsızlığa kavuştuğu andan itibaren Sovyet dönemine ait sembollerin silinmesi için en yoğun çaba gösteren devlet olmuştur. Bakü'de, öncelikle sokak ve cadde isimleri de büyük oranda değiştirilmiştir. Sovyet ve Rus tarihi ile ilişkili adlar sokak ve caddelerden kaldırılırken, yerine Azerbaycan tarihinden isimler konulmuştur (Ataşer, ve Sayfutdinova; 2014).

Kentte Azerbaycan Cumhuriyeti'ni simgeleyen sembol yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. 2012'de inşası tamamlanan Alev Kuleleri, Milli Meclisin hemen karşısında, Bakü'ye ve körfeze hâkim bir tepede yer alır. En uzununu 190, en kısası 140 metre olan alev şeklindeki üç binadan oluşan kompleks lüks konut ve işyerleri için inşa edilmiştir. Binaların alev şeklindeki formu, Azerbaycan'ın sahip olduğu büyük enerji kaynaklarına atıfta bulunur. Kent merkezinde inşa edilen Haydar Aliyev Merkezi ise, sıra dışı mimarisi ile kültürel ve sosyal etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Azerbaycan'daki ulus devlet inşa etme sürecinde Bakü kenti özelinde uluslararası siyasi, ekonomik ve kültürel bir entegrasyon sağlanmak istenmiştir. Bakü'nün uluslararası merkezlerden biri haline gelmesi için bir inşa sürecine başlanılmıştır. Fakat bu süreç kendi içinde çeşitli çelişkileri barındırmaktadır. Kentte bir yandan gelişen, modern görünümü, geceleri ışıklarla aydınlatılan görkemli binaların inşa edilmektedir. Fakat orta gelir seviyesine sahip Azerbaycan vatandaşları için inşa edilen bu yapılar ulaşılabilir olmaktan uzaktır. Lüks tüketim mallarının bulunduğu mağazalar, şehir merkezindeki kentsel dönüşüm ve yenileme baskısına dayanmakta zorlanan Bakülülülerden çok, şehirdeki yabancılara ve yeni üst-orta sınıf Azerbaycanlılara hitap etmektedir.

Kentte yeniden yapılanma sürecinde yoğun bir kentsel dönüşüm çalışmaları söz konusudur. Bu kentsel dönüşüm çalışmaları içinde kentteki petrol rezervleri nedeniyle "kara şehir" olarak adlandırılan Bakü için, "White City (Bakü Beyaz Şehir)" projesi dikkat çekmektedir. 21 hektarlık arazi üzerinde geliştirilen petrol karası şehrin ak şehre dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Proje tamamlandığında 50.000 kişiye yaşam alanı ve 48.000 kişilik istihdam alanı sağlanması planlanmaktadır. Proje 10 farklı bölgeden oluşacak şekilde geliştirilmiş olup, her bir bölgenin fonksiyonu ve çekim özellikleri farklılık göstermektedir. Toplam inşaat alanı 3,7 milyon m²'yi bulan Beyaz Şehir projesi bünyesinde 39 hektarlık peyzaj alanı yer almaktadır. Beyaz Şehir projesi ile hâlihazırda, Bakü merkezinin dışında yerleşen Kara şehrin düzeltilmesi ve yaşanacak bölge haline getirilmesi ile yeni bir perspektif oluşturulacaktır. Bunun dışında ayrıca Hazar Denizi'nin üzerinde 3000 hektarlık alana kurulacak bir yapılanma çalışması devam etmektedir. 50 yapay adadan oluşacak projede dünyanın ne büyük camisi, Formula 1 pisti, 5 üniversite, marina, helikopter pisti, 250 bin konut, 50 bin dairelik rezidans, 18 otel yapılması planlanmaktadır. Sahip olduğu petrol rezervleri nedeniyle geçmiş yıllarda olduğu gibi günümüzde de Azerbaycan uluslararası sermayenin çekim merkezi durumundadır. Bakü, son yıllarda uluslararası sermayenin baskısı altındadır ve kent ulaşım, altyapı, inşaat alanlarında çok sayıda uluslararası inşaat şirketleri görülmektedir.

4. LEFKOŞE (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti)

Kıbrıs, Akdeniz'in ortasında yer alan, 9235 km²'lik yüzölçümü ile bölgenin üçüncü büyük Adası konumundadır. Ada, 1571 yılında Osmanlı Devleti tarafından feth edilmiştir. Osmanlı Devleti, Akdeniz coğrafyasında gücünü kaybetmeye başlayınca Kıbrıs 1878 yılında İngiltere'ye kiralamıştır. Bu tarihten itibaren, Osmanlı Devleti döneminde yönetici konumunda bulunan Kıbrıs Türk toplumu, artık Adada yönetilen konumunda bulunacaktır (Akgün; 2011:3).

1878 - 1960 yılları arasını kapsayan dönemde, Ada'da İngiliz egemenliği kurulmuştur. Bu dönemin başkenti konumunda olan Lefkoşa'nın bu değişiklikten derinden etkilediği görülmektedir. İngiliz egemenliği döneminde adada Türk ve Rum milliyetçiliği olmak üzere iki milliyetçilik akımı güçlenmiştir. İlerleyen yıllarda Kıbrıs'ta, Türk ve Rum ulusları arasındaki sorunlar oldukça büyük boyutlara ulaşmıştır. Bir yandan Kıbrıslı Türklerin Ada'dan göçü, diğer yandan Rumların isteklerine karşı, İngilizlerin Türkleri öne sürmesi, Ada'da siyasi sorunların başlamasına neden olmuştur.

Ada'da İngiliz yönetimi hüküm sürerken kent mekânsal olarak büyümekte, yeni yerleşim yerleri ortaya çıkmaktaydı. Bu dönemde Lefkoşa, kasaba görünümünden çıkıp bir kent görünümüne bürünmüştür. Ada, Lefkoşa'dan idare ediliyordu ve Kıbrıslı Türk ve Rumlar arasındaki siyasi mücadelelerin çoğu da bu kentte gerçekleşiyordu (İşçiöglü; 2014).

Tarihin her aşamasında, Kıbrıs Rum toplumunun büyük bir ideali bulunmaktadır: Enosis. Enosis, Kıbrıs Rum toplumunun siyasi olarak en büyük hedefidir. 1 Nisan 1955 tarihinde Kıbrıslı Rumlar tarafından "EOKA" adlı bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt, Yunanistan tarafından da desteklenmekteydi. Burada amaç, Enosis'i gerçekleştirmek, Ada'nın Yunanistan'a ilhakını sağlamaktı (İşçiöglü; 2014). Ada'da İngiliz egemenliği son bulduğunda, Lefkoşa kentinin Osmanlı Devleti egemenliği altında bulunan başkentten çok farklı bir başkent yapısında olduğu görülmektedir. Lefkoşa, konutları surların dışına taşmış, Türk ve Rum mahalleleri birbirlerinden ayrılmış, siyasi mücadelelerin baş gösterdiği bir kent hâline bürünmüştür.

1960 yılına gelindiği zaman, "Zürih ve Londra Antlaşmaları" ile Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası hazırlanmış; Lefkoşa Antlaşmaları ile "Kıbrıs Cumhuriyeti", 16 Ağustos 1960 yılında ilan edilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti, üç ayrı devletin garantörlüğü altında kurulmuştur. Bunlar Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan ve Birleşik Krallık'tır. Söz konusu devletler, yeni kurulmuş olan devletin garantör devletleri olarak uluslararası alanda yerlerini almışlardır (Güler; 2004: 107).

Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumların ortaklaşa kurmuş oldukları Kıbrıs Cumhuriyeti, Başkanlık Sistemi ile yönetilmekteydi. Başkent ise bu dönemde de Lefkoşa olmuştur. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmadan önce, Lefkoşa kentinde belediye hizmetleri ikiye bölünmüştür. Lefkoşa Türk Belediyesinin kuruluşu 1958 yılında olmuştur. Bu tarihten itibaren Lefkoşa Türk Belediyesi, Kıbrıs Türklerinin yerel hizmetlerini karşılamak için aktif olarak hizmet vermeye başlamıştır.

Ada'da yaşanan siyasi süreç ile birlikte Lefkoşa, yönetsel açıdan yavaşça bölünmeye başlamıştır. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlüğünde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti varlığını uzun süre koruyamamıştır. 21 Aralık 1963 günü Kıbrıslı Rumlar "Kanlı Noel" adını verdikleri saldırılarını başlatırlar. Kıbrıslı Türklere yapılan bu saldırılar sonrasında Kıbrıs Cumhuriyeti fiili olarak yıkılmıştır. Lefkoşa, başkent olarak çatışmalardan en çok etkilenen kentlerden biri olmuştur. Artık Ada'da "iki bölge" oluşturulması kaçınılmaz olmuştur. Aynı durum Lefkoşa kentinde de yaşanmıştır. Yıllarca güvenlik nedenlerinden dolayı etrafı duvarlar ile çevrili olan kentin ortasına çekilecek olan duvar ile birlikte kentte iki bölge oluşturulmuştur. Kentin içerisinde yerini alan duvarlar, kenti ikiye bölmekte; siyasi, ekonomik, dini ve etnik farklılıkları bulunan iki toplumu birbirinden ayırmaktadır. Lefkoşa kenti bu süreçte "yeşil hat" çizgisi ile bölünmekte; kentte iki farklı toplumun yaşam yerleri birbirlerinden tamamen ayrılmaktadır. Yeşil Hat çizgisi Lefkoşa'daki iki ayrı yönetimin sınırı olarak kabul edilmektedir. Kentin kuzeyi Türk bölgesi, güneyi ise Rum bölgesi olarak ayrılmıştır (İşçiöglü, 2014). Bölünmenin yaşandığı günden bugüne kadar Lefkoşa kenti mekânsal olarak birçok değişime uğramıştır.

Tek bir kent olan "Lefkoşa", artık iki farklı topluma ev sahipliği yapmakta, iki ayrı yönetimden oluşmaktadır. Zaman içerisinde Lefkoşa Türk bölgesinin (Kuzey Lefkoşa) dışarıya doğru büyümeye başladığını, Güney Lefkoşa'nın ise dikey olarak büyümeye devam ettiğini görmekteyiz. Böylece, Kıbrıs Adası'nın başkenti konumunda bulunan Lefkoşa, "Avrupa'nın son bölünmüş başkenti" (Atun, ve Doratlı; 2009:113) olarak tarihteki yerini almıştır. Yeşil Hattın çekilmesi, Türk ve Rum

toplumları arasındaki toplumsal çatışmaları durdurmaya yeterli olmamıştır. Yeşil Hattın çekilmesi, Türk ve Rum toplumları arasındaki toplumsal çatışmaları durdurmaya yeterli olmamıştır. 1963-1974 yılları arasında Lefkoşa'da toplumlararası çatışma devam etmiştir. Kıbrıs Türk halkının Ada'daki varlığını koruması, büyük mücadeleler sonucunda gerçekleşebilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Ada'da barış ortamının sağlanması için, Türk Silahlı Kuvvetlerini 20 Temmuz 1974 yılında Kıbrıs'a gönderip 'Kıbrıs Barış Harekati'ni başlatmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri 14 Ağustos 1974 yılında Lefkoşa Kentine girmiş; bu tarihten sonra Lefkoşa kenti, Kuzey Lefkoşa ve Güney Lefkoşa olarak iki farklı isim altında literatürdeki yerini almıştır. 1974'ten sonraki siyasi süreçte Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurmuşlardır (Atun ve Doratlı; 2009).

15 Kasım 1983 tarihinde ise, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. KKTC'nin yönetim şekli "Cumhuriyet" olmuştur. Başkent, Lefkoşa (Kuzey Lefkoşa) kentidir. Resmî dil "Türkçe" olarak kabul edilmiştir. Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Türkler, para birimini "Türk Lirası" olarak değiştirmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde Kuzey Lefkoşa, Türk Lirasını kullanırken, Güney Lefkoşa Kıbrıs Lirası'nı kullanmaya devam etmiştir. Bu durum 2004 yılına kadar devam etmiştir. 2004 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliği (AB) üyesi olması ile birlikte, 1 Ocak 2008 tarihinde Güney Kıbrıs Avrupa Birliği para birimi olan 'Euro'yu kullanmaya başlamıştır. Artık Lefkoşa kenti, tam anlamı ile iki farklı kent durumuna gelmiştir (İşçioğlu, 2014). KKTC'nin 1983 yılında ilan edilmesi ile birlikte ülkede düzensiz yapılaşma ve imar sorunları ortaya çıkmıştır. KKTC'deki planlama sisteminde planlama yetkisi, Şehir Planlama Dairesi'ndedir. KKTC'de planlama, merkezî yönetim tarafından yapılmaktadır. Lefkoşa kenti, KKTC'de bulunan ve kent planı olan tek kent konumundadır. Lefkoşa'da kent ekonomisi, kent planlaması, kent yönetimi, hâlen birçok eksiklikleri barındırır da, merkezî yönetim kentin gelişebilmesi için yoğun çaba harcamaktadır. Lefkoşa kenti, planlı bir kent olmasına rağmen plansız bir şekilde gelişmeye ve değişmeye devam etmiştir. Kentte var olan yerel yönetim, bugün mali sorunlar ile baş etmeye çalışmaktadır.

SONUÇ

Türk Dünyası coğrafyası tarihsel perspektifte jeopolitik açıdan önemli bir konumda olmuştur. Dolayısıyla tarih boyunca bu coğrafyada çeşitli uluslararası güçler egemenlik kurma mücadelesi içinde olmuştur. Oldukça geniş bir coğrafi alan içinde yer Türk devletlerinin ekonomik potansiyelleri, sosyo – kültürel yapıları ve politik sistemleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Türk dünyası içinde yer alan ve bu çalışmaya konu edinilen üç devletin ulus – devlet kurma sürecine etki eden iki önemli olay bulunmaktadır. Bir farklı ifade ile söz konusu Türk devletlerinin 20. yüzyılda yaşadıkları köklü dönüşümleri belirleyen iki tarihi olay önemlidir: Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin kaynakları, sınır komşuları ve tarihsel süreçte tanık olunan olaylara bağlı olarak farklı bir ulus devlet inşa etme sürecine girmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve yıkılması Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devletlerinin ulus devlet sürecini etkilerken; Sovyetler Birliği'nin dağılması ise Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulus- devlet olması süreçlerinde üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Türk dünyası olarak adlandırılan bölge sahip olduğu doğal kaynaklar, coğrafi konumları nedeniyle geçmişte olduğu gibi günümüzde de uluslararası güçlerin odak noktasını oluşturmaktadır. Uluslararası ekonomik – siyasi rekabetin ve dinamik siyasi konjonktürün var olduğu günümüz koşullarında ortak dil – kültür birliğine sahip Türk devletlerinin uluslararası güçlerin yönlendirdiği dünya düzeni yerine ekonomiden, sosyo – kültürel yaşama, politik konsensüslara, eğitime kadar uzanan geniş bir perspektifte yeni işbirlikleri geliştirebilme potansiyelleri bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgün, S. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinden Kıbrıs Türk aydınları ve Jön Türk hareketi ile olan ilişkileri (1865 – 1918). *History Studies*, 3(3).
- Ataşer, G. A. ve Sayfutdinova, L. (2014). Bakü. Türk Dünyası Başkentleri. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Atun, R. A. ve Doratlı, N. (2009). Walls in cities: a conceptual approach to the - walls of Nicosia. *Geopolitics*, 14(1),108-134.
- Çınar, T. (2007). Başkentler üzerine bir inceleme. A. Mengi (ed.). *Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine*, Ruşen Keleş'e Armağan, Ankara: İmge Kitabevi, 129- 146.
- Dursun, D. ve Poyraz, U. (2014). Ankara. Türk Dünyası Başkentleri, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- İşçioğlu, Deniz (2014) Lefkoşa. Türk Dünyası Başkentleri, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, R., ve Duru, B. (2008). Ankara'nın ülke kentleşmesindeki etkilerine tarihsel bir bakış. *Mülkiye*, 32(261), 27–44.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Uzun, C. N. (2005). Residential transformation of squatter settlements: urban redevelopment projects in Ankara. *Journal of Housing and the Built Environment*, 20(2), 183–199.
- Yılmaz, M. ve Kavuncu, Ç. (2014). Türk Dünyası Başkentleri, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları. <https://www.ankara.bel.tr/ankara-kent-rehberi/ankara-nin-kisa-tarihi> (Erişim Tarihi: 22.10.2018)

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 175-188

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

VATANDAŞLARIN BELEDİYELERİN ÜRETTİĞİ KENTSEL HİZMETLERE ERİŞEBİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: KARAMAN BELEDİYESİ ÖRNEĞİ¹

EVALUATION OF CITIZENS' ACCESSEBILITY TO THE URBAN SERVICES OF MUNICIPALITIES: CASE OF KARAMAN MUNICIPALITY

Abmet UÇAR²

Burak Hamza ERYİĞİT³

ÖZET

Son dönemde bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmenin insanların yaşam standardını önemli ölçüde etkilediği bilinmektedir. İnsanların yaşamına bu kadar giren ve etki eden teknoloji kullanımı, kent yönetimlerinin sunacakları hizmetlerin sunulmasında da büyük kolaylıklar sağladığı söylenebilir. Bu anlamda, son zamanlarda birçok belediyenin gerek hizmet sunumunda gerek yönettikleri kentlerin tasarımında erişilebilirliği kolaylaştırmak ve artırmak için yönetim sistemlerinde yeni uygulamalara yer vermek zorunda kaldığı gözlenmektedir. Zira bu zorunluluk hem çağdaş kent yönetiminin hem de sosyal belediyciliğin bir gereği olduğu söylenebilir. Bu kapsamda belediyeler daha başarılı ve vatandaş memnuniyetini kazanmış bir yönetim sergileyebilmek için, sistemlerine mutlaka iyi entegre edilmiş bir teknolojik tasarımı yani iyi işleyen bir internet web sitesi ve birtakım akıllı kent uygulamalarını dahil etmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Böylece vatandaşlar hizmetlere hem evden hem de istedikleri bir yerden daha hızlı erişebilirler.

Bu çalışmada önce genel olarak belediyelerin hizmet sunumunda vatandaşların yararlandıkları bilişim ve iletişim teknolojilerine dair erişilebilirlik uygulamalarından bahsedilmiş, ardından çalışmanın üzerine yoğunlaştığı Karaman Belediyesi'nin sağladığı erişilebilirlik kapasitesi ve bu hususta ortaya koyduğu gelecek öngörüsü stratejik plan ve faaliyet raporları incelenerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Literatür ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak yapılan bu çalışmada Karaman Belediyesi'nin erişilebilirlik ile ilgili hatırı sayılır bir gelişme içinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilirlik, Belediye, Kentsel Hizmetler, Karaman Belediyesi

1 Bu çalışma V. Stratejik Kamu Yönetimi Sempozyumunda sunulmuş olan "Vatandaşların Belediyelerin Kentsel Hizmetlerine Erişilebilirliklerinin Değerlendirilmesi: Karaman Belediyesi Örneği" adlı bildirdiden genişletilerek üretilmiştir.

2 Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Ul. İlişkiler Böl. E-posta: ucarahmet@hotmail.com

3 Doç.Dr. Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fak.,Yerel Yönetimler Bölümü, E.posta: burakhamza67@gmail.com

ABSTRACT

Today it is known that use of communication and information technologies influenced the life standarts of people considerably. It can be said that technology coming into people's life and influencing them, facilitates providing services of city government. In this sense, lately many municipalities have to adopt many new applications in their management systems to facilitate accessibility either in providing services or in designig the city under their government. So, it can be said that this necessity is a requirement of both modern city government and social welfare municipality. In this context, in order to execute a more successful and citizen satisfaction management by municipalities, it has become inevitable that they will necessarily include a well-integrated technological design in their systems, namely a well-functioning internet website and a number of smart city applications. Hence, it is required that citizens can access services faster, from their home or anywhere they want.

In this sense, in the study, firstly some easy accessibility applications of municipalities have been examined, then applications of Karaman Municipality, the main subject of the study has been analysed by studying the most important policy documents at present, strategic plan and activity reports of the municipality. A general evaluation of all these has been done in the conclusion part and concluded that Karaman Municipality has reached in a good development level on accessibilty of its services.

Key Words: Accessibilty, Municipality, Urban Services, Karaman Municipality

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın teknolojik gelişmelerde hızlı değişimlerin yaşandığı bir dönem olduğu bilinmektedir. Küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle insanlar teknolojiyi ve teknoloji ürünlerini her geçen gün daha çok kullanır hale gelmektedirler. Şüphesiz böyle bir gelişme insanları çeşitli alanlarda etkilemektedir. Her şeyden önce, teknolojik ürünlerin başta akıllı telefonlar, bilgisayarlar, telefon, faks, uçak ve araba vs. yaygınlaşması ve kullanılabilir hale gelmesi ve yine iletişim konusunda internetin yaygınlaşması insanların hayatında birçok kolaylıklar sağladığı bilinmektedir. Örneğin, akıllı telefon ve internetin yaygın kullanılmaya başlaması ile çoğu insan banka veya diğer kurumlardaki birçok işini kuruma gitmeden evinden ya da bulunduğu herhangi bir yerden yapabilmektedir. Bu kapsamda, vatandaşların ve müşterilerin bu kolaylıklardan yararlanabilmesi için kurumların da birtakım hizmetleri ile ilgili bazı uygulamalar geliştirmesi gerekmektedir. Bu uygulamaların kent yönetiminde genel adlandırılması kent erişilebilirliği olmaktadır. Ancak kent erişilebilirliğinin teknoloji yani iletişim ve internet boyutunun dışında bir de tasarım boyutu vardır. Hatta kentlerin tasarımının erişilebilirliği teknolojiden daha fazla etkilediği de bilinmektedir. Özellikle engelli vatandaşların yanında başkasının desteğine ihtiyaç duymadan kent içinde tek başına özgürce dolaşabilmesi ve ihtiyaçlarını gidermek üzere çeşitli aktiviteleri yapabilmeleri ancak iyi bir kentsel tasarım ile mümkün hale gelmektedir. Pektaş'ın (2016. 70-71) da belirttiği gibi, artık belediyeler, klasik belediyecilik anlayışı yerine bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak daha katılımcı, homojen bir yapıyla kaliteli hizmet sunmayı tercih etmektedirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde internet kullanımı, yerel yönetimlerin hizmetlerin sunumunda ve vatandaşlarla iletişim kurmada en etkin bir araç olmuştur.

Bu çalışmada öncelikle bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler göz önünde bulundurularak kentlerde teknolojiye bağlı olarak erişilebilirliğin artırılmasının önemi anlatılmıştır. Ardından Karaman Belediyesi'nin erişilebilirlik alanındaki çalışmaları belediyenin stratejik planı ve faaliyet raporları göz önünde bulundurularak analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeye paralel olarak Karaman Belediyesi özelinde bir değerlendirme yapılmıştır.

1. İletişim ve Bilgi Teknolojilerinin İnsan Yaşamına Etkisi ve Kent Yönetimleri İçin Önemi

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin bu kadar ileri derecede gelişmesi ve değişmesi, doğal olarak insanların ve insanların oluşturduğu toplumların beklenti ve alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Bilindiği gibi toplumlar tarihte önce tarım toplumu, sonrasında sanayi toplumu safhalarını yaşamışlardır. Şimdi ise günümüz toplumu ileri teknolojiler sayesinde bilgi çağına geçiş yapmıştır. Dolayısıyla bilgi, bilgi toplumunu ortaya çıkarınca, bilginin üretilmesi ve değerlendirilmesi de önemli olmuştur. Bilgi teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak devlet ve vatandaş karşılıklı şekilde internet üzerinden birtakım işlemleri yaparak hem vatandaşın zaman ve emek israfı önlenmiş hem de devlet kaynak tasarrufuna gidebilmiştir (Satı vd., 2012: 61-62).

Kamu idareleri açısından bilişim ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanılması sayesinde şu dört hedefe ulaşılabilir. E-devlet projeleri güçlü şekilde uygulandığı vakit dört hedefe ulaşılabilmesi mümkündür (BİT, 2013: 20):

- Çevrimiçi kamu hizmeti
- Kâğıt bazlı olmayan yönetim
- Bilgi esaslı yönetim
- Şeffaf bir yönetim

Bilgi ve iletişim teknolojileri kent yönetimlerine üç önemli hizmet ayağında kolaylık sağlamaktadır. Bunlardan birincisi toplu taşıma, ulaşım, su ve kanalizasyon gibi ana hizmet sistemlerinin yönetiminde veri toplanması, bunların sınıflandırılması, işlenmesi ve yönetimine ilişkin kararların alınmasında önemli desteğinin olmasıdır. İkincisi, yerel yönetimler bu teknolojiler sayesinde gerek vatandaşlarla, gerek kent esnafı ve gerekse kamu kurumları ile her kademede iletişim kolaylığı sağlamasıdır. Üçüncüsü de, iyi bir iletişim ve internet ağına sahip kentler ekonomik anlamda rekabet gücünü artırabilir ve yatırımlar için cazip merkezler haline gelebilirler (Baştan ve Ökmen, 2004: 199). Bir başka kolaylık ise internet teknolojisi sayesinde merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında doğru ve güncel veri-bilgi hattı kurulması imkanı sağlanabilmekte ve böylece de devlet örgütlenmesi ve işleyişinde yaşanan boşlukları ortadan kaldırmaktadır. Bunun için de, en alttaki birimlerde otomasyon ve internet ağlarının kurulması, bunların birbirleriyle ve üst yönetim kademeleriyle bağlanması, bir örümcek ağları sisteminin yerel parçadan merkezi parçaya uzanması gerekmektedir (Ayman Güler, 2001: 2 den aktaran Pektaş, 2011: 68).

Pektaş'ın (2011: 69) belirttiği gibi, "e-Devlet uygulamaları ile vatandaşların karar alma süreçlerine katılımının bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla artırılması, elektronik ortamda sunulacak kamu hizmetlerine farklı platformlardan, güvenilir şekilde erişebilecekleri, vatandaş ve iş dünyasının ihtiyaçlarına odaklanmış, katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir devlet yapısının oluşturulması, hizmet alma süreçlerinin basitleştirilmesi ve kalitesinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır."

Öte yandan e-Belediye uygulamaları ile ise, hem belediye örgütü, hem yerel halk ve hem de diğer özel/kamu kurum ve kuruluşları arasında birçok önemli hizmet ve fonksiyonlar daha kolay yapılabilmektedir. Bu sayede yerel halk belediye kararlarına katılımını ve belediyede yapacak olduğu birçok işlemi kolay, hızlı ve zahmetsiz gerçekleştirme imkânını yakalamaktadır. E-belediyecilik anlayışı ile belediyeler hizmet sunmada yerel halkın yanında, daha büyük halk kitlelerine de ulaşma imkanı bulmaktadır. Bundan başka belediye kurumu ve personeli ile ilgili birçok bilgiye kolaylıkla ulaşılabilir. Bu anlamda e-belediye uygulamaları anayasal bir hak olan bilgi edinme hakkının kullanılmasına da katkı sağlamaktadırlar. Özellikle çevrimiçi/online olarak gerçekleştirilen fatura tahsilatı sayesinde, ilgililer belediyeye gelmeden işlemlerini gerçekleştirebilmekte, böylece zamandan tasarruf sağlamaktadırlar (Hazman, 2005:66-67 dan aktaran Pektaş, 2011: 70).

2.Çağdaş Kent Yönetimi ve Sosyal Belediyecilik Bağlamında Kentlerde Erişilebilirliğin Önemi

Yaşadığımız mekanların veya beldelerin yönetiminden sorumlu yönetim kademeleri genellikle kent yönetimleri olarak kavramlaştırılmaktadır. Kent yönetimini bu şekilde kullandığımızda kentin yönetiminde görevi olan hem merkezi yönetim sorumluları hem de yerel yönetim sorumluları kastedilmektedir. Kentsel hizmetlerin sunumundan daha çok yerel yönetimler sorumludurlar. Demokrasinin gereği de zaten bunu gerektirmektedir. Yine AB'nin benimsediği yerindenlik (subsidiarity) ilkesi de bunu gerektirmektedir. Bu ilkeye göre hizmetlerin sunumunda halka en yakın yönetim kademesinin hizmeti sunması gereklidir; en yakın birimin hizmeti sunamaması halinde bir üst kademe bu görevi üstlenecektir. Bu anlamda kentlerde yerel hizmetlerin sunumunda öncelikle belediyeler görevli sayılmaktadır. 1970'li yıllardan sonra belediyeler sosyal belediyecilik uygulamalarını benimseyerek hizmet sunum anlayışında birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Önceleri belediyeler sadece alt yapı, su, temizlik ve çöp hizmeti gibi klasik hizmetler sunarken, özellikle 1980'den sonra sosyal belediye uygulamaları ile spor, yaşlı bakımı, engelli, çocuk ve kadınlara yönelik çeşitli hizmetleri sunmaya başlamıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak hem merkezi devlet birimleri hem de belediyeler bir takım e-devlet ve akıllı şehir uygulamaları ile kentsel hizmetlerin sunumunda yeni uygulamalar geliştirmişlerdir. Uygulamaya konulan bu yeniliklerle kent yönetimleri kentlerdeki hizmetlere erişilebilirliği hem kolaylaştırmakta hem de erişimi artırmaktadır. Bu anlamda, kentte ikamet eden bütün vatandaşların kentsel hizmetlere eşit ve adaletli olarak erişebilmesi oldukça önem arz etmektedir. Çünkü modern kentlerde yaşanabilir mekânların oluşturulması önem kazanması ile birlikte, kentsel tasarımda "dezavantajlı grup" olarak bilinen bilhassa kadın, çocuk, engelli ve yaşlı vatandaşların bağımsız olarak hareket olanaklarını artıran engelsiz kentlerin oluşturulması kent yönetimlerinin politika gündemine girmiştir (Bıçkı vd, 2016: 451).

Şüphesiz kentlerin erişilebilirliği konusunda merkezi yönetimin benimsediği üst politikalar ışığında çıkarılan hukuki düzenlemeler söz konusudur. Türkiye'de engelsiz erişimin sağlanmasına yönelik çıkarılan en önemli düzenleme 01.07.2005 tarihli 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunudur. 5378 sayılı Kanuna göre erişilebilirlik; "binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olması" şeklinde ifade edilmiştir (md.3/f).

2013 yılında çıkarılan 28713 sayılı Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği'nde de erişilebilirlik, "erişilebilirlik binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasını," ifade ettiği vurgulanmıştır (md.4/b). Erişilebilirliğin daha öz bir tanımının yapıldığı başka bir tanım ise şöyledir: "Erişilebilirlik bir taşınmaza, bir yerleşim yerine ya da bir yerleşim yerinin sunduğu hizmetlere erişme olanağı, varış kolaylığıdır." (Keleş, 1998: 49'dan aktaran Şat ve Göver, 2017: 526). Demirkan'ın (2015: 1) tanımında erişilebilirlik, değişik ihtiyaçlara sahip olan bireylerin evlerinin dışına çıkabilmeleri, hiç kimseye muhtaç olmadan çeşitli bina ve açık alanlarda dolaşabilmeleri ve buraları rahatça kullanabilmeleri anlamına gelmektedir. Bu açıdan erişilebilirlik bütün vatandaşların toplum hayatına katılabilmelerini sağlayacak yapıları çevrede ve kent ölçeğinde alınması gerekli bütün fiziksel ve mimari tedbirleri içine alır. Buna göre kamu kurumlarının hizmet sunduğu bütün binalarda ve ulaşım hizmetlerinde, kaldırım, yaya geçidi, çocuk oyun alanları gibi yerlerde erişilebilirliği sağlayacak tedbirlerin alınması, sadece engellilere gerekli düzenlemeler olmayıp, hareket sınırlılığı olan yaşlılar, hamileler, çocuklar, bebek arabalıları, uzun boylu veya şişman vatandaşlar için de oldukça önemli ihtiyaçlardır. Yine Demirkan'ın (2015:2) tespitlerine göre, "erişilebilirliğin hayata geçirilmesi için, tasarımın başlangıç aşamasından herkes için tasarım yapılması ve uygulama aşamasında da bunun gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu süreçte genel olarak yapıları çevre ve kentsel hizmetlerin düzenlenmesinde standartlarda

yer alan ilkelere uygunluğun sağlanması önemlidir. Mevcut alanların dönüşümünde de önce erişebilirlik durumunun tespit edilmesi, daha sonra da bu tespitler ışığında gerekli düzenlemelerin yapılmasıyla erişebilirlik sağlanmalıdır.”

Kentlerde erişebilirlik konusunda Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliğinin 4.madde/1 fıkrasında ulusal erişilebilirlik izleme sisteminden bahsedilmektedir. Bu sisteme göre, kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılarda erişilebilirlik standartlarının uygulanmasının takip edilmesi söz konusudur. İşte bu izleme ve takip etme görevini yönetmelik, illerde kurulacak komisyonlara vermektedir. Dolayısıyla son zamanlarda yapılan bu mevzuat düzenlemeleriyle kentlerin erişebilirlik konusu önemli hale gelmiş olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda kentlerdeki ilgili kurumların erişilebilirlik konusunda gerekli çalışma ve düzenlemeleri belli bir süreye kadar yapmaları istenmiş ve denetleme sonucunda yeterli standartları sağlamayan kurumlara ek süre vererek erişilebilirlik kriterlerine göre ilgili eksikliği gidermesi istenmektedir. Bu kapsamda yönetmelik komisyonun görevlerine 6. maddede yer vermiştir. 6. maddeye göre komisyonun görevleri şunlardır:

a. İzleme ve denetleme programını hazırlamak.

b. Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapı, yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ile büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerini EK-1, EK-2 ve EK-3'teki formlara göre izlemek, denetlemek ve rapor hazırlamak.

c. Gerekli görülen hallerde teknik değerlendirme ekibi kurmak ve ön değerlendirme yapmak üzere görevlendirmek.

d. Bu maddenin (b) bendi kapsamında yapılan izleme ve denetleme sonucu görülen erişilebilirlik eksikliklerinin giderilmesi için ek süre vermek, eksiklik bulunmaması halinde erişilebilirlik belgesi düzenlemek.

Görüldüğü gibi bu tür mevzuatta düzenlemeler yaparak kent yönetimlerinin kentsel hizmetlerini gerçekleştirirken sadece normal insanları yani kentte erişilebilirlik ve hizmetlere ulaşmada hiçbir engeli olmayanlara göre değil, aynı zamanda dezavantajlı grupları da göz önünde bulundurarak gerek bilgi ve iletişim teknolojileri ile hizmete erişilebilirlik gerek ise mekan tasarımları ile engelli ve dezavantajlı vatandaşların kentte istediği yere ulaşmaları için erişilebilirlik çalışmalarını yapmaları adete bir zorunluluk haline geldiği söylenebilir. Çünkü Bıçkı vd.'lerinin belirttiği gibi, kamusal ve bireysel yaşam alanlarının toplumdaki normal engelsiz vatandaşlara göre tasarlandığından onlar için engel oluşturmayan ulaşımaya ait ve mekânsal özellikler, engelli vatandaşların kendilerine uygun tasarlanmayan kent alanı ve ulaşım araçlarını kullanamamaları, engelliler için hem büyük engeller oluşturmakta hem de vatandaşlar arasında eşitsizlikler oluşturmaktadır. Bu yüzden engelliler için erişilebilirlik, toplum içinde haklarını kullanabilmenin aracı olurken, aynı zamanda onlara toplum içinde daha bağımsız yaşayabilme ve toplumda her alana rahatça katılarak kendi varlıkları gösterebilme olanağı sağlamaktadır (Bıçkı vd., 2016: 451).

3. Karaman Belediyesinin Erişilebilirlik Faaliyetleri

Belediyeler faaliyetlerini ve bu faaliyetlerde hedefledikleri başarılarını genellikle üst politika belgesi olarak son dönemlerde hazırlamak zorunda oldukları stratejik plana göre gerçekleştirmektedirler. Belediyeler ve birçok kamu kurumu için stratejik plan hazırlama zorunluluğu 10/12/2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanununda yer alan stratejik planlamaya ilişkin hükümlerin

01/01/2005 tarihinde yürürlüğe girmesiyle gerçekleşmiştir. 5018 sayılı Kanunda stratejik planın tanımı ise, “kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan” olarak yapılmıştır (DPT, 2006: 1).

5018 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra kamu kurumlarına kalkınma planları ve programlarına bağlı kalarak, ilgili mevzuat ve oluşturdukları ana ilkeler çerçevesinde geleceğe yönelik misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve uygulamanın izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla stratejik plan hazırlama sorumluluğu getirilmiş ve planın hazırlanmasında yenilik olarak değişik paydaşların katılımı öngörülerek yönetim uygulaması da hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Gürer, 2006: 100-101 den aktaran Uçar, 2017: 1621).

5018 sayılı Kanunun yanı sıra 5393 sayılı Belediye ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunları ile nüfusu 50 000’in üzerindeki tüm belediyeler stratejik plan hazırlamakla yükümlüdür. Ayrıca 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile il özel idarelerine de stratejik planlama yükümlülüğü getirilmiştir (DPT, 2006, 2).

Karaman Belediyesinin en önemli bir üst politika belgesi olan 2015-2019 Stratejik Planı incelendiğinde belediyenin hazırladığı planda ulusal üst politika belgesi 10.Kalkınma Planı ile ilişkilendirilen birçok madde yer almaktadır. Bunlar arasında çalışmayı ilgilendiren maddelerden birisi erişilebilir ve nitelikli kamu hizmetleriyle desteklenen toplumsal ve idari bir yapının oluşturulması amacına yöneliktir. Dolayısıyla Karaman Belediyesi bu maddeyi stratejik planına alarak belediyenin sunduğu hizmetlerde erişilebilir olmayı ve kaliteli hizmet sunmayı önemsemektedir. Bu doğrultuda kent içi toplu taşımada trafik yoğunluğu ve yolculuk talebindeki gelişmeler dikkate alınarak öncelikle otobüs, metrobüs ve benzeri sistemler tercih edilerek vatandaşlara en hızlı, konforlu ve güvenli ulaşım hizmeti sunma şekillerinin tercih edilmesi hedeflenmektedir. Bununla ilgili kent içi ulaşımında trafik yönetimi ve toplu taşıma hizmetlerinde bilgi teknolojileri ve akıllı ulaşım sistemlerinden etkin bir şekilde faydalanılması planlanmaktadır. Aynı şekilde kentsel altyapı sistemlerinin oluşturulması ve hizmetlerinin sunumunda vatandaş memnuniyetini, kalite ve verimliliği artırmak amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına önem verileceği de vurgulanmaktadır. Zira mahalli idarelerin temel hedefi, vatandaşlara sunulan hizmetlerden duyulan memnuniyeti en üst düzeye çıkarmaktır (Karaman Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı, s.31-32).

Erişebilirlik ve akıllı kent uygulamaları ile ilgili 01.03.2015 tarihli Hürriyet gazetesi şöyle bir habere yer vermiştir: “Türk Telekom’un “Entegre Akıllı KenTT Projesi” Karaman’da başladı. Proje, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Lütfi Elvan’ın katılımıyla ve Türk Telekom Grubu Üst Yöneticisi (CEO) Rami Aslan, Türk Telekom Grubu Bireysel İş Birimi CEO’su Erkan Akdemir ve Türk Telekom Grubu Kurumsal İş Birimi CEO’su Mehmet Ali Akarca’nın ev sahipliğinde gerçekleştirilen basın toplantısında duyuruldu.” Haberin devamında Türk Telekom Grubu ve iş ortakları tarafından geliştirilen uygulamalarla, Karaman’da trafikten sağlığa, kamu hizmetlerinden enerji tasarrufuna kadar şehrin tüm ihtiyaçları Akıllı KenTT Operasyon Merkezi’nden yönetilecek. Şehir, vatandaşlar için daha yaşanabilir hale gelirken, ekonomik ve çevresel olarak da büyük kazançlar sağlanacağı vurgulanmaktadır. Türk Telekom Grubu’nun geliştirdiği akıllı uygulamalarla, Karaman’da trafikten sağlığa, kamu hizmetlerinden enerji tasarrufuna kadar büyük faydalar sağlanacağı belirtilmektedir.

Planın amaçlar kısmındaki Amaç 2 ULAŞIM ALTYAPISININ GELİŞTİRİLMESİ ana başlığını taşımaktadır. Bu amaca yönelik belirlenen hedef 2.1 ise **Sağlıklı İşleyen Bir Kent İçi Ulaşım Sistemini Hayata Geçirmek** şeklindedir. Belirlenen bu amaç ve hedef için birtakım stratejiler belirlenmiştir. Bunlar arasında ulaşım ve erişebilirliğe yönelik oluşturulan en önemli stratejiler şunlardır: Hafif raylı sistem

uygulaması, Ulaştırma master planının yapılması, Akıllı bisiklet sistemi uygulaması, Halk otobüslerinin yaygınlaştırılması (Karaman Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı, s.37).

Plandaki Amaç 5 ise ETKİN BİR SOSYAL VE KÜLTÜREL BELEDİYECİLİK ÖRNEĞİ

OLUNMASI başlığındadır. Bu başlık altında verilen Hedef:5.1 ise **Dezavantajlı Gruplara uygun çevre şartları ve olanaklara kolay ulaşımının sağlanması** konusuna yer vermektedir. Bunun gerçekleşmesi için oluşturulan stratejiler arasında erişebilirlik ile doğrudan ilgili 3 adet strateji şöyledir (Karaman Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı, s.43):

- ✓ Mevcut yol, kaldırım ve bina girişlerinin engelli vatandaşların geçişine uygun hale getirilmesi,
- ✓ Yeni yapılacak yol, kaldırım ve binaların engelli vatandaşların geçişine uygun olarak imal edilmesi,
- ✓ Yaşlı ve kimsesizler hattının faaliyete geçirilmesi.

Amaç 6 da SAĞLIKLI, HUZURLU VE YEŞİL BİR KENT MEYDANA GETİRİLMESİ ile ilgili Hedef 6.1 Sağlık ve denetim hizmetleri ile sağlıklı ve huzurlu bir şehir meydana getirmek

konusunu içermektedir. Bu hedefin performans göstergeleri arasında erişebilirlik ile ilgili en önemli gösterge *2017 yılı sonuna kadar imar planında belirtilen bisiklet ve yaya yollarının yapılmasının sağlanmasına* yöneliktir.

Öte yandan plandaki Amaç 7 ise ETKİN MALİ HİZMET VE BİLGİ İŞLEM SİSTEMLERİNİN OLUŞTURULMASI ana başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında 5 adet hedef belirlenmiş ve her bir hedef için stratejiler ve performans göstergeleri oluşturulmuştur. Bu hedeflerden birisi de; erişebilirlik ve etkin hizmet sunumu konusunu içermektedir. Bu kapsamda Bilişim Altyapısının güçlendirilmesi hedefine yönelik belirlenen üç adet strateji şunlardır:

1. Akıllı vezne sisteminin kurulması,
2. Belediye birimlerinin bilişim, donanım altyapısının güçlendirilmesi,
3. Belediye personelinin bilişim yetkinliklerinin artırılması.

Bu stratejilerin gerçekleşmesi için yapılacak olan performans göstergeleri olarak şu faaliyetlerden bahsedilmektedir (Karaman Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı, s.49-50) :

- 2015 yılı sonuna kadar halkın belediye ile ilgili bütün iş ve işlemlerini günün her saati takip edebileceği, sorgulama ve ödeme yapabileceği sistemin kurulması,
- Belediyemiz binası ve dış hizmet birimlerinin yazılım ve donanım olarak güçlendirilmesi, ağ altyapısının iyileştirilmesi ve her yıl bu alanda çalışan belediye personelin eğitimden geçirilmesi.

Bunlardan ayrı olarak Karaman Belediyesi sunduğu hizmetlerle ilgili başarılı olup olmadığını ölçmek için vatandaşlarla anket yaptırmış ve anket sonuçlarını stratejik planda yansıtmaktadır. Bu anket sonuçlarına baktığımızda hizmetlere erişebilirlik ve kent içinde erişebilirlik ile ilgili soru ve cevaplarından belediyenin kısmen başarılı olduğu görülmektedir. Örneğin, Yol, Kaldırım ve Asfalt çalışmaları konusunda %60, e belediye sisteminin ve akıllı vezne uygulamalarının kullanıldığı Borç Ödeme Sistemi %79, Engellilere Yönelik Hizmetler konusunda %60, Kadın, Çocuk ve Yaşlılara Yönelik Hizmetlerde %61, Yoksullara Yönelik Hizmetlerde %70 ve E-Belediyecilik hizmetlerinde %75 başarılı olduğu görülmektedir.

Gerek 2018 yılı Faaliyet Raporu ve gerekse 2017 yılı Faaliyet Raporu incelendiğinde her iki raporda da erişebilirlik ve akıllı kent uygulamalarına ilişkin birtakım faaliyetlerden bahsedildiği görülmektedir. Örneğin 2018 raporunda şu bilgilere rastlamak mümkündür. Belediyenin internet sayfası www.karaman.bel.tr güncelleme yapılarak belediye ile ilgili haberler, ilanlar, duyurular, su analiz raporları, meclis gündem ve kararları, hizmet ve faaliyetlerini tanıtıcı yayınlar yapılmıştır. İnternet sayfasında bulunan e-belediye uygulaması ile sicil sorgulama, istek-şikayet giriş ve takip, borç sorgulama, personel bordro

sorgulama ve ödeme işlemleri yapılmıştır. 2018 yılında e-belediye uygulamasında 7.631 kişi, 19.190 adet ödeme yapmış ve 2.375.468,13 TL tahsilat gerçekleşmiştir.

7/24 çalışan 3 adet akıllı vezne sisteminde, vatandaş borçlarını kredi kartı ve nakit olarak ödemesi, kartlı sayaç kullanan abonelere su kredisi yüklemesi gerçekleşti. 2018 yılında akıllı vezne sistemlerinde 51.341 kişi, 225.766 adet ödeme yapmış ve 9.079.555,60 TL tahsilat gerçekleşmiştir (Karaman Belediyesi 2018 yılı Faaliyet Raporu, s.25).

Aynı uygulamalar ile erişebilirlik hizmetlerinin 2017 yılı Faaliyet raporunda da bahsedildiği görülmektedir. Bu anlamda Kent Bilgi Sistemi kapsamında kurulan çağrı merkezi ve resepsiyon servislerince, 5.462 adet dilekçe kabul edilmiş olup, 556 adet istek-şikayet başvurusu alınmış, belediye uygulama programı üzerinden ilgili birime yönlendirilmiş ve birimlerce sonuçlandırılmıştır. Ayrıca çağrı merkezince 72.350 adet çağrı alınmıştır. 1.627 binada 5.697 resim çekilmiş ve sisteme eklenmiştir. Yıl içerisinde ise 15.695 sicilde işlem yapılmış olduğu raporda belirtilmektedir. Yine hakların korunması ve yükümlülüklerin zamanında yerine getirilmesi için mükelleflere sms gönderilerek bilgilendirilme yapılmıştır. Belediyenin tarama servisince 2017 yılında imar müdürlüğü arşivinden 977 dosyadan 3.439 adet belge, emlak servisi arşivinden 8.227 dosyadan 223.997 adet evrak taranarak dijital olarak arşivlenmiştir. Belediye hizmet ve bilgilerine daha çabuk, kolay ve hızlı erişilebilmesi için Kent Bilgi Sistemi verilerinin güncellenmesi, personel destek ve servisi hizmeti, belediye uygulama programı bakım ve destek hizmet çalışmaları için 25 adet tedarikçi firma personeli çalıştırıldığı vurgulanmaktadır. Vatandaşların ödemelerini ve kartlı sayaçlı abonelerin su yüklemelerini 7/24 yapabilmeleri için 3 adet Akıllı Vezne Sistemi şehrin farklı noktalarına kurulmuş olup, 2017 yılında Akıllı Vezne Sistemi ile 6.470.925,40 TL tahsilat yapılmıştır. Yıl içinde belediye internet sayfasında bulunan e-belediye uygulaması üzerinden 25.463 adet ödeme yapılmıştır (Karaman Belediyesi 2017 yılı Faaliyet Raporu, s.26-27).

Öte yandan, 2017 yılı Faaliyet Raporunun Performans Göstergeleri Tabloları incelendiğinde kentte özellikle engellilerin erişebilirliğini artırmak için önemli hedefler belirlenmiş ve gerçekleştirilmiştir. Örneğin, yeni yapılacak yol kaldırım ve binaların engelli vatandaşların geçişine uygun hale getirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve uygulanması hedeflenmekte ve Fen İşleri Müdürlüğü'nün sorumluluğunda 3 adet yeni yapılan yol ve kaldırım engelli vatandaşların geçişine uygun halde yapılmış olduğu vurgulanmaktadır (Karaman Belediyesi 2017 yılı Faaliyet Raporu, s.42).

Raporun TEMEL POLİTİKALAR ve ÖNCELİKLER başlıklı bölümünde iki öncelik erişebilirliğe yöneliktir (Karaman Belediyesi 2017 yılı Faaliyet Raporu, s.116):

- ✓ Sağlıklı İşleyen Bir Kent İçi Ulaşım Sistemini Hayata Geçirmek,
- ✓ Dezavantajlı Gruplara Uygun Çevre Şartları ve Olanaklara Kolay Ulaşımın Sağlanması.

Performans sonuçlarının değerlendirilmesi yapılırken de belediyenin akıllı hizmetlerinden özet olarak şöyle bahsedilmektedir; su, emlak ve çevre temizlik vergisi, ilan-reklam vergisi ve akıllı sayaçlara su yüklemesi gibi ödeme işlemlerini kolaylaştırmak için 7 gün 24 saat kredi kartı ya da nakit ödeme imkanı sunan akıllı vezne kurularak vatandaşlarımızın hizmetine sunulmuştur (Karaman Belediyesi 2017 yılı Faaliyet Raporu, s.130).

Sonuç ve Öneriler

Kentleri ön plana çıkaran ve yaşanacak mekan olarak tercih edilir hale getiren en önemli etmenlerin başında o kentin ulaşım ve iletişim alt yapısının iyi olması, dolayısıyla kentin hem kent içerisinde hem de kent dışı mekanlarla erişebilirliğinin iyi olması vardır. Bu kriteri sağlayabilmiş olan kentler hem yaşam alanı olarak hem de ticari iş alanı olarak tercih edilmektedirler. Böyle bir ideal kentin oluşturulabilmesi için şüphesiz kentlerin yönetiminden sorumlu olan belediyelere büyük görev ve sorumluluklar

düştüğü söylenebilir. Özellikle 2000 den sonra ülkemizde AB üyelik sürecinin de başlamasıyla bu görev ve sorumluluklar daha da önemli hale gelmiş ve kent yönetimlerinin kentte yaşayan farklı grupta vatandaşların ihtiyaçlarını gözeterek birtakım erişebilirlik uygulamalarını yapmak ve yerine getirmek zorunluluğu doğmuştur. Örneğin, 5387 sayılı Kanun erişebilirlik konusunda, “binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olması” şeklinde bir düzenlemeye yer verirken, bahsi geçen zamanda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının çıkardığı Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliğinin 4.madde/l fıkrası “kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılarda erişilebilirlik standartlarının uygulanmasının takip edilmesini” düzenlemektedir. Bu kapsamda özellikle kentin ulaşım ve imarından sorumlu olan belediyelerin bu tür hizmetleri özellikle dezavantajlı gurupları dikkate alarak çok iyi bir şekilde sunmaları en başta insan haklarına saygının gereği, aynı zamanda demokrasinin eşitlik ilkesi ve AB üyelik kriterleri gereği olduğunu belirtmek gerekir.

Çalışmanın uygulama alanı olarak Karaman Belediyesinin erişilebilirlik faaliyetleri seçilmiştir. Bu kapsamda Karaman Belediyesinin 2014-2019 yılına ait Stratejik Planı ile 2017 ve 2018 yılı Faaliyet Raporlarının içerik analizlerinden şu sonuçlara ulaşılmıştır. Hafif raylı sistem uygulaması, Ulaştırma master planının yapılması, Akıllı bisiklet sistemi uygulaması, Halk otobüslerinin yaygınlaştırılması gibi uygulamaların önemli görüldüğü ve plana alındığı görülmektedir. Dezavantajlı Gruplara uygun çevre şartları ve olanaklara kolay ulaşımının sağlanması konusuna yer vermektedir ve bunun için şu faaliyetlerin yapılması planlanmıştır:

- ✓ Mevcut yol ve kaldırım ve bina girişlerinin engelli vatandaşların geçişine uygun hale getirilmesi,
- ✓ Yeni yapılacak yol ve kaldırım ve binaların engelli vatandaşların geçişine uygun olarak imal edilmesi,
- ✓ Yaşlı ve kimsesizler hattının faaliyete geçirilmesi.

Bu hizmetlere yönelik yapılan memnuniyet araştırmasına göre, Yol, Kaldırım ve Asfalt çalışmaları konusunda %60, e belediye sisteminin ve akıllı vezne uygulamalarının kullanıldığı Borç Ödeme Sistemi %79, Engellilere Yönelik Hizmetler konusunda % 60, Kadın, Çocuk ve Yaşlılara Yönelik Hizmetlerde %61, Yoksullara Yönelik Hizmetlerde %70 ve E-Belediyeçilik hizmetlerinde % 75 başarılı olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, Faaliyet Raporlarından da benzer sonuçlara ulaşıldığını söylemek mümkündür. Nitekim 2017 Faaliyet Raporunda yeni yapılacak yol kaldırım ve binaların engelli vatandaşların geçişine uygun hale getirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve uygulanması hedeflenmekte ve Fen İşleri Müdürlüğünün sorumluluğunda 3 adet yeni yapılan yol ve kaldırım engelli vatandaşların geçişine uygun halde yapılmış olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Yine belediyenin akıllı hizmetleri olarak, su, emlak ve çevre temizlik vergisi, ilan-reklam vergisi ve akıllı sayaçlara su yüklemesi gibi ödeme işlemlerini kolaylaştırmak için 7 gün 24 saat kredi kartı ya da nakit ödeme imkanı sunan akıllı vezne kurularak vatandaşların hizmetine sunulduğu belirtilmektedir (Karaman Belediyesi 2017 yılı Faaliyet Raporu, s.130).

Karaman Belediyesi çağdaş kent yönetimi ve sosyal belediyeçilik uygulamalarının gereği olan modern kent hizmetlerini sağlama gayreti ve gerçekleştirme yolunda mesafeler kat ettiği söylenebilir. Anket verilerinden anlaşıldığı kadarı ile erişilebilirlik konusunda bazı uygulamalarda %70'in üzerinde olduğu için iyi olduğu söylenebilir, ama diğerlerinde %60'larda olduğu için kısmen iyi olduğu söylenebilir. Halka en yakın hizmet sunan kamu kurumu olarak belediyelerin müşteri odaklılık mantığıyla vatandaşları memnun edecek uygulamalara daha fazla yer vermeleri gerekmektedir.

Burada tüm ürün, mal, hizmet ve çevrelerin; yaş, beceri, nitelik, nicelik ve durum farkı gözetmek-sizin pek çok kişi tarafından kullanılabilmesine olanak sağlayan bir bütünlükte düşünülmesine ihtiyaç vardır. Evrensel tasarım olarak ifade edilen bu ilkesel bütünlük (Dostoğlu ve diğ.)¹ yerel kamusal mal ve hizmetlerin sağlayıcısı durumunda bulunan belediyelerin üzerinde önemle durması gereken bir derinlik ihtiva etmektedir. Kent yönetimlerinin evrensel tasarım ilkesi doğrutusunda bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri de göz önünde bulundurarak kentteki tüm kişi ve grupları kapsayan bir perspektiften yerel kamusal mal ve hizmetleri üretmesi büyük önem arz etmektedir ve sadece altyapı açısından değil tüm alanlarda bu ilkenin ortaya koyduğu yaklaşım ile düşünmek artık kaçınılmaz hale gelmiştir.

1 Bknz: Dostoğlu Neslihan, Şahin, Ece ve Taneli, Yavuz, “Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım: Herkes İçin Tasarım Evrensel Tasarım: Tanımlar, Hedefler, İlkeler, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2062>

KAYNAKÇA

- Baştan S. ve Ökmen M. (2004), “ Yerel Yönetimlerde Bilgi ve İletişim Alt Yapısı İle İlgili Temel Sorunlar” *Kamu Yönetimi* içinde (Editörler: A.Yılmaz ve M: Ökmen), Gazi Kitabevi, Ankara, ss.181-216.
- Bıçkı, D. Yetkin Şale, H. ve Ak, D. (2016),” Herkes İçin Erişilebilir Kentler: Muğla Örneği,” *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 51, p. 449-470.
- Demirkan, H. (2015), “Mekarlarda Erişebilirlik, Kullanabilirlik ve Yaşanabilirlik”, Ankara TMMOB Mimarlar Odası Dergisi, Dosya 36 içinde , (Ed. Halime Demirkan), ss. 1-4.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) , Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu, Haziran-2006, Ankara. www.sp.gov.tr, Erişim tarihi: 01.03.2019.
- Dostoğlu Neslihan, Şahin, Ece ve Taneli, Yavuz, “Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım: Herkes İçin Tasarım Evrensel Tasarım: Tanımlar, Hedefler, İlkeler, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2062>
- Pektaş, E.K. (2001), “Belediye Hizmetlerinde Bilgi-İletişim Teknolojilerinin Kullanımı Ve E-Belediye Uygulamalarındaki Son Gelişmeler: Bir Literatür Taraması”, *Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: XIII, Sayı 1*, ss. 65-88.
- Şat, N. ve Göver, T. (2017), “Engelliler İçin Belediyelerin Erişebilirlik Sorumlulukları: Çorum Engel Haritası Projesi, *Hitit Üniversitesi SBE dergisi, Yıl 10, Sayı 1*, ss. 521-542.
- Satı, Z.E. Özen, Z. ve Arkadaşları, (2012), “Yerel Yönetimlerde E-Devlet Ugulamaları: İstanbul İli ve Belediye Yönetimlerinde Kullanılan E-Devlet Hizmetlerinin Değerlendirilmesi”, ss. 61-75, Akıllı Şehirler Bildiri Kitabı, VI. İstanbul Bilişim Kongresi, 07-08 Kasım 2012, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Uçar, A. (2017), “İl Özel İdarelerinin stratejik planlarında yer alan kırsal alanların gelişmesine yönelik hedeflerin değerlendirilmesi”, *International Journal of Social Sciences and Education Research, Volume: 3(5)*, ss. 1616-1627, <http://dergipark.gov.tr/ijsser>
- Yerel Yönetimler İçin Bilgi ve İletişim Teknolojileri BİT: Standartlar, İlkeler ve En İyi Uygulamalar, (BİT), (2013), T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını, Yayın No: 81, İstanbul. <http://marmara.gov.tr/UserFiles/Attachments/2017/04/13/49a1a60c-8a17-43d4-833f-968749b43802.pdf>
- 7.7.2005 tarih ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>, E.T: 03.05.2019.
- 20 Temmuz 2013 tarihli 28713 sayılı Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130720-9.htm> E.T: 03.05.2019.
- 01.03.2015 tarihli Hürriyet gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/akilli-kent-projesinin-ilki-karamanda-28331040> , E.T: 02.05.2019.
- <https://www.haberler.com/turkiye-nin-ilk-akilli-kenti-karaman-da-insa-7020871-haberi/> E.T: 02.05.2019.

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 189-202

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

TÜRKİYE'DE ENERJİ POLİTİKALARI VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİNİN ÖNEMİ

ENERGY POLICIES IN TURKEY AND THE IMPORTANCE OF REGIONAL COOPERATION

M. Fatih Bilal ALODALI

Doç. Dr., N.E.Ü, U.B.F., Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

Mustafa KOCAOĞLU

Doç. Dr., N.E.Ü, U.B.F., Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

Sefa USTA

Doç. Dr., K.M.Ü., İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZET

Enerji, insanoğlunun varoluşundan bu yana vazgeçilmez bir kaynak olarak görülmüştür. Sanayi Devrimi ile birlikte enerjinin önemi artmış, teknolojinin ön plana çıkması ile de enerjinin vazgeçilmez bir kaynak olduğu açıkça gözler önüne serilmiştir. Son yıllarda enerji, ülkeler açısından diplomasinin en etkin güç kaynaklarından birisi ve ülkeler arası güç dengelerinin de en önemli yapıtaşı haline gelmiştir. Nitekim ülkeler artık ülke kalkınması ve güvenlik gibi bir takım politikalarını enerjiyi eksene alarak geliştirmeye ve uygulamaya başlamışlardır. Pek çok dünya ülkesi gibi Türkiye'de enerjinin taşımakta olduğu önemden aynı biçim ve yoğunlukta etkilenmiştir. Türkiye'nin jeo-politik ve jeo-stratejik açıdan taşıdığı önemin büyüklüğü, ülke olarak enerji politikalarının oluşturulması ve uygulanmasının ne derecede titizlikle yapılması gerektiğini göstermektedir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Türkiye'de enerji politikalarının oluşturulması ve uygulama süreçlerinde temel aktördür. Bakanlık, enerji politikalarını verimli ve çevreye duyarlı bir çizgide belirlerken aynı zamanda ülke refahının artırılması yoluyla Türkiye'yi güvenli bir geleceğe taşımak için politika geliştirmektedir.

Buradan hareketle hazırlanan çalışmanın temel iddiası, büyük enerji kaynaklarının üretici ve tüketicisi konumunda bulunan ülkelere yakın olması, Türkiye'nin enerji politikalarını şekillendiren önemli bir unsur olduğudur. Türkiye'nin enerji politikalarının oluşumunda, bölgesel ve uluslararası işbirliklerinin önemli bir yer tutması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmada öncelikle enerji kavramından hareketle enerji politikasına yönelik kavramsal bilgilere yer verilmiş ve enerji çalışmalarının tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişime değinilmiştir. Daha sonrasında, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın kurumsal yapısı ve enerji politikalarının oluşturulmasına yönelik çalışmaları ele alınmıştır. Son olarak Bakanlığın enerji alanında Türkiye adına gerçekleştirdiği bölgesel ve uluslararası işbirliği ve girişimlere odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Enerji Politikaları, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Bölgesel İşbirliği

ABSTRACT

Energy has been seen as an indispensable resource since the existence of human beings. With the Industrial Revolution, the importance of energy has increased, and with the emergence of technology, it has been clearly demonstrated that energy is an indispensable resource. In recent years, energy has become one of the most effective power sources of diplomacy for countries and the most important constituent of power balances between countries. Thus, countries have started to develop and implement many policies such as country development and security by focusing on energy. Due to the importance of energy, Turkey is also heavily affected by energy in a similar way to many countries in the world. Turkey's geopolitical and geostrategic significance shows how meticulously the establishment and implementation of energy policies should be done for a country. The Ministry of Energy and Natural Resources is the main actor in the creation and implementation of energy policies in Turkey. The ministry determines its energy policies in an efficient and environmentally friendly line and develops policies by increasing the prosperity of the country to carry Turkey to a secure future.

Thus, the main claim of the present study is that it is an important element in shaping Turkey's energy policy that energy resources are closer to large producers and consumers. It demonstrates the importance of the study that regional and international cooperation has an important role in forming Turkey's energy policy. In the study prepared in this direction, first of all, conceptual information about energy policy is given based on the energy concept and the change that energy studies have undergone in the historical process is mentioned. Thereafter, the institutional structure of the Ministry of Energy and Natural Resources and the studies of the ministry for the establishment of energy policies were examined. Finally, we focused on regional and international cooperation and initiatives carried out by the ministry on behalf of Turkey in the energy field.

Keywords: Energy, Energy Policies The Ministry of Energy and Natural Resources, Regional Cooperation,

GİRİŞ

Enerji asırlar boyu insanoğlunun hem bedeni gücünü hem de hayvan gücünü kullanarak elde ettiği temel bir kaynak olarak görülmüştür. Daha sonraları ülkeler tarafından enerjinin, hem iktisadi hem de toplumsal anlamda gelişimin temel bir unsuru olarak görülmeye başlanması ile birlikte, farklı enerji kaynaklarına olan ihtiyaç ve bu ihtiyacı gidermeye yönelik çabalar da yoğunlaşmıştır. İşte tam bu noktada, bilhassa da Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi ile birlikte, insan ve hayvan gücünün yerini farklı enerji kaynakları almaya başlamıştır. Öncelikle kömür ile başlayan bu serüven, daha sonra petrol ve doğalgaz gibi iki önemli enerji kaynağının kullanılmaya başlanmasıyla devam etmiştir. Bilhassa petrolün kullanım alanının artmasına bağlı olarak petrole duyulan ihtiyacın artması, ülkelerin yeni saha ve kaynak bulma yönündeki mücadelelerini artırmış, petrole herhangi bir kesinti olmadan ulaşabilme ideali, zaman zaman ülkeleri karşı karşıya getiren çok yönlü bir sorunlar yumağının oluşmasına neden olmuştur. Bu ve buna benzer şekildeki gelişmelerden de anlaşılacağı üzere ülkeler, toplumsal gelişimin başat unsurlarından olan enerjiyi, endüstriyel anlamda hayati öneme sahip bir girdi olarak kabul etmeye başlamışlardır. Buna koşut olarak da bu dönemden itibaren ülkelerin kamu yönetimleri enerjiyi, büyüyen talebin ve denetim mekanizmalarının da etkisiyle, daha çeşitli, güvenilir ve ucuza sunmak zorunda hissetmişlerdir.

Ülkeler arasındaki önemli mücadele alanlarından birisi olarak enerji, sadece enerji üreten veya sadece enerji tüketen ülkeler açısından önem taşıyan bir mesele değildir. Enerji konusu, hem üretici hem de tüketici ülkelerin, mutlaka gündemlerini meşgul eden ve etkin bir politika yapımı ve uygulamasını mecbur kılan bir içeriktedir. Enerji üreten ülkeler, söz konusu üretimden kaynaklı bir karar hakkının mutlak anlamda kendilerinde olması ve bu yolla ihracat olanaklarının artırılarak ekonomik kazancın maksimize edilmesi için mücadele ederken; tüketici ülkeler ise kaynak güvenliği, transferi, sürekliliği ve bunların ekonomik etkilerinin ülke ekonomisine zarar verecek bir nitelikte olmaması için mücadele etmektedirler. Diğer yandan, ülkelerin stratejik enerji kaynaklarının olduğu alanlarda nüfuz elde etmeye yönelik mücadeleleri, yoğun ve katı bir rekabetin yaşanmasına ve bu da çeşitli istikrarsızlıkların yaşanmasına neden olmaktadır. Buna ek olarak, rekabet ve istikrarsızlıkların ortaya çıkması, ülkelerin daha fazla silahlanmasına neden olan unsurların başında gelmektedir. Silahlanma ise ülkeler arasında çok yönlü bir güvensizlik ikliminin ortaya çıkmasına neden olurken; diğer yandan da uluslararası düzlemde yeni işbirliklerinin ve enerji politikalarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu çalışmada da konunun taşımakta olduğu öneme binaen, öncelikle enerji ve enerji politikaları, kavramsal olarak ele alınmıştır. Ardından enerji politikalarını etkileyen faktörlere yer verilmiş ve tarihsel gelişim süreci içerisinde enerji politikaları gelişim seyri irdelenmiştir. Sonrasında Türkiye özelinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve enerji politikalarının oluşturulmasına yönelik çalışmaları ele alınmıştır. Son olarak Bakanlık öncülüğünde, enerji alanında Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası işbirliğine yönelik çabaları değerlendirilmiştir.

1. Enerji Politikaları: Kavramsal Çerçeve Ve Tarihsel Gelişim

Canlıların hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli bir unsur olan enerji, devletlerin ekonomik gelişmişlik düzeylerini artırabilmeleri, tarımsal ve endüstriyel yatırımlarını hayata geçirebilmeleri ve belki de en önemlisi ulusal güvenliklerini koruyabilmeleri için önemli bir unsur olarak nitelendirilmektedir (Gülbahar ve Kılınc, 2011: 6). Enerji konusu ülkelerin tartışmasız, en önem verdikleri ve çeşitli kesimlerce sürekli gündemde tutularak ele almak zorunda kaldıkları bir içeriğe bürünmüştür. Enerjinin, ekonomik birikim ve politik güç ile eşanlı hale gelmesiyle birlikte “siyasi coğrafya ve jeopolitiğin” en başat unsurlarından birisi olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Bu nedenle “güç alma” ve “güç yansıtma” özelliğine sahip olmasından dolayı işbirliği içerisinde olunması gereken, stratejik bir konu olarak görülmektedir. Ekonomik kalkınma ve siyasi nüfuz elde etmeye ve bunların sürdürülebilirliğinin sağlanmasına etki eden enerji; “sürdürülebilir kalkınma” ile “siyasi ve ekonomik istikrar”ın sağlanmasında da temel unsurlardan birisi olma özelliğini taşımaktadır (Deniz, 2014: 31).

Bununla birlikte, insan yaşamının vazgeçilmez unsurlarından birisi olan enerji, sürdürülebilir kalkınmanın da en önemli araçlarından birisidir (Deniz, 2014: 29). Diğer yandan devletlerarası ilişkilerin şekillenmesinde de enerji konusu önemli bir yer tutmaktadır (Turan, 2010: 43).

Enerji politikaları ana hatları ile incelendiğinde “teknoloji, ekonomi ve enerji ile ilgili kararların alındığı kurumsal yapıdan oluşmakta ve kısa dönemde arz-talep yönetimi, uzun dönemde ise planlama faaliyetlerini” bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte enerji politikalarının oluşturulması ve uygulanmasına duyulan ihtiyacın temelinde, “enerji kaynaklarının kıtlığı ve rezervlerinin giderek azalması” yanı sıra, küresel ısınma sonucu oluşan sera etkisi ve iklim değişiklikleri” bulunmaktadır. Bu sayede yalnızca bugünü değil, gelecek nesillerin de hak ve çıkarlarının korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası politikalar üretilmesi mümkün hale gelmektedir (Bayraç, 2009: 118).

Enerji politikalarının şekillenmesinde, üretici ve tüketici devletler farklı roller üstlenmektedir. Üretici ve tüketici devletler, enerji politikalarını gündemlerine alarak etkin rol oynamakta ve buna yönelik politikalar üretmektedir. Bu bağlamda, üretici devletler kendi kaynakları üzerinde karar haklarının olmasını ve farklı tüketicilere petrol veya doğalgaz satarak ihracat gelirlerini belli bir seviyede tutmayı hedef haline getirmişler ve bu yönde politika üretmektedirler. Tüketici devletler ise, kaynağın devamlılığının, ulaşımının, güvenliğinin ve fiyatların istikrarının sağlanmasına yönelik politikaları ortaya koymaktadırlar (Turan, 2010: 43). Üretici ve tüketici devletler üzerinden hareketle oluşturulan enerji politikalarının uygulamaya konulmasında hem iç hem de dış faktörler etkili olmaktadır.

Diğer bir ifadeyle, genel olarak bakıldığında enerji politikaları iç ve dış faktörlerin etkisi altında oluşturulmaktadır. İç faktörler daha çok, “iktisadi, siyasal ve sosyal” içeriklidir. Dış faktörler ise “güvenlik, coğrafi konum, teknolojik gelişmeler, iklim değişikliği” vb. dışsal gelişmelerin etkisi altında şekillenmektedir. Tüm bu faktörler, diğer tüm alanları doğrudan ve dolaylı olarak etkilemekte ve onlardan yine aynı şekilde etkilenebilmektedir. Diğer yandan özellikle belirtmelidir ki enerji politikaları zamana ve şartlara bağlı olarak dinamik bir yapıya sahip olduğu için daima bir takım değişiklikler de

içermektedir. Nitekim, söz konusu değişikliklerin yerine getirilmesi için de “Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve NATO” gibi bir takım kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur (Ulusal, 2012: 52).

Enerji politikaları belirlenirken göz önünde bulundurulması gereken bir takım ilkeler olduğu da anlaşılmaktadır. Bunların başında, ilgili ülkenin sahip olduğu enerji kaynakları birikim ve potansiyelinin objektif ve bilimsel bir bakış açısıyla belirlenmesidir. İkinci olarak ekonomik talep tahminlerinin doğru biçimde ve sağlam parametrelere dayalı olarak gerçekleştirilmesidir. “Ekonomik büyüme, nüfusun özellikleri, enerji fiyatları, teknolojik gelişmeler ve enerji tasarrufuna yönelik tüketici davranışları”, talep tahminlerinde kullanılması gereken temel parametreler içerisinde gösterilebilir. Enerji politikalarının belirlenmesinde dikkate alınması gereken diğer bir unsur ise planlamadır. Bu noktada, planlamadan kasdedilen, “kaynakların, üretimin ve tüketimin” gereksinime yönelik olarak düzenlenmesidir ve bu düzenleme, tüketimin doğru tahmin edilmesi yoluyla uygun üretimin sağlanacağı tesislerde kullanılacak olan enerji ve finans kaynaklarının saptanmasıyla mümkün olacaktır (Pamir, 2017: 57-58, www.emo.org.tr).

Enerji politikaları belirlenirken ülkeler tarafından gözetilen en önemli unsur, enerji arz güvenliğinin sağlanmasıdır. Bunun sebebi, zaman içerisinde enerjinin çok yönlü ve yoğun bir biçimde talep edilen ve tüketilen bir noktaya gelmesi ve aynı zamanda stratejik bir konumda olmasıdır. Enerji kaynaklarının kıt olması ve bu kaynakların belli ülkelerin elinde ve onlarında kontrolünde olması, zaman içerisinde enerji arz güvenliğinin daha da önemli hale gelmesine neden olmuştur. Bu nedendir ki ülkeler, enerji yatırımlarını büyütme yönündeki eğilimlerini artırmıştır. Bununla birlikte zaman içerisinde enerji miktarındaki artış talep ve mücadelelerinin yanısıra enerji çeşitliliği konusunda da önemli gelişmeler söz konusu olmuştur. Önemli enerji hammaddelerinden olan kömür, zaman içerisinde yerini petrole bırakmıştır. Özellikle dünya çapında önemli etkiler bırakan 1973-1974 Petrol Krizi ile birlikte yeni arayışlara girilmesi neticesinde nükleer enerji öne çıkmış ancak bir takım çevresel mahsurlar nedeniyle beklenen gelişimi sağlamamıştır. Devamında ise doğalgaz enerjisi diğer fosil yakıtlardan olan kömür ve petrol ile birlikte büyük oranda tercih edilen enerji kaynakları arasındaki yerini almıştır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017a: 59; Pamir, 2017: 58, www.emo.org.tr).

Son bir asırlık süre içerisinde enerji politikalarına yön veren pek çok gelişme olmuştur. Bu gelişmelerden bir kısmı doğrudan ülke kaynaklıdır; bir kısmı ise doğrudan enerji şirketleri ile ilintilidir. Ülke kaynaklı gelişmeler şunlardır (Deniz, 2014: 30; Alodalı ve Usta, 2017: 165):

“I. Dünya Savaşı sonrası İngiltere’nin Orta Doğu ülkelerine yerleşmesi; II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan Soğuk Savaş Dönemi; 1950’li yıllarda ortaya çıkan milliyetçilik akımlarına bağlı olarak petrol şirketlerinin hızla millileştirilmesi; OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries, Petrol İhraç Eden Ülkeler)’in kurulması; küresel ölçekli petrol şirketlerinin ön plana çıkması; 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi; SSCB’nin dağılması; Körfez Savaşı; 11 Eylül saldırıları; Irak ve Afganistan operasyonları; Putin döneminin Rusya’da ve Ahmedinecad döneminin İran’da etkin olması; Gürcistan ve Ukrayna’da yaşanan Rusya müdahaleleri; Sudan’ın bölünmesi ve Arap Baharı...”

Enerji politikalarına şekil veren ve doğrudan petrol şirketleri ile ilgili gelişmeler ise genelde şirketlerin bağlı oldukları ülkelerin politikaları etrafında şekillenmektedir. Bilhassa petrolün giderek önem kazanması, Almanya, İngiltere ve Fransa gibi dönemin büyük ülkeleri tarafından farklı kaynaklar elde etmeye yönelik girişimlerin artmasını da beraberinde getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesi Ortadoğu Bölgesi’ndeki mücadeleler ve devamında 1950’li yıllarda Ortadoğu’ya ek olarak Kuzey Afrika’daki girişimler, bu bölgelerin önemli petrol üretim merkezleri olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Bu dönemden itibaren “millileştirme” olarak ifade edilebilecek gelişmeler, enerji politikalarının farklı mücadele

alanlarına kaymasına ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) kurularak enerji politikalarının siyasi bir güç olarak da kabul edilip kullanılmasına zemin hazırlanmıştır (Akbulut, 2001, www.mfa.gov.tr).

Bu gelişmeler ve öngörüler dikkate alındığında, enerji alanında dengelerin değişmesiyle birlikte “enerji politikalarının, dış politika ile çoğu zaman iç içe geçebildiği” ve “bölgelerde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin enerji sektörü açısından belirleyici nitelikte olduğu” açıkça anlaşılmaktadır. Bu durum, “önümüzdeki yıllarda enerjinin çok daha stratejik bir kaynak haline geleceği” ve “küresel rekabetin temel konusu olacağı” çıkarımını yapmayı mümkün hale getirmektedir (Karabulut, 2016: 44; Alodalı ve Usta, 2017: 165).

2. Türkiye’de Enerji Politikaları: Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığının Rolü

Türkiye’de enerji politikalarının şekillenmesinde başat aktör, Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı’dır. Bakanlık, 4951 sayılı Kanuna dayalı olarak 1963 yılında kurulmuştur. 1983 yılına gelindiğinde 186 sayılı kanun hükmünde kararname ile Bakanlık Teşkilat Kanunu düzenlenmiştir. 1985 yılında kabul edilen 3154 sayılı kanunla Bakanlık son şeklini almıştır. Daha sonraki yıllarda Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı’nın teşkilat yapısına yönelik yeni hizmet birimleri ve başkanlıklar oluşturulmuştur (www.enerji.gov.tr, 2018a).

Bakanlık web sayfasında görüleceği üzere, “enerji kaynaklarını ve doğal kaynakları verimli ve çevreye duyarlı şekilde değerlendirerek ülke refahına en yüksek katkı sağlamak” misyonu ekseninde “enerjide ve doğal kaynaklarda güvenli bir gelecek” vizyonunu ortaya koymuş ve bu doğrultuda Türkiye’nin enerji politikalarını belirlemeye yönelik adımlar atmaktadır. Bu misyon ve vizyonun dayandığı temel değerler; şeffaflık, katılımcılık, yenilik ve öncülük, verimlilik, güvenilirlik, tutarlılık, öngörülebilirlik, çevreye duyarlılık ve yaşama saygı şeklinde stratejik planda yer bulmuştur. Buradan hareketle, Türkiye’nin enerji politikası şeffaf, katılımcı, verimli yönetim anlayışı ekseninde sürdürülebilir çevre anlayışının ve yenilikçiliğin öncelendiği, politika üretiminde tüm paydaşların aktif katılımın sağlandığı, orta ve uzun vadeli güvenilir öngörüler ışığında ve küresel gelişmeler göz önünde tutularak, Türkiye’nin menfaatleri doğrultusunda kararlı politikalar ortaya koymak olarak hedeflenmiştir. Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı’nın görevleri stratejik planda şu şekilde sıralanmıştır (Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, 2017b: 14, 17-18):

- Ülkenin enerji ve doğal kaynaklara olan kısa ve uzun vadeli ihtiyacını belirlemek, temini için gerekli politikaların tespitine yardımcı olmak, planlamalarını yapmak,
- Enerji ve doğal kaynakların ülke yararına, teknik gereklere ve ekonomik gelişmelere uygun olarak araştırılması, işletilmesi, geliştirilmesi, değerlendirilmesi, kontrolü ve korunması amacıyla genel politika esaslarının belirlenmesine yardımcı olmak, gerekli programları yapmak, plan ve projeleri hazırlamak veya hazırlatmak,
- Bu kaynakların değerlendirilmesine yönelik arama, tesis kurma, işletme ve faydalanma haklarını vermek, gerektiğinde bu hakların devir, intikal, iptal işlemlerini yapmak, ipotek, kamulaştırma ve öteki kısıtlayıcı hakları tesis etmek, bunların sicillerini tutmak ve saklamak,
- Kamu ihtiyaç, güvenlik ve yararına uygun olarak enerji ve doğal kaynaklar ile enerjinin üretim, iletim, dağıtım, tesislerinin etüt, kuruluş, işletme ve devam ettirme hizmetlerinin genel politikasını tespit çalışmalarının koordinasyonunu temin etmek ve denetlemek,
- Yer altı ve yer üstü enerji ve doğal kaynaklar ile ürünlerinin üretim, iletim, dağıtım ve tüketim fiyatlandırma politikasını tayin ve gerektiğinde fiyatlarını tespit etmek, Bakanlığın Bağlı ve

İlgili Kuruluşlarının işletme ve yatırım programlarını inceleyerek onaylamak ve yıllık programlara göre faaliyetlerini izlemek, değerlendirmek,

- Bakanlığın Bağlı ve İlgili Kuruluşlarının çalışmalarını ve işlemlerini her bakımdan incelemek, araştırmak ve teftiş etmek, gerekli her türlü emri vermek ve desteklemek,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi ve enerji verimliliğinin arttırılmasına yönelik politikaların ve stratejilerin belirlenmesine yönelik çalışmalarda bulunmak

Enerji politikalarının belirlenmesi ve uygulamaya konulmasında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı kendisine bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlarla işbirliği içerisinde etkinlik ve faaliyetler yürütmektedir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’na bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir

Tablo 1: Enerji Tabii Kaynaklar Bakanlığı Bağlı Kuruluşlar

	Kuruluş Tarihi	Statüsü
Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA)	1935	Bağlı Kuruluş
Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı (TAEK)	1956	Bağlı Kuruluş
Elektrik Üretim AŞ Genel Müdürlüğü (EÜAŞ)	2001	İlgili Kuruluş
Türkiye Elektrik İletişim AŞ Genel Müdürlüğü (TEİAŞ)	2001	İlgili Kuruluş
Türkiye Elektrik Dağıtım AŞ Genel Müdürlüğü (TEDAŞ)	1994	İlgili Kuruluş
Boru Hatları ve Petrol Taşıma AŞ Genel Müdürlüğü (BOTAŞ)	1974	İlgili Kuruluş
Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü (TPAO)	1954	İlgili Kuruluş
Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü (TKİ)	1957	İlgili Kuruluş
Türkiye Taş Kömürü Kurumu Genel Müdürlüğü (TTK)	1983	İlgili Kuruluş
Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü (Eti Maden)	1935	İlgili Kuruluş
Türkiye Elektromekanik Sanayi AŞ Genel Müdürlüğü (TEMSAN)	1977	İlgili Kuruluş
Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)	2001	İlişkili Kuruluş
Ulusal Bor Araştırması Enstitüsü Başkanlığı (BOREN)	2003	İlişkili Kuruluş
Nükleer Düzenleme Kurumu (NDK)	2018	İlişkili Kuruluş
Nadir Toprak Elementleri Enstitüsü (NATEN)	2018	İlişkili Kuruluş

Kaynak: www.enerji.gov.tr, 2018c.

Tablodan hareketle, elektrik, petrol, kömür ve diğer madenler ile tabii kaynakların bulunması, işlenmesi ve dağıtılmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi Türkiye’de enerji politikalarının temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, nükleer enerji çalışmaları, bor madeninin ve diğer nadir toprak elementlerinin işlenmesine yönelik çalışmalar Türkiye’de enerji politikalarının yönünü göstermektedir.

Enerji Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından hazırlanan stratejik planın temel temaları üzerinden hareketle, Türkiye’de enerji politikalarının temel hedefleri şu şekilde sıralanabilir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017b: 23-118):

- Enerji Arz Güvenliği
- Enerji Verimliliği ve Enerji Tasarrufu
- Bölgesel ve Uluslararası Etkinlik
- Hammadde Tedarik Güvenliği
- Verimli ve Etkin Hammadde Kullanımı
- Yatırım Ortamının İyileştirilmesi
- Teknoloji, Ar-Ge ve İnovasyon Çalışmaları

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı öncülüğünde enerji politikalarının temelini oluşturan; enerji arzı, enerji verimliliği ve enerji güvenliği konuları ekseninde, elektrik, petrol, doğalgaz, kömür, hidrolik, jeo-termal, biyokütle ve nükleer enerji alanlarında faaliyetler yürütülmekte ve yürütülen faaliyetler desteklenmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları olarak rüzgâr ve güneş enerjilerinin etkin bir şekilde kullanımına yönelik çalışmalar ortaya konulmakta ve bu konuda yürütülen çalışmalar konusunda kolaylık sağlanmaktadır. Altın, doğal taşlar, bor, uranyum, trona ve toryum gibi doğal kaynakların çıkarılması ve hammaddelerin işlenmesi için çalışmalar yürütülmektedir. Bununla birlikte, bölgesel düzeyde enerji politikalarını uygulamaya koyabilmek adına, petrol ve doğalgaz boru hatları ile transit boru hatlarına yönelik projeler hayata geçirilmektedir. Devletlerarası ilişkilerde enerji konusunun önemli bir yer tutması sebebiyle enerji diplomasisine önem verilmektedir (www.enerji.gov.tr, 2018c).

3. Türkiye’de Enerji Politikaları ve Bölgesel İşbirliğinin Önemi

Ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınmalarının önemli bir unsuru olan enerji, Türkiye için de büyük önem taşıyan bir unsurdur. Türkiye’nin bu noktada bir takım avantajlara sahip olduğu görülmektedir. Bu avantajlardan en önemlisi, artık kendi doğal kaynaklarını arama ve işletme kabiliyetine sahip olmaya başlamasıdır. Diğer çok önemli bir avantaj ise bilhassa en önemli enerji kaynağı özelliği taşıyan doğalgaz ve petrolde, tamamlayıcı bir halka niteliğine haiz olmasıdır. Bu bağlamda, yine aynı doğal kaynaklar bakımından büyük üretim ve tüketim alanlarına yakın olmasına bağlı olarak jeo-politik ve jeo-stratejik yönden önemli bir ülke konumunda bulunduğu görülmektedir. Türkiye’nin bu önemli konumunun sunduğu fırsatlardan tam anlamıyla yararlanabilmesi için aktif bir enerji politikası yürütmesi ve altyapı çalışmalarını tamamlaması (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017b:75) önemli bir gerekliliktir.

Uluslararası ilişkilerin temel belirleyicilerinden birisi, ülkeler arası karşılıklı ilişkilerdir. Bu ilişkileri şekillendiren temel unsurlardan birisi de enerji politikaları ve enerji alanında yürütülen karşılıklı işbirlikleridir. Bu işbirlikleri bir takım iç ve dış faktörler tarafından şekillenmektedir ve karşılıklı bir etkileşim süreci çerçevesinde belirginleşmektedir. Nitekim, daha önce de belirtildiği üzere, iktisadi, siyasi ve sosyal faktörler başta olmak üzere “güvenlik, coğrafi konum, emperyal algılar, karşı politikalar, teknolojik gelişmeler, iklim değişikliği, siyasal ve ekonomik krizler, bölgesel çatışmalar ve işgaller” gibi pek çok faktörün bu sürecin önemli belirleyicileri olduğu kabul edilmektedir (Ulusaler, 2012: 52). Nitekim Türkiye’nin enerji politikalarına yönelik amaçlarına bakıldığında da Türkiye’nin enerji politikasının temel dayanak noktalarının “kaynak çeşitliliği”, “çevresel duyarlılık” ve “rekabetçi yapı” olduğu görülmekte; bu noktalara ek olarak “enerji ithalatından doğacak riskleri önlemeye yönelik tedbirler”i hayata geçirecek girişimleri işbirliği içerisinde gerçekleştirmenin mutlak bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır (Kaya, 2012: 279-280). Türkiye, enerji politikalarında benimsediği bu dayanak noktalarına bağlı olarak uygulamakta olduğu projeleri ve dış politikasına uygun diğer çalışmaları, oluşturduğu etkin stratejilerle ve “ikili, çoklu ilişkiler” ile hayata geçirmenin önemini fark etmiş ve buna uygun bir hareket tarzı benimsemiştir (Durmuşoğlu, 2015: 76).

Türkiye açısından bakıldığında da enerji alanındaki bu işbirlikleri, Türkiye’nin enerji politikalarını belirleyen dış faktörlerden bağımsız düşünülemez. Nitekim bu faktörlerin “küresel ve bölgesel jeo-politik ve jeo-stratejik gelişmeler”; “enerji ve doğal kaynak piyasalarındaki gelişmeler”, “yeni teknolojiler”, “yeni enerji kaynakları”, “değişen çevresel duyarlılıklar”, “ticaretin değişen yönü”, “küresel ve yerel makroekonomik gelişmeler”, üretim ve tüketim yaklaşımlarında değişen tercih ve değerler” olduğu belirtilmektedir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017b: 14). Türkiye’nin mevcut potansiyelini en

iyi şekilde değerlendirebilmesi ve yeni yatırımlar yoluyla bu potansiyeli en etkin şekilde geliştirebilmesi, söz konusu faktörleri gözetenek bölgesel ve uluslararası düzeyde işbirlikleri kurmasına bağlıdır.

Enerji tedariki açısından, Ortadoğu, Kafkaslar-Hazar ve Rusya’nın önemi göz önüne alındığında, Türkiye stratejik konumdaki ülke konumuna gelmektedir. Avrupa, Kafkasya, Orta Doğu ve Balkanlar arasında siyasi ilişkiler ekseninde köprü görevi üstlenen Türkiye, stratejik konuma sahip bir ülke olarak nitelendirilmektedir (Turan, 2010: 60). Buna koşut olarak enerji koridoru noktasında bölge ülkeleri ile diğer ülkeler arasında köprü rolü üstlenen Türkiye enerji politikaları konusunda da önemli bir rol üstlenmektedir. Enerji politikalarının gelişiminde önemli bir ilke olarak kabul edilen “kazan/kazan” ilkesi, Türkiye’nin de benimsediği ve bu konuda arz ve talep güvenliğini dikkate alarak politika geliştirmeye özen gösterdiği bir husustur. Enerji üretimi ve tüketiminin fazla olduğu ülkeler ile yakın ilişkiler kurulması ve çok yönlü bir yararın temini amacıyla yürütülen çalışmalar, Türkiye’nin enerji politikasını şekillendiren esasların başında gelmektedir. Yalnızca ulusal değil, aynı zamanda bölgesel arz istikrarına da katkıda bulunmaya yönelik girişimlere dayalı politikalar ve stratejiler, Türkiye’nin “enerji koridoru ve terminali” olarak kabul görmesini hedeflemektedir. Bu hedefe yönelik olarak da hem boru hattı projelerinin hayata geçirilmesine hem de söz konusu doğal kaynaklara dayalı tesislerin kurulmasına yönelik işbirlikleri kurulmaktadır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017a: 60-61).

Türkiye, 2000’li yıllara gelindiğinde artık, batıyı ve doğuyu birleştiren dünya çapında projelere önemli katkılar sağlayan; bu konuda oluşturduğu etkin politikalar ile bölgesel anlamda güçlü bir aktör olarak kabul görmeye başlamıştır. Böylece Türkiye, yalnızca kendi ulusal enerji güvenliğine değil, bunun yanı sıra bölgenin de enerji güvenliğine katkı sağlamaya dönük girişimlerde bulunabilen kritik konumda bir ülke haline gelmiştir. Bunun için Türkiye’nin enerji diplomasisini yoğun ve etkin bir biçimde sürdürdüğü, hâlihazırda yürütülen ve/veya yürütülmekte olan projelerden de anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin bölgesel düzeyde işbirliğine yönelik yürüttüğü ve gündemine aldığı transit boru hatları ve projeleri şu şekilde sıralanabilir (www.enerji.gov.tr, 2018d):

- Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı
- Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı
- Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)
- Türk Akım Gaz Boru Hattı Projesi
- Rusya – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı)
- Mavi Akım Gaz Boru Hattı
- Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı (İran – Türkiye)
- Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
- Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkoneksiyonu

Enerji konusunda, Türkiye’nin bölgesel ve uluslararası işbirliklerinde temel motivasyon kaynağı, enerjinin yalnızca kesintisiz olarak elde edilmesi değil, aynı zamanda kaliteli bir şekilde temin edilmesidir. Ayrıca bu sayede elektrik arz güvenliğinin tesisine de imkân sağlanacağı düşünülmektedir. Diğer yandan bu işbirliklerinde, Türkiye’nin enerji kaynaklarına ve ulaştırma imkânlarına yönelik alternatifleri artırma gayesi olduğu da görülmekte, bu konuda öncü bir rol üstlenmesi beklenmektedir. Bu noktada konunun sosyal sorumluluk boyutu da göz ardı edilmemelidir. Doğal kaynaklara sahip olmayan ve/veya kullanma imkânı olmayan coğrafyalarda yaşayan kişilerin bu imkâna sahip olmasına yönelik çalışmalar da büyük önem taşımaktadır. Tüm bunlardan hareketle, Türkiye’nin enerji politikaları noktasında uluslararası projelerle ilgili temel bakışının üç ilke üzerine şekillendirildiği söylenilebilir. Bunlardan

ilki karşılıklı kazan/kazan prensibidir. İkincisi, Türkiye'nin ve bölgenin enerji arz güvenliğine katkı sağlanmasıdır. Son olarak bölgesel düzeyde yürütülecek barış sürecine destek olacak projelerin desteklenmesidir. Tüm bu ilkelere bağlı olarak uygulamada Türkiye'nin enerji politikalarını ikili ilişkiler, çok taraflı ilişkiler ve AB ile olan ilişkiler şeklinde üç ayrı boyut içerisinde gerçekleştirdiği ifade edilmektedir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017a: 61-66).

Sonuç ve Değerlendirme

Enerji üreten ve enerji tüketen ülkeler ayrımından hareketle, açıkça anlaşılmaktadır ki tüm ülkeler açısından enerji konusu önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden enerjiye yönelik politikaların etkin ve aktif bir şekilde uygulamaya konulması, önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerji güvenliği, enerji verimliliği ve enerji arzı konularını kapsayan enerji politikaları hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin üzerinde önemle durması gereken temel politiklardır. Ülkelerin ekonomi politikalarının ve dış politikalarının kesişme noktasında yer alan enerji politikaları, doğal kaynakların ve enerji kaynaklarının çıkarılması, işlenmesi ve dağıtımı başta olmak üzere birçok konuyu kapsamaktadır.

Küreselleşen dünyada ülkeler arası etkileşimin artması ile birlikte, devletlerarası ekonomik, siyasi ve toplumsal ilişkiler, yoğun bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır. Uluslararası gelişmelerden ve uluslararası sözleşmelerin hükümlerinden kaynaklı olarak devletleri uyması gereken kurallar ilgili ülkeler açısından bağlayıcı hale gelmektedir. Özellikle, küresel ısınma ve iklim değişikliğine yönelik uluslararası anlaşmalarla karbon salınımının azaltılması adına yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeye başlanmıştır. Bu bağlamda devletlerin enerji politikalarının şekillenmesinde uluslararası aktörlerin önemli etkilerinin olduğu söylenilebilir.

Türkiye'nin enerji politikalarının belirlenmesinde başat aktör "Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı"dır. Bakanlık, kuruluşundan itibaren, Türkiye'nin enerji politikalarına yön vermekte yeni gelişmelere göre teşkilatını yenilemekte, enerji politikalarını güncellemektedir. Bakanlık öncülüğünde ortaya konulan enerji politikalarının temel argümanlarından bazıları; enerji verimliliğinin sağlanması, enerji güvenliğinin sağlanması, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması, elektrik, petrol ve kömüre enerji kaynaklarına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi, bor madeni başta olmak üzere nadir toprak elementlerinin işlenmesi, nükleer enerji çalışmalarına önem verilmesidir.

Türkiye'de altın, doğal taşlar, bor, uranyum, trona ve toryum gibi doğal kaynakların çıkarılması ve hammaddelerin işlenmesi için çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca, nükleer enerji santralleri kurularak politikalar üretilmesi enerji politikalarının temel hedeflerinden birisidir.

Nükleer enerji çalışmaları, bor madeninin ve diğer nadir toprak elementlerinin işlenmesine yönelik çalışmalar Türkiye'de enerji politikalarının yönünü göstermektedir. Bu doğrultuda oluşturulan, Ulusal Bor Araştırması Enstitüsü, Nadir Toprak Elementleri Enstitüsü ve Nükleer Düzenleme Kurumu alternatif enerji kaynaklarına yönlendiğinin birer göstergesidir.

Türkiye'de üzerinde durulması gereken bir diğer husus da yenilenebilir enerji kaynaklarından etkin bir şekilde yararlanılmasıdır. Türkiye'de, enerji politikaları ekseninde yenilenebilir enerji kaynakları olarak rüzgâr ve güneş enerjilerinin etkin bir şekilde kullanımına yönelik çalışmalar ortaya konulmakta ve bu konuda yürütülen çalışmalar konusunda kolaylık sağlanmaktadır. Diğer taraftan, Bakanlık bünyesinde Yenilenebilir Enerji Kaynakları Genel Müdürlüğü'nün ayrı bir şekilde oluşturulmamış olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Ülkeler, küresel düzlemde meydana gelen gelişmelerin ve uluslararası sözleşmelerin etkisiyle, ulusal menfaatleri doğrultusunda enerji politikalarını belirlemekte ve uygulamaya koymaktadır. Bulunduğu

konumu nedeniyle enerji üreten ve enerji tüketen ülkeler arasında köprü vazifesi gören Türkiye hem jeo-politik hem de jeo-stratejik yönden önemli bir konumdadır. Türkiye bu konumunu fırsata çevirebilir ve buna yönelik politikalar üretebilirse uluslararası alanda güçlü bir aktör olma yönünde atılan çabalar desteklenmiş olacaktır.

Bununla birlikte, bölgesel düzeyde enerji politikalarını uygulamaya koyabilmek adına, petrol ve doğalgaz boru hatları ile transit boru hatlarına yönelik projeler hayata geçirilmektedir. Devletlerarası ilişkilerde enerji konusunun önemli bir yer tutması sebebiyle enerji diplomasisine önem verilmektedir. Türkiye, enerji diplomasisini etkin kullanırsa ve dış politikasını buna göre şekillendirirse ekonomik ve politik açıdan daha da güçlenecektir. Sonuç olarak, enerji arzı, enerji güvenliği ve enerji verimliliğinin sağlanabilmesi adına Türkiye’nin hem ulusal hem bölgesel hem de uluslararası aktörlerle –iç ve dış paydaşlarla- işbirliği içinde faaliyetler yürütmesi, enerji politikalarının devamlılığı ve etkinliği için üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Son cümle olarak Türkiye, enerji politikaları uygulamaları çerçevesinde, enerjide dışa bağımlılığını azaltarak enerji verimliliğini artırmalı; bor, uranyum gibi nadir elementlerin çıkarılarak işlenmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarından etkin bir şekilde yararlanılması konularında etkin bir rol üstlenerek bu politikaları sürekli güncel tutmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, H. (2001). Enerji Diplomasisi, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 2, Mayıs, <http://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi:24.11.2017).
- Alodalı, M. F. B. & Usta, S. (2017). Enerji Diplomasisi ve Türkiye, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (33), 163-168.
- Bayraç, H. N. (2009). Küresel Enerji Politikaları Ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 115-142.
- Deniz, T. (2014). Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekân, Hazar: Statü ve Paylaşım Sorunu, *Türk Coğrafya Dergisi*, 62, <http://www.tcd.org.tr>, (Erişim Tarihi:24.11.2017).
- Durmuşoğlu, S. (2015). *Türkiye'nin Enerji Politikaları Ve Komşu Ülkeler İle Uluslararası İlişkilerine Etkileri*, İÜ SBE Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gülbahar, N. ve Kılınç, M.Y. (2011). Enerji Güvenliği ve Türkiye, *6th International Advanced Technologies Symposium (IATS'11)*, 16-18 May 2011, Elazığ, Turkey, 6-12.
- Karabulut, B. (2016). Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Mayıs, 15 (1), 31-54.
- Kaya, İ. S. (2012). Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 102, Eylül-Ekim, 269-288.
- Pamir, N. (2017). *Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler*, http://www.emo.org.tr/ekler/c6744c-9d42ec2cb_ek.pdf, (Erişim Tarihi:20.05.2018).
- T.C. Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (2017a). *Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, http://www.enerji.gov.tr/Resources/Sites/1/Pages/Sayi_15/mobile/index.html, (Erişim Tarihi:24.11.2017).
- T.C. Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (2017b). *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı*, https://sp.enerji.gov.tr/ETKB_2015_2019_Stratejik_Planı.pdf, (Erişim Tarihi: 26.09.2018).
- T.C. Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2018a). *Tarihçe*, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Tarihce>, (Erişim Tarihi: 26.09.2018).
- T.C. Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2018b). *Bağlı, İlgili ve İlişkili Kuruluşlar*, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bagli-Ilgili-ve-Iliskili-Kuruluslar>, (Erişim Tarihi: 26.09.2018).
- T.C. Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2018c). *Bilgi Merkezi*, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Anasayfa>, (Erişim Tarihi: 26.09.2018).
- T.C. Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2018d). *Transit Boru Hatları ve Projeleri*, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Transit-Boru-Hatları-ve-Projeleri>, (Erişim Tarihi: 26.09.2018).
- Turan, A. P. (2010). Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi, *Bilge Strateji*, 2 (2), Bahar, 43-72.
- Ulusaler, K. (2012). Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye, *TMMOB 8. Enerji Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 1. Cilt, EMO Yayın No: SK/2012/9, 49-74.

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 203-218

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

TOPLUMUN NESNEL GERÇEKLİĞİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

A SOCIOLOGICAL VIEW ON THE OBJECTIVE REALITY OF SOCIETY

Doç. Dr. Mehmet Zeki DUMAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü

ÖZET

Bu makalede iki temel konu üzerinde durulmaktadır. Birincisi sosyal bir varlık olan insanın dışsal bir realite olarak içinde yaşadığı ve her zaman hesaba katmak zorunda olduğu toplumun nesnel gerçekliğine, ikincisi de bu nesnel gerçekliğe, görünürdeki sosyal yapılara ve gündelik yaşama ilişkin bilinçte saklı olana bakmayı hedefleyen sosyolojik perspektife değinilmektedir. Zira son derece bireyselmış gibi görünen birçok sorun, başta aile ve toplum olmak üzere bireyi de aşan sosyal çevrenin etkisi ve baskısından kaynaklanmaktadır. Hiç şüphesiz bu baskının bireyin gündelik yaşamında nasıl ve hangi tür ilişkilerle ortaya çıktığını ve bu ilişki ağını besleyen toplumsal ilişkilerin nasıl üretildiğini anlamının yolu ise sosyolojik perspektiften geçmektedir. Bunun yanı sıra makalede sosyalleşme sürecinin hem öznesi hem de nesnesi konumundaki insanın, üyesi olduğu toplumun dışsal gerçekliğine tabi olduğu kadar bu gerçekliği üreten dünyanın ana aktörü de olduğu dikkate alınarak şu iki temel soruya da cevap verilmektedir. Toplumun organik yapısını oluşturan aile, din, cemaat ve devlet gibi kolektif bütünlerin ama daha da önemlisi önce gönüllü bir birlikteliğin sonucunda oluşan sonra da toplumsal hegemonyanın ve rızanın üretilmesinin ideolojik araçlarına dönüşen kurumların, geleneklerin ve değerlerin insan doğası üzerindeki etkisi nedir? ve bir gerçeklik alanı ve ajanı olarak toplum, insanın içindeki kendisini ve kendi içindeki insanı nasıl değiştirmekte ve dönüştürmektedir?

Anahtar Kavramlar: Toplum, Birey, Sosyoloji, Sosyal Gerçeklik, Kültür

ABSTRACT

This article focuses on two main topics. The first is the objective reality of the society in which the human being, a social being, lives as an external reality which he always has to take into account, and the second one is the sociological perspective that aims to look at this objective reality, the visible social structures and what is hidden in consciousness of everyday life. Because many problems that seem to be extremely individualistic are due to the influence and pressure of the social environment, which exceeds the individual, especially the family and society. There is no doubt that the way to understand how and with what kind of relationships this oppression occurs in the everyday life of the individual and how the social relationships that feed this network of relationships are produced is through a sociological perspective. In addition, two basic questions are answered in the article considering human both subject and object of socialization process, is a member of society and subject to external reality of society and he is the main actor of the world producing these. What is the impact of family, religion, community and state, that form the organic structure of society but more importantly, the institutions, traditions and values formed as a result of voluntary union and then transformed into ideological instruments of the production of social hegemony and consent, on human nature? And as a space and agent of reality, how does society change and transform self within human and the human within self?

Keywords: Society, Individual, Sociology, Social Reality, Culture

GİRİŞ

Hiç şüphesiz her sosyal gerçeklik gibi toplumun da kendi doğasından ve işleyişinden kaynaklı nesnel bir gerçekliği söz konusudur. Çoğunlukla gündelik hayatın akışı içindeki ilişkilerle gerçekleşen bu nesnel gerçeklik zorlayıcı bir olgusalılık olarak hem dışsal hem de içsel açıdan bireyin anlam dünyasını, değer, tutum ve davranışlarını, tercihlerini ve kararlarını doğrudan etkilemektedir. Zira sosyolojik bir perspektiften bakıldığında tarihsel bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkan ve kuşatıcılığı, kapsayıcılığı yanında baskılayıcı ve kısıtlayıcı yanıyla da insanı etkisi altına alan “toplum” un en önemli özelliğinin üyelerini belli bir düşünüş ve algılayış biçimi içinde hareket etmelerini sağlamak olduğu söylenebilir.

İnsanlar çoğu zaman farkına varmasalar da toplumsal aklın yarattığı bu düşünüş ve algılayışın sınırları içinde hareket etmek ve bu çerçeve içinde yaşamak zorunda kalırlar. Nitekim toplumsal olarak kurulan sistemlerin tümü başta sosyalleşme ve sosyal kontrol araçları olmak üzere insanların belli bir düzen içinde yaşamalarını sağlamak için kendisini nesnel bir gerçeklik olarak önce yasalaştırmaya, sonra meşrulaştırmaya sonra da kurumsallaştırmaya çalışır. Zaten kültürün en önemli bileşeni olan dinin ve geleneğin temel fonksiyonu da budur. Yani insanların toplumun temel taleplerine ve beklentilerine göre davranmalarını sağlamak. Bu açıdan bakıldığında tarihin aslında nesnel bir gerçeklik olarak karşımıza çıkan toplumun bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür.

Burada tarihsel ve toplumsal gerçekliğin doğası üzerine yürütülen tartışmaların genellikle ‘birey’ ve ‘toplum’ dikotomisi üzerinden yapıldığını, toplumun *neliği* sorusunun bu tartışmaların temelini oluşturduğunu ve düşünce tarihine bakıldığında da bu tartışmalarda iki önemli görüşün ön plana çıktığını görüyoruz. Bunlardan birincisi tarihin ana aktörü olarak insanı her şeyin üstünde gören, toplumun tek tek bireylerden oluştuğunu iddia eden *bireyci görüş*, diğeri de tarihin tümüyle toplumun ürünü olduğunu düşünen *toplumcu görüş*tür. Genelde sosyal bilimlerde özelde de sosyoloji disiplininde yapılan bu tartışmalar kendi içinde farklı görüşler içeren kuramların doğmasına da yol açmıştır. Örneğin sosyolojik kuramların merkezi soruları, genellikle bireysel davranışın kaynağının ve toplumsal gerçekliği oluşturan sosyal dinamiklerin metodolojik olduğu kadar epistemolojik olarak da nasıl açıklanması gerektiğine yönelik olmuştur.

Hiç şüphesiz bu sorulara verilecek her cevap bizi doğrudan bireyi de içine alan ve bu makalenin de ana temasını oluşturan toplumsal olguların biricikliğine ve bu toplumsal olguları meydana getiren yapısal ve kurumsal işleyişe götürecektir. Yukarıda da vurgulandığı gibi etkileşim içinde olduğumuz ve

gündelik ilişkilerimizle yeniden ürettiğimiz toplum kendine özgü (*sui generis*) bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır (Durkheim, 1998: 51-55). Nesnelleşmiş insan aktivitesinin somut bir biçimi olan karımıza çıkan bu gerçekliğin yaşamımızın her anını ve alanını kapsadığını, insanları, yarattığı kurumlar ve değerler aracılığıyla belli bir düzene (*nomos*) hapsettiğini ve onları belli bir dünya görüşü (*weltanschauung*) -ideolojik, felsefi, dini vb.- etrafında toplamak suretiyle bir arada yaşamalarını sağladığını söyleyebiliriz. Bu anlamda toplumu, kendisinden hiçbir zaman kaçamayacağımız veya kaçsak da kurtulamayacağımız yegâne gerçeklik alanı olarak tanımlamak mümkündür. Bu gerçeklik alanını anlamının en kestirme yolu ise, Berger ve Luckmann'ın (1966: 2-5) çok veciz bir biçimde belirttikleri gibi bize hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığını ve toplum dediğimiz realitenin benzer düşünen bireylerin toplamından daha fazla bir 'şey' olduğunun bilgisini veren sosyoloji disiplininin geçmektedir.

1. BİR DÜŞÜNÜŞ VE ANLAMA BİÇİMİ OLARAK SOSYOLOJİNİN NELİĞİ

Temel amacı gündelik yaşamın akışı içinde gerçekleşen bireysel eylemlerin ve sosyal ilişkilerin arasındaki gerçekliği görmek olan sosyolojinin, bağımsız bir disiplin haline gelmesinde bir dizi entelektüel çaba yanında önemli bazı tarihsel gelişmelerin de etkisi olmuştur. Sosyolojik düşüncenin modern Batı tarihinde olgunlaşarak özgün bir forma dönüşmesini sağlayan en önemli gelişmelerin başında ise Aydınlanma Çağı, Fransız Burjuva Devrimi ve İngiliz Endüstriyel Devrimi gelmektedir. Bu anlamda sosyolojinin özü itibarıyla Avrupa'daki iki büyük devrimin sosyal, ekonomik ve demografik yaşamda meydana getirdiği yapısal ve kurumsal değişimlerin iç yüzünü anlama uğraşı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Zira bu devrimlerin temel özelliği toplumu kendi mecrasından çıkararak köklü ve radikal değişimlere yol açmış olmasıdır.

Örneğin çağımızda da siyasal dönüşümlerin simgesi haline gelen 1789 Burjuva Devrimi sırasında tarihte ilk kez özgürlük, eşitlik, evrensel hukuk ve ulusal egemenlik gibi tümüyle dünyevi ideallerin rehberliğindeki bir sosyal hareketin var olan geleneksel toplumları alt üst ettiği görülmüştür. Aynı şekilde 19. yüzyılda Endüstriyel Devrimle beraber tarihte ilk kez insanlar kitleler halinde durmaksızın büyüyen sanayi bölgelerine ve kentlere göç etmeye başlamıştır. Beraberinde demografik bir dönüşümü de getiren bu göçlerin en somut örneği Londra'da yaşanmıştır. Zira 14. yüzyıla kadar kentin toplam nüfusu otuz bin iken, 19. yüzyıla beraber bu oran dokuz yüz bine çıkmıştır (Giddens, 1997: 15-17). Devrim, emeği metalaştırıp üretimi kiteselleştirdiği için gelecekte piyasa ekonomisinin ve kapitalist sistemin hâkim olacağı yeni bir ekonomi-politik de üretmiştir.

Bu anlamıyla bakıldığında sosyolojinin modern uygarlığın gelişmesinde tarihsel bir rol oynayan bu iki devrimin toplumda yarattığı sorunlara yanıt vermeye çalışan düşünsel bir hareketlerin tezahürü olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Diğer bir deyişle bizi her zaman büyük realiteyle -toplumun nesnel gerçekliğiyle- yüz yüze getirmeyi ve onunla hesaplaşmayı hedefleyen sosyoloji, temelde toplumsal değişimin karanlıkta kalan yanlarını görmemizi sağlayacak bir dil ve yöntem geliştirmeye çalışır. Özellikle de toplumun geleneksel yapısını alt üst eden aydınlanmacı radikalizmin yarattığı devrimler, genelde toplumsal dokuyu oluşturan kurumları, sosyal yapıları ve değerleri hedef aldığı için sosyoloji de bütün dikkatini ve enerjisini bu devrimlerin kamusal yaşamda meydana getirdiği sorunlara ve sonuçlara vermiştir.

Böylece bir yandan geleneksel toplumun hızlı çöküşüne diğer yandan modern toplumun yükselişine tanıklık eden sosyoloji, aslında "yitirilmiş bir cemaat hissine, bir değerler kaynağı olarak kutsalın ortadan kaybolmasına, şehirdeki bireyin bir başnalığına ve bunlar neticesinde yaşanan anlam krizine verilen düşünsel bir tepki olduğu için onu, sahiciliğin, kişisel kendiliğindenliğin, toplumsal bütünlüğün ve cemaatin yitirilişi üzerine nostaljik bir tefekkür" olarak da görmek mümkündür (Stauth, 2014: 152-153). Nitekim teolojik ve metafizik önyargıların aşıldığını ve Fransız Devriminin ortaya çıkışıyla

da insanlık tarihinde bir ilerleme kaydedildiğini düşünen Comte (2001 :14) kurucusu olduğu sosyolojiyi, bir değişim ve dönüşüm bilgisi ve öğretisi olarak tanımlamıştır.

Buradan hareketle bilimler kategorisinde kısıktıcı olduğu kadar sosyal problemleri tanımlama, analiz etme ve bunlara yanıt verme yeteneği (Buechler, 2008: 319) ve de ezber bozucu yanıyla da dikkat çeken sosyolojinin iki temel hedefinin olduğu söylenebilir. Birincisi gündelik yaşamının akışkanlığı ve rutinliği içinde yer alan bireylerin tercihlerini ve eylemlerini belirleyen içsel ve dışsal dinamiklerin toplumsal temellerini anlamak, bu temellerin iç yüzünü ortaya çıkartmak, diğeri de bir şeyi diğerlerinden farklı olarak “sosyolojik” yapan şeyin ne olduğu? sorusuna cevap vermektir. Zira bir iletişim kurma sanatı olarak sosyoloji (Lee, 2000: 323), tutum ve davranışları inceleme konusu yaptığı aktörlerin/öznelerin habituslarını içinde buldukları toplumun birer ürünü/bileşeni ve sonucu olarak ele aldığı gibi, bireylere “sosyolojik paradigma” veya “sosyolojik içgörü” adı verilen ama temelde insan eylemlerinin nasıl ele alınmasını ve anlaşılmasını amaçlayan bilişsel bir perspektif ve eleştirel bir bakış açısını da kazandırmaya çalışır (Buechler, 2008: 320).

Nitekim sosyolojik muhayyilenin metodolojisine ilişkin kuramsal yaklaşımların doğasına baktığımızda karşımıza sıklıkla iki temel sorunun ortaya çıktığını görmekteyiz. Birincisi, sosyoloji adı verilen uğraşın nasıl bir bilgi alanına sahip olduğu ve bu bilgiyi gündelik yaşamımızda nasıl kullanmamız gerektiğiyle, diğeri de rutinlerimizin içine daldığımızda çevremizde olup bitenleri nasıl anlamamız ve anlamlandırmamız gerektiğiyle ilgilidir. Aynı zamanda sosyolojinin amaçlarını da oluşturan bu sorulara yönelik geliştireceğimiz her cevap, hem tikel düzeyde bireyin yaşamında karşılaştığı olay ve olgulara bilimsel, nesnel ve eleştirel yaklaşmasını sağlayacak, hem de gerçekte dünyayla olan ilişkimizin, üyesi olduğumuz toplumun *aura*'sından bağımsız olmadığı, en başta imgelerimiz ve dilimiz olmak üzere varoluşsal kimliklerimizin aslında *nesnelleşmiş toplumsal bilincin* birer ürünü olduğunu anlamamızı kolaylaştıracak.

Bir *anlama teşebbüsü* olarak da ele alındığında sosyolojinin bireylerin sıradan yaşamlarının her kesitini ve toplumla olan ilişkilerini yeniden düşünmelerini sağlayacak bilişsel bir kavrayışın imkânını yarattığı söylenebilir. Böylece bir düşünme sanatı olarak sosyolojiden amaçlanan şey; bireylerde toplumsal yapının ve işleyişin *neliğine/niteliğine* dair bir farkındalık yaratmak, özeldeki geneli görmeyi sağlamak (Macionis, 2012) ve gündelik yaşamın akışı içinde gerçekleşen toplumsal olguların Durkheim'in deyişle ‘şey’lerin doğasını keşfetmek ve dünyamızın düşündüğümüzden daha farklı olduğu gerçeğini kavratmaktır (Swingewood, 2010: 105). Çünkü ancak sosyolojik içgörü bize aile ve akrabalık ilişkilerimizle, sosyalleşme süreçlerimizle, toplumsal kurumlarımızla, ahlaki değer yargılarımızla, ön kabullerimizle ve kırmızı çizgilerimizle hesaplaşabilme ve kültürel, cinsel veya dinsel kimliklerimizle yüzleşebilme imkânını ve cesaretini sağlayabilir.

Buna göre sadece gözlenebilen konuları ele almasıyla veya ampirik nitelikteki araştırmalara dayanmasıyla değil sosyal olay ve olgulara anlam kazandıracak kuramları ve genellemeleri formüle etmek üzere yapılacak bilimsel girişimleri içermesiyle de öne çıkan sosyoloji (Giddens, 1997: 13), belki hiçbir disiplinin sahip olmadığı bir ayrıcalığa -gündelik yaşamın akışı içinde gerçekleşen sosyal ilişkileri mercek altına alıp analiz etmesi, bu ilişkilerin oluşturduğu toplumsal roller, statüler, sınıflar ve kimlikler gibi herkesin bir yanını oluşturan/etkileyen konuları araştırma nesnesi haline getirmesi- olanağına sahiptir. Bununla birlikte tarihsel ve toplumsal değişimin nedenlerini ve dinamiklerini anlamamızı sağlayan sosyoloji, son derece kişisel bir davranış olduğunu düşündüğümüz ‘şey’lerin temelinde bile aslında toplumsal faktörlerin yattığını göstererek heyecan verici bir bilim olarak her zaman bizi bir keşif yolculuğuna çıkartmayı başarmıştır.

Diğer bir deyişle sosyoloji, bireyin bilincine nüfuz eden ve onu ‘kendi imajı ve benzerliği’ ile şekillendiren toplumu olgusal bir gerçeklik olarak ele alan (Durkheim, 2016: 161) ve toplumların yapısını, işleyişini, kurumlarını ve evrimini ortaya koyan genel yasaları ve sosyal hayatı mümkün kılan kolektif

iradenin toplumsal tezahürlerini anlamayı amaçlayan eleştirel bir disiplindir (Mandic, 1967: 436; Chapin, 1918: 264). Zira toplumu belli bir düşünüş biçimi içinde anlamaya çalışmak ve bunu doğası gereği bilimsel bir çerçeve içinde sunmak ne kadar önemliyse, toplumu bir arada tutan değerleri ve normları tarafsız bir gözle değerlendirmek de o derece önemlidir. Çünkü, ancak sosyolojik imgelem bize, hem bireyin toplum içindeki davranışlarını, tutumlarını ve tercihlerini belirleyen ve yönlendiren ilişkilerin doğasını hem de bireysel deneyimlerin sosyal güçler tarafından nasıl şekillendiğini anlamamızı sağlayabilir (Garoutte, 2018: 148).

Buna ek olarak sosyolojik imgelem, sosyal gerçekliğin farklı bir yanını, yani ahlaki davranışın amacı haline getirdiğimiz toplumun bireysel çıkarılardan ne kadar farklı olduğunu ve hatta bireyi, kendisini aşmaya iten veya zorlayan şeyin bizzat toplum olduğunu (Davy, 2006: 43) anlamamızı sağlamaktadır ki, bu durum, aslında söz konusu imgelemin yaşadığımız dünyaya yeni bir ışıkla bakmamızı sağlamasından ve kendi düşünce ve davranışlarımızın yegâne yaratıcısı olduğumuza dair pervasız düşüme meydan okumasından kaynaklanmaktadır (Bruce, 2016: 72). Zira bildiğimiz üzere sosyal gerçeklik çok farklı anlam katmanlarından oluşmakta ve bu anlam katmalarına nüfuz etmenin biricik yolu da hiçbir şeyi görmediği/olduğu gibi kabul etmeyen sosyolojik bakıştan geçmektedir. Bu durum, aynı zamanda bize dünyayı olduğu gibi kabul etmeyi asla kabul etmeyen sosyolojinin ne kadar incelikli ve eleştirel bir bilim dalı olduğunu da göstermektedir.

Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse bireyin gündelik hayatına dokunan ilişkileri ve bu ilişkileri besleyen toplumsal dinamikleri araştırma nesnesi haline getiren sosyoloji (Rice, 1932: 319), gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiği (Berger & Luckmann, 1966) tezinden hareketle sadece evin dış cephesiyle değil içiyle de, görünenlerin ardına bakma merakıyla da ve sahnelenen oyunun iç yüzünü kavramasıyla da yaşamımıza farklı bakmamıza imkân tanıyan entelektüel bir uğraşın zeminini sağlamaktadır. Sosyolojik muhayyileye dayalı bu bakış açısının temelinde yine sosyolojik merak duygusu yatmaktadır ki, ancak bu merak duygusu bizi sosyal yapıların ardındaki gerçekleri (Elias, 2016: 19), özellikle de bu yapıların siyasal iktidarla olan ilişkilerini daha net bir biçimde görmemizi sağlayabilir. Bauman'ın (2015: 16) veciz deyişiyle sosyolojiyi diğer bilimlerden ayıran özellik, "insan eylemlerini geniş çaplı oluşumların öğeleri olarak görmesi ve bu oluşumları karşılıklı bir bağımlılık ağına takılmış failerin rastlantısal olmayan birlikteliği biçiminde ele almasıdır."

Dolayısıyla sosyolojinin sadece toplumun görünen yanlarıyla değil, "toplumsal olan her şeyle" ilgilenmek suretiyle (Çiğdem, 2006: 2), insan yaşamına dair daha geniş ve daha berrak bir düşünsel bakış ortaya koymaya çalıştığını söylemek mümkündür. Bireyde bu sosyolojik bakış açısını kazandırmayı amaçladığı için de sosyoloji, sosyal bir gerçeklik alanı olarak toplumun; bireyin bilincine nasıl nüfuz ettiğini, hangi tür ilişkiler ve stratejilerle sızdığını, bilincin derinliklerinde nasıl yer edindiğini, başta dil, simge ve semboller olmak üzere kendisini hangi tür görsel ve sözel iletişim yollarıyla ürettiğini ve bütün bunları da aşacak biçimde kolektif kimliği besleyen din ve geleneği nasıl kurumsallaştırdığını da anlamamızı sağlamaktadır.

2. NESNEL BİR GERÇEKLIK ALANI OLARAK TOPLUMUN NELİĞİ

Gündelik hayatın her adımında ve aşamasında karşımıza çıkan, dışsal ve nesnel bir gerçeklik olarak da insanı doğduğu andan itibaren içine alan toplum, bireyin her anını denetlemekte, düzenlemekte ve sosyal olarak kontrol etmektedir. Zira her insan belli bir toplum içinde doğmakta ve o toplumun belirlediği kurallara ve yasaklara göre yaşamaktadır. Bu anlamıyla toplumu, bir çeşit sosyal yapının varlığına işaret eden (Heywood, 2011:50)ve sahip olduğumuz ahlaki ve dini inançlardan gelenek ve göreneklere kadar sosyal yaşamın tüm alanlarında etkili olan kolektif bir güç olarak görmek de mümkündür. Sosyal gereksinimleri karşılamak için etkileşim halinde olan ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıda

insan topluluklarının oluşturduğu toplum (Ficher, 2001: 73), caydırıcı kurumlarıyla, eylemlerimizi ve tercihlerimizi belirlediği kadar, değerlerimizi, inançlarımızı, alışkanlıklarımızı, beğenilerimizi, tutum ve davranışlarımızı da belirler.

Dolayısıyla zorlayıcı bir güç olarak karşımıza çıkan toplum bireyin gündelik yaşamında nasıl davranması gerektiğini belirlemek için sürekli normatif düzenlemeler yapar. Örneğin toplumun bireye ilk operasyonu doğar doğmaz ona bir ad vermesi ve bireyin nasıl yetiştirilmesi gerektiğinin bilgisini çok daha öncesinden aile kurumuna tevdi etmiş olmasıdır. Çünkü aile gibi her toplumsal kurum, aynı zamanda toplumsal meşruiyeti yaratan ve üreten örgütlü yapılardır. Din ve gelenek bu kuramların başında gelir. Birey toplumun meşruiyet alanı ve sınırları içinde kaldığı sürece ödüllendirilir, bu alanın dışına çıktığında, yani bir sapma/patolojik bir durum gösterdiğinde de cezalandırılır. Toplumun yaptırımları o kadar güçlü ki, “varoluşumuzun her alanını, bizi birlikte olduğumuz insanlardan tecrit etme, alay konusu kılma, geçimimizden ve özgürlüğümüzden, son tahlilde bizatihi yaşamın kendisinden yoksun bırakma gücüne bile sahiptir” (Berger, 2017: 116). Bu güç karşısında bireyin gerçekte ne kadar özgür olduğu ayrı bir tartışma konusudur.

Toplum dediğimiz şey, sadece ortak kaderi paylaşan ve bir arada yaşamayı arzulayan insanların bir araya gelerek oluşturdukları kolektif bütünlerden ibaret olmadığı gibi rastgele bir araya gelmiş olan kitlelerin oluşturduğu gruplar da değildir. Coop’un (1992:183) ifadesiyle bir tür kolektif varlık, bir devlet, bir kuruluş veya bir aile olarak da görülebilecek olan toplum, bizden önce de vardı ve bizden sonra da var olacaktır. Kamusal yaşamda olduğu gibi özel yaşamda da bir dizi kural, norm ve yaptırımlarla karşımıza çıkarak bireyi “belirli kıyafet ve saç tarzlarına, davranış ve hitap şekillerine, aksanları ve sözcükleri diğerlerinden daha cezbedici saymak üzere etkili bir şekilde sosyalleştirmeye devam edecektir” (Bruce, 2016: 74). Çünkü bireyin, biçimleri ne olursa olsun içinde yaşadığı verili “koşulların” etkisinden kaçmak veya onları dikkate almamak gibi bir lüksü yoktur. Bireyden bağımsız ve çok daha öncesinden var olan bu koşullar yine Bauman’ın (2005: 16) deyimiyle davetsiz misafir gibidirler, birey bunların ortadan kalkmasını istese de kaldıramaz.

Bir nevi birey, içinde doğduğu dünyanın verili koşulları tarafından esir alındığı için gündelik yaşam (ın)da toplumun beklentilere göre davranmak zorunda kalır. Bu beklentilerin dışına çıkmak gibi bir şansı, olanağı yoktur. Belirlenmiş kurallar içinde hareket etmek birey için bir tercih değil, zorunluluktur. Aksi durumda birey, toplumun yaptırımlarına maruz kalır. Böyle bakıldığında bireyin artık kendi düşüncesine göre hareket eden bir varlık olmaktan çıkarak, üstlendiği rol ve statülere göre davranmaya başladığını, sürekli izlendiği için kendisine çekidüzen vermeye ve toplumun çizdiği istikamette yürümeye mecbur kaldığını söylemek mümkündür. Bu süreçte birey, üstlendiği rollerle neyin doğru, neyin yanlış olduğu veya neyi, nasıl yapması gerektiği gibi pek çok soruyla karşılaşmaya başlar (Büyükkantarcioglu, 2006: 7-15).

Bu sorulara ek olarak toplumun dışsal doğası ve toplum birey ilişkisinde bireyin nasıl tanımlanması gerektiği sorusu da karşımıza çıkıyor. “Gerçekte toplum nedir, ne yapmaya çalışır?”, “bir toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan şey nedir?”, “toplumlar neden birbirinden farklıdır?” (Castoriadis, 1998: 167-176) “toplum neden bireyin yaşam alanını sınırlar?”, “neden bireyler üzerinde baskı ve otorite kurar?” “toplum ve devlet ilişkisi nasıl olmalıdır?” gibi daha bir dizi soru da sorulabilir. Bu kadim sorular tarihin her döneminde tartışılmıştır. Platon’dan Hegel’e, Parsons’dan Habermas’a kadar birçok düşünür toplumu, bir tür ortak insani aklın bütünleştirici gücü olarak görmüş, Durkhemiciler kolektif vicdanı vurgulamış, Weberyenlar özneler arası ilişkilere odaklanmış Marksistler ise sınıf bilincinden söz etmişlerdir (Lee, 2000: 322). Ancak Tönnies’ten Durkheim’a, Simmel’den Marx’a kadar birçok klasik sosyolog ‘toplumun ne olduğu’ sorusunu sormaktan çok toplumun neden ve nasıl değiştiği meselesiyle ilgilmişlerdir (Eriksen, 2011: 19; Hallinan, 1997: 5).

Bu soruların tarihsel kökenine baktığımızda özellikle yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda sosyal filozoflar tarafından doğaüstü olandan sözleşme teorisine varıncaya kadar birçok farklı düzeyde cevaplar verilmiş (Ellwood, 1909: 404), ancak toplumun *neliği* ve nasıl yönetilmesi gerektiği konusundaki tartışmalar yirminci yüzyılın son çeyreğinde özellikle de 1980'lerin başında politik arenada daha fazla gündeme gelmiş, başta muhafazakâr politikacılar, neoliberal filozoflar, radikal eleştirmenler ve farklı sosyal bilimciler, bir yandan 'toplum' fikrinin örtük normatifliğini sorgulamaya diğer yandan iktidar ve toplum ilişkilerini yeniden tanımlamaya çalışmışlardır (Dean, 2019:677).

Dünya ekonomi-politiğinin değişmeye başladığı 1980'lerin başında birçok sosyal bilimci gibi siyasetçilerin bir kısmı da sosyal devlet anlayışının sürdürülemez olduğunu iddia ederek toplum ve birey ilişkilerinin yeniden tanımlanması gerektiğini dile getirmişlerdir. Britanya Başbakanı Thatcher'in¹ 1987'de verdiği bir demeçte; "toplum diye bir şey yoktur. Birey olarak erkekler, kadınlar ve bir de aileler vardır."² sözü yeni yüzyılın hem siyasal iklimini hem de devletin nasıl bir toplum yapısını öngördüğünü anlamak açısından önemlidir. İlk kez neoliberal politikaları da uygulayan Thatcher, kolektif bütünlerin ve örgütlü yapıların baskın olduğu sosyal devlet anlayışı yerine sermayenin ve bireyciliğin egemen olduğu sivil bir topluma geçişi savunmuştu.

Küreselleşmenin ideolojik formu olan neo-liberalizm, toplumsal yapıyı birey lehinde yapıbozumuna uğratmış, yeni bir adalet kuramını ve ütopya modelini sunan liberal teorisyenler (Hayek, 2012; Nozick, 2013: 26-28) bireyin ayrıcalıklı vasfını, yani biricikliğini, özerkliğini ve özgürlüğünü vurgulayarak onu; aile, din ve devlet gibi kurumların baskısından kurtarmaya ve dolayısıyla birey üzerindeki toplum otoritesini kırmaya çalışmışlardır. Hatta Touraine (2017: 29; 2010: 104) gibi bazı sosyal bilimciler, neoliberal küreselleşmenin kolektif ve kişisel yaşamın tüm yönlerini dönüşüme uğrattığı gerekçesiyle "toplumların sonu" geldiğini iddia ederek bu durumu "toplumsal olanın sonu" veya "toplum fikrinin bırakılışı" olarak değerlendirmişlerdir. Foucault (2013) gibi "toplumu savunmak gerekir" diyen bazı düşünürler ise, irtifa kaybettiği düşünülen topluma karşı bireyi adeta kutsayan yazarları kıyasıya eleştirmişlerdir.

Burada "toplum ve devlet" ile "birey ve toplum" ilişkileri hakkında yapılan tartışmalar daha çok siyaset sosyolojisi alanına girdiği için bu tartışmalara daha fazla girmeden makalenin esas sorununa, yani toplumun nesnel gerçekliğine ve bireyin toplumsal konumuna dair tartışmalara geçebiliriz. Yukarıda da vurgulandığı gibi toplumun doğası ve işleyişine dair konular siyasetçiler kadar başta felsefe ve psikoloji olmak üzere birçok farklı disiplinler tarafından da tartışılmış ve bu tartışmalar genellikle sosyal yaşamda yapı mı (toplum), yoksa eylem mi (birey) belirleyicidir sorusunu beraberinde getirmiştir. Bu soruya sosyologlar kendi içinde iki farklı cevap vermişlerdir.

Sosyolojik kuramlardan Durkhiem'in öncülük ettiği *yapısal işlevselciler*, durdukları yer ve savundukları görüşler açısından yapıyı, yani toplumun belirleyici olduğunu, toplumsal gerçekliğin diğerleri üzerinde başat bir konumu bulunduğunu dolayısıyla bireyin sosyal gerçekliğin inşasında çok önemli bir rolünün olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre önemli olan toplum ve toplumsal kurumlar, değerler ve yapılarıdır (Durkheim, 2014: 41-57; 1995; Bouthoul, 1992: 89; Tiryakian, 1997: 229-235; Nisbet, 1974; Moore, 1997: 331). Weber'in öncülük ettiği *hermeneutik/ yorumlayıcı kuram* ise, bireyin isteğini, eylemini, niyetini kısaca öznenin bir aktör olarak diğer tüm etmenlerden daha baskın olduğu fikrini gündeme getirmişler, yani aktif ve eyleyici olan ve toplumu değiştiren ve dönüşten aslında bireydir tezini öne sürmüşlerdir (Weber, 1967: 55-59; 1964: 88; Fleury, 2009: 19-24; Schroeder, 1996: 22; Boudon, 1991: 20; Woff,1997: 500; Husserl, 2013: 52-54).

Gündelik yaşamda toplumun belirleyiciliğine dikkat çeken Berger (2015: 37-70) ise, sosyal yaşamın gerçekliğinin üretilmesinde ve toplumun temel diyalektik sürecinin oluşmasında kendi içinde

1 Thatcher, Margaret (1993). *The Downing Street Years*, Harper Collins, London.

2 <https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/08/margaret-thatcher-quotes>, 8 Apr. 2013 (Erişim Tarihi:18.03.2020).

döngüsellik arz eden üç önemli sürecin söz konusu olduğunu vurgulamıştır. Bunlar; dışsallaşma, nesnelleşme ve içselleşme süreçleridir. Buna göre aslında antropolojik bir zorunluluk olan bireyin eylemi, dışsallaştığında yani tutum ve davranışlar kamusal alanda rutinleştiğinde artık bunlar kurumsal bir nitelik kazanmaya başlar. Kurumsallaşan düşünce, davranış ve tutumlar kendi meşruiyetlerini sağlayacak araçsallıklarını da beraberinde üretirler ve bu araçsallaşma ile insanların rızası kazanılmaya çalışılır.

Berger'e göre bu süreç yani bireyin ikna edilmesiyle bu tutum ve davranışlar kalıcılık kazanmaya başlar ki, buna da nesnelleşme süreci denilir. Nesnelleşen gerçekler, artık bireyden bağımsız bir biçimde sadece *orada ve öylesine* durmakla kalmazlar, bu kez bireyler üzerinde etkili olmaya, kendi kurallarını dayatmaya başlar. Nesnelleşen eylem ve değerler, toplumsallaşma süreciyle de yeni nesillere aktarılır ve her nesil kendisinden önceki sosyal gerçekliği inşa eden dışsallaşma ve nesnelleşme süreçlerine maruz kalarak söz konusu kendisine aktarılan düşünce ve eylemleri de içselleştirmeye başlar. Toplum bu anlamda kendi yaşam döngüsünü kendi koyduğu kurallar, normlar ve yasalarla sağlamaya çalışır.

Esasen toplum sadece nesnel gerçekliğiyle değil, bireyin öznel bilincini etkilemesi ve yönlendirmesi noktasında da baskın bir güçtür ve bu gücü genellikle toplumsallaşma süreciyle -toplumsallaşma, ailede başlar, eğitimle, askerlikle, iş yaşamıyla beraber bir ömür boyu devam eder- kazanır. Nitekim sosyalleşme süreciyle toplum, kendi gerçekliğini bireyde inşa etmeye, onun zihin dünyasına, -aslında zihinsel süreçler düşünme, algılama, kavrama, yorumlara, muhakeme etme, tutum ve davranışlar gösterme süreci, toplumsal süreçlerin nesnel bir gerçeklik olarak karşımızda duran ve bizi kuşatan dünya etkisiyle şekillendiğini söylemek mümkündür- nüfuz etmek suretiyle onu ideal tipe dönüştürmeye çalışır.

Örneğin dil, en basitinden dünyaya gelir gelmez sahip olmadığımız ama aile ortamında edindiğimiz, öğrendiğimiz ilk toplumsal kazanım, ilk sosyalleşme yanımızdır. Çevremizle iletişim kurmamızı sağlayan en önemli yetimizdir. Birey, toplumsallaşma sürecine adapte olup gerekli adımları attığında ve kendisinden beklenileni yaptığında tabiri caizse toplumun gönlünü kazandığında etrafında makbul biri olarak taltif edilecektir. Ancak bireyin, sosyalleşme oyununa katılmaması ya da katılmak istememesi durumunda toplum tepkisini üzerine çekmekle kalmayacak, toplum tarafından öncelikle "damgalanma" ve "etiketlenme" olmak üzere oyun dışına atılmasına yol açacak bir dizi yaptırımlara da maruz kalacaktır. Onun için sosyalleşme toplumun ontolojik olarak kendisini yeniden ürettiği en önemli süreçtir.

Doğumdan başlayıp ölüme kadar devam eden bu sürecin her aşamasında toplumsal olgular, kurumlar ve normlar yer alır. Durkheim'in tabiriyle söylemek gerekirse "Saptanmış olsun olmasın, birey üzerinde bir dış baskı uygulayabilecek ya da özel bir varlığa sahip fakat kendi bireysel görünümünden bağımsız, belirli bir toplum ölçeğinde genel olan her davranış biçimi toplumsal bir olgudur (Aron, 1994: 256) ve bu olgu, bireyin üzerinde Demokles kılıcı gibi sürekli sallanır, durur. Buna göre toplum, kurulu düzeni(ni) sürdürmek için gündelik yaşamın her anını ve bireyin her davranışını gözetler, denetler. Kurallara ve yasalara uymayanlara her türlü baskı ve şiddet uygular. Toplumun bu zorlayıcı gücü karşısında bireyin yapabileceği tek şey, düzene ayak uydurmaktır. Aksi durumda sonradan telafisi mümkün olmayan bir dizi müeyyidelerle karşı karşıya gelebilir. Onun için toplumla birlikte olmak Berger'in (2005: 60-63) deyişiyle "aklı başında olmak demektir. Toplumun düzenine karşı kürek çekmek demek, daima düzensizliğe (*anomi*) saplanma tehlikesine dalmak demektir."

Esasen bize ta başından beri bu tehlikenin varlığını, yani toplumun nesnel bir gerçeklik olduğunu (Belek, 1991: 180) ve bu nesnel gerçeği göz ardı etmenin de pek mümkün olmadığını söyleyen Durkheim'dir (1858-1917) (Bauman, 2018: 68). Durkheim'a göre insanoğlu rasyonel bir varlıktır ama insanın rasyonel varlığını anlamlı kılan da çoğu zaman irrasyonelmiş gibi görünen, davranan toplumdur. Örneğin sistematik sosyalleşme süreçlerinin en önemlilerinden biri olan aile ve eğitim bireye toplumda kişilik ve kimlik kazandıran en önemli kurumlardır. Eğitim, bireysel aktörün davranış nedenleri ile onun üzerinde farkında olmaksızın etki eden toplumsal ağırlık arasındaki bağı saptama imkânı sağlar.

Ancak Durkheim'e göre her hâlükârda birincil sosyalleşme birimi ailedir. Çünkü aile nesilden nesile zihinleri şekillendiren sosyalleşme pratikleriyle kendisini yaşamın her anında hissettiren kurumdur (Cohen-Huther, 2013: 220).

Bu kurumların yanı sıra Durkheim bize, toplumun nesnel bir gerçeklik olduğunu, bireyin bu gerçeklikten kaçamayacağı gibi ondan kurtulmasının da pek mümkün olmadığını göstermeye çalışır. Ona göre hepimiz belli bir toplum içinde dünyaya gelir, toplumun gölgesi altında yaşarız. Bu anlamda toplum (l)da yaşamak bir tercih değil, zorunluluktur. Durkheim, sosyolojik tahayyülün önümüze serdiği en önemli gerçeğin, psikolojik olduğunu düşündüğümüz duygu, tutum ve davranışlarımızın çoğu zaman sosyolojik bir temeli olduğunu ve bu yüzden de sosyolojinin ilgi odağına bireyin içinde yer aldığı morfolojik ve sembolik yapılar oluşturduğunu göstermiş olmasıdır. Ama yazar, yine de toplumsal olguların bireyleri aşmaları nedeniyle 'dışsal' ve 'kısıtlayıcı' olduğunu söylemekten de geri durmamıştır. Bu anlamda toplumsal olguların iki yanıyla dışsal olduğunu söyleyebilir (Turner vd., 2010: 366-367).

Birincisi, bireyler yerleşik bir yapılar bütünü ve mevcut bir değerler, inançlar ve normlar sistemi içinde dünyaya gelirler. Dolayısıyla, bu yapısal ve sembolik 'olgular' başlangıçta bireylere dışsaldır. İnsanlar toplumsal yapı içinde rolleri oynamayı, normlara bağlılığı ve temel değerleri benimsemeyi öğrenirken, onların kendi dışlarında 'bir şey' olduklarını hisseder ve anlarlar. İkincisi de insanlar toplumsal yapılar, değerler, inançlar ve normları aktif olarak ve birlikte yarattıklarında bile, bu toplumsal olgular yaratıcılarının dışında oluşumsal bir gerçeklik haline gelirler. Bu dışsallığa bir kısıtlama, zorlayıcılık duygusu eşlik eder. Toplumsal yapılar, normlar, değerler ve kurallar insanları belirli eylemlere, düşüncelere ve eğilimlere zorlar.

Dolayısıyla Durkheim'in sosyal analizinde toplum, içinde olmamıza rağmen onu isteğimize göre değiştiremediğimiz, dışımızda gerçek bir "realite" olarak kendisini bize zorla kabul ettiren kolektif bir bütün olarak görünür (Bouthoul, 1992 :89). Bu kolektif bütünü oluşturan her bir ilişki ağı; toplumun bireye önceliğini, insan tutkuları üzerindeki ahlaki kısıtlamayı, cemaatlerin örgütlenişinde otoritenin önemini, toplumun dini değerlere bağlılığını ve toplumsal yapının organik niteliğini güçlendirmeye çalışır (Turner, 2014: 153). Durkheim'e göre toplumsal olan hiçbir zaman bireysel düzleme indirgenemez. Zira bireyler karşısında üstünlüğü olan ve özgün bir hakikat düzenini oluşturan toplumsal olgular (Sayer & Frisby, 2017:43-47), kendi başına bir varlığı olan, yasalar, hukuk kuralları, inançlar, adetler ve moda gibi bireylerin tikelliğinden bağımsız olarak toplumun tümünde genel özellikler taşıyan nesnel gerçekliklerdir (Wallace & Wolf, 1998 :21).

Bireysel bilinçlerimizin dışında yer alan bu nesnel gerçekliğin birey üzerindeki en büyük etkisi, kısıtlayıcı kurallarını bireye zorla dayatmasıdır. Nitekim Durkheim, (2016: 26) toplumsal zorlamanın en büyük özelliği olarak kolektif düşünce ve davranış biçimlerinin bireylerin dışında bir gerçekliğe sahip olmasını gösterir. Ona göre "kolektif düşünce ve davranış biçimleri kendine özgü (sui generis) bir varlığı olan şeylerdir. Birey bunları hazır olarak bulur ve bunların olmaması veya başka türlü olması onun elinde değildir; dolayısıyla birey bunları hesaba katmak zorundadır, bu davranış biçimlerini değiştirmesi çok zordur, zira bunlar, farklı düzeylerde toplumun kendi üyeleri üzerinde sahip olduğu maddi ve manevi üstünlükten yararlanırlar."

Böylece toplumsal gerçekliğe dair daha geniş bir okuma ve anlama arayışına giren Durkheim (2002: 26), intihar gibi ancak bireyselliği içinde anlaşılabilceği düşünülen bir sorunun bile "toplumsal temeli" olduğunu düşünür. Onun deyişiyle intiharlar, genellikle varsayıldığı veya düşünüldüğü gibi hepten apayrı bir olgular kümesi, tek başına başka davranış biçimlerinden bağımsız bir tuhaf olaylar türü olmayıp, aksine başka türlü davranış ve ilişkilerle bağlantılı olan bir olgudur. Böylece Durkheim, toplumun ontolojik olarak bireyden önce geldiğini, toplumsal olguların nevi şahsına münhasır olduğunu ve dolayısıyla sosyal olguların tıpkı doğadaki yasalar gibi nesnel bir gerçekliği bulunduğunu iddia etmiştir.

Yine Durkheimci bir perspektiften söylersek; “toplum, önümüze nesnel bir gerçeklik olarak çıkar. O, orada, dikkate almak zorunda olduğumuz bir şeydir. Toplum kendimize dışsaldır, bizi kuşatır, yaşamımızın her yanını içine alır. Toplumun içindeyizdir, sosyal sistemin belirli sektörleri içinde konumlanmışızdır. Bu konumlanma, dilden görgü kurallarına, sahip olduğumuz dini inançlardan intihar etme olasılığımıza kadar neredeyse yaptığımız her şeyi önceden belirler ve tanımlar. Bu sosyal konumlandırma durumu içinde kendi kişisel dileklerimiz dikkate alınmaz ve toplumun koyduğu kurallara veya getirdiği yasaklara olan entelektüel karşı çıkışlarımız, en iyi haliyle bile pek fazla işe yaramaz ve genellikle anlamsız kalır” (Berger, 2017: 115-116). Kısaca bireyler, bireyin özerkliğini yok ederek ona, çoğunluğun belirlediği kurallarına boyun eğdirmeyi amaçlayan bir sürecin kurbanı olarak yaşantılarına devam etmek zorunda bırakılmaktadırlar.

Düzen sağlayıcı ve kural koyucu bir aktör olarak toplum, yarattığı değerler sistemi üzerinden ontolojik üstünlüğünü yaratmakla kalmamakta aynı zamanda bu ontolojik üstünlüğünü bireyler tarafından gündelik yaşam pratikleriyle de yeniden üretilmesini talep etmektedir. Toplum, her şeyden önce bireye yerine getirmesi için birtakım görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Ünal’ın (2014:149) deyişiyle bu görev ve sorumluluklar içinde birey, iletişimde kullanacağı dilini öğrenmek, dinsel ritüelleri gerçekleştirmek, evlenmek, çocuk dünyaya getirmek, erkeğe askere gitmek, eğitim süreçlerini tamamlayarak bir meslek edinmek, konu komşuyu, akraba ve dostları sorup sormak, çalışıp vergi vermek, faturalarını düzenli biçimde ödemek, karşılaştığı bir kimseye gülümseyip selam vermek, cenaze ve bayramlaşma törenlerine katılmak, sağlığına dikkat etmek, kilo vermek, oy vermek, tasarruf etmek ya da gösterişçi tüketimin yaşam tarzına ayak uydurmak zorunda bırakılmaktadır.

Dolayısıyla başta Durkheim ve Berger olmak üzere birçok düşünür, bizi daha büyük bir realiteyle, yani toplumun nesnel gerçekliğiyle yüz yüze getirmek suretiyle içinde yaşadığımız toplumun, bizim dışımızda bir olgu olarak *öylesine* ve *orada* durmadığını anlatmaya çalışmışlardır. Sosyal gerçekliğin somut tezahürü olarak her gün ve her an bizi izleyen, adımlarımızı takip eden, kurumları, yapıları ve değerleriyle adeta ensemizde duran, sosyalleşme araçlarıyla da zihinsel dünyamıza nüfuz ederek bizi ablukaya alan bir varlık alanıdır. Bu anlamda kültür, gelenek ve din başta olmak üzere toplumu bir arada tutan ve toplumsal düzeni tesis eden her türlü araç, mekanizma veya yöntem, bizzat toplumun yeniden üretimini sağlayan ajanlardır. Bu anlamıyla toplumdan kurtulmanın mümkün olmadığını söylemek sadece toplumsal gerçekliğin bir yüzüne ışık tutmak demektir.

SONUÇ

Hiç şüphesiz adına toplum dediğimiz şey, bireylerin sadece belli bir düzen içinde yaşamayı arzuladıkları için bir araya gelerek oluşturdukları kolektif bütünler değildir. Bir insan ürünü olduğu kadar sosyal bir realite olarak da karşımıza çıkan toplum olgusu, bireylerin amaçları, eylemleri ve niyetlerinden bağımsız olarak dışsal bir gerçekliktir. Toplum nesnel olarak kurumsal yapılarıyla olduğu kadar öznel olarak da bireyin bilincini şekillendiren en önemli güçtür. Bu güç gündelik yaşamın akışı içinde bireylerin belli kurallar ve yasalar içinde davranmasını sağladığı ölçüde etkinliğini ve varlığını korur. Zira eğer toplumun temel fonksiyonlarından birisi düzen ve istikrarı (*nomos*) korumaksa, diğeri de bireylerin bir arada yaşamalarını mümkün kılan inanç ve değerler kültürünü yaratmak ve üretmektir.

Bir söyleyişinde bu inanç ve değerlerin, kültürel sermaye eliyle nasıl üretildiğini anlatan Bourdieu (2003) sosyolojiyi “rahatsız edici bir disiplin” olarak tanımlamıştı. Ona göre sosyoloji hiçbir bilimin yapamadığı bir şeyi -kutsallarıyla, inançlarıyla, gelenek, alışkanlık ve yaptırımlarıyla, kurumsal kimliğiyle, ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmalarıyla, politik ve ideolojik kimliğiyle kısacası biz insanların yaşamında en üst örgütlenme biçimiyle kendisini var eden ve hepimizi kuşatan toplumu- ele alma cesaretini göstermiş olmasıyla ayrıksı bir bilim dalıdır. Nitekim sosyolojiyi diğer bilimlerden ayıran

şey de insan hayatında cüretkâr bir anlam arayışına girmesi (Becker, 1997: 26-27) Taylor'un deyimiyle (2006: 32) belli uygulamalarımızı anlamlı kılan arka plandaki kavrayışlarımızın ötesine uzanan fikirlerimize uzanabilmesi ve bu fikirleri sosyolojik tahayyülün içine alarak onlarla yüzleşebilmesi değil midir?

Toplumun nesnel gerçekliğini anlamayı ve açıklamayı kendisine dert edinen sosyoloji, sadece sosyal değişimin temel dinamiklerini, tarihsel/toplumsal ve yapısal/kurumsal nedenlerini ele almaz aynı zamanda dışsal bir gerçeklik olarak da toplumsal güçlerin bireyin tutum ve davranışları üzerindeki etkisini de irdeler, inceler. Bu haliyle sosyoloji, bir yandan sosyal gerçekliğin toplumsal olarak inşa edildiğine dair bir ön kabulden hareketle bireysel eylemleri ister açık ister örtük olsun amaçlanmamış sonuçlarını tasvir etmeye çalışırken, diğer yandan dünyanın gerçekliğine dair somut tezahürleri gözlemlemeyi, Durkheimci bir bakışla söylemek gerekirse 'şey'leri ampirik olarak analiz etmeyi hedefler.

Bu hedefi gerçekleştirmeye çalışan sosyolog ise bilimsel *ethosa* olan bağlılığıyla başka hiç kimsenin farkına varmadığı ve farkına varmak için de çaba harcamadığı ezber bozucu meselelere kafa yorar. Sosyolojinin nesnesi olan toplum, makalede de belirtildiği üzere çoğu zaman sandığımız şekliyle bizim dışımızda duran ve ancak kimi zaman kendisiyle irtibatla olduğumuz kolektif bir bütünden ibaret değildir. Zira sosyal olarak üretilen gerçekliğin pek çok anlam katmanı bulunur ki, bu anlam katmanının en geniş ve en etkili halkasını bizzat toplumun kendisi oluşturur. Kısacası nesnel bir gerçeklik olarak bireysel bilinçlerimizin dışında var olan ve varlığıyla düşüncelerimizi ve eylemlerimizi şekillendiren toplum, sadece ne yapmamız gerektiğini belirlemez aynı zamanda ne yapmamamız gerektiğini de belirler.

KAYNAKÇA

- Aron, R. (1994). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev. K. Alemdar), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bauman, Z. (2015). *Bireyselleşmiş Toplum*, (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Sosyolojik Düşünmek*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Kuşatılmış Toplum*, (Çev. A. E. Pilgir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becker, E. (1997). *The Denial of Death*, New York: Free Press.
- Belek, İ. (1991). *Toplumsal Bilinç*, İstanbul: Sorun Yayınları.
- Berger L. P ve Luckmann, T. (1996). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, New York: An Anchor Book.
- Berger, L. P. (2015). *Kutsal Şemsiye*, (Çev. Ali Coşkun), İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Berger, L. P. (2017). *Sosyolojiye Çağrı*, (Çev. E. Koca), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boudon, R. (1991). *Sosyoloji Yöntemleri*, (Çev. A. Türker), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Loic, W. (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, (Çev. N. Ökten), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bouthoul, G. (1992). *Sosyoloji Tarihi-I*, (Çev. C. Süreyya), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruce, S. (2016). *Sosyoloji*, (Çev. P. Onur), Ankara: Dost Kitabevi.
- Buechler, S. (2008). What Is Critical About Sociology? *Teaching Sociology*, 36(4), pp. 318-330.
- Büyükantarcıoğlu, N. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Castoriadis, C. (1998). *The Imaginary Institution of Society*, New York: MIT Press.
- Chapin, F. S. (1918). What is Sociology? *The Scientific Monthly*, 7(3), pp.261-264.
- Coenen-Huther, J. (2013). *Durkheim'i Anlamak*, (Çev. S. Akyüz), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*, (Çev. E. Ataçay), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Copp, D. (1992). The Concept of a Society. *Dialogue* XXXI, pp.183-212.
- Çiğdem, A. (2006). *Toplum*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davy, G. (2016). Sosyoloji Dersleri Üzerine Giriş, *Emile Durkheim: Sosyoloji Dersleri*, (Çev. A. Berkay), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dean, M. (2010). What is Society? Social Thought and the Arts of Government. *The British Journal of Sociology*, 61(4), pp.677-695.
- Durkheim, E. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*, New York: Free Press.
- Durkheim, E. (1998). *Selected Writings*, (Edt. A. Giddens), London: Cambridge Univ. Press.
- Durkheim, E. (2002). *İntihar*, (Çev. Ö. Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2014). *The Division of Labor in Society*, New York: Free Press.
- Durkheim, E. (2016). *Ahlak ve Toplum*, (Çev. D. Çenesiz), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Durkheim, E. (2016). *Sosyolojik Yöntem Kuralları*, (Çev. Ö. Doğan), Ankara: Doğu Batı Y.
- Elias, N. (2016). *Sosyoloji Nedir?* (Çev. O. Değirmenci), İstanbul: Olvido Kitap.
- Ellwood, A. C. (1909). The Origin of Society. *American Journal of Sociology*, Vol:15, No:3, pp.394-404.
- Eriksen, H. T. (2011). What is a Society? *Ethnicities*, Vol:11, No:1, pp.18-22.
- Ficher, J. (2001). *Sosyoloji Nedir?* (Çev. N. Çelebi), Ankara: Atilla Kitabevi.
- Fleury, L. (2009). *Max Weber*, (Çev. I. Ergüden), Ankara: Dost Kitabevi.
- Foucault, M. (2003). *Society Must Be Defended: Lectures At The Collège de France 1975-1876*, New York: Picador.
- Garoutte, L. (2018). The Sociological Imagination and Community-based Learning: Using an Asset-based Approach. *Teaching Sociology*, Vol.46(2), pp.148-159.
- Giddens, A. (1997). *Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım*, (Çev. M. R. Esengün ve İ. Öğretir), İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Hallinan, T. M. (1997). A Sociological Perspective on Social Issues. *The American Sociologist*, Vol:28, No:1, pp.5-14.
- Hayek, A. F. (2012). *Law, Legislation and Liberty: A New Statement of The Liberal Principles of Justice and Political Economy*, New York: Routledge.
- Heywood, A. (2011). *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. H. M. Köse) İstanbul: Küre Yayınları.
- Husserl, E. (2013). *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology*, London: Routledge.
- Lee, D. (2000). The Society of Society: The Grand Finale of Niklas Luhmann. *Sociological Theory*, Vol:18, No:2, pp.320-330.
- Macionis, J. J. (2012). *Sosyoloji*, (Çev. V. Akan), Ankara: Nobel Yayınları.
- Mandic, O. (1967). The Marxist School of Sociology: What is Sociology in a Marxist Sence? *Social Research*, Vol:34, No:3, pp.435-455.
- Moore, E. W. (1997). İşlevselcilik, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Haz. M. Tunçay ve A. Uğur), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Nisbet, A. R. (1974). *The Sociology of Emile Durkheim*, New York: Oxford University Press.
- Nozick, R. (2013). *Anarchy, State and Utopia*, New York: Basic Books.
- Ralph, S. (1997). *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, (Çev. M. Küçük), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rice, A. S. (1932). What is Sociology? *Social Forces*, Vol:10, No:3, pp.319-326.
- Sayer, D. ve Frisby, D. (2017). *Toplum*, (Çev. B. Bekmen), İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Stauth, G. ve Turner, B. S. (1998). *Nietzsche's Dance, Resentment, Reciprocity and Resistance in Social Life*, Basil Blackwell: London, akt. Turner, B. S., (2014). *Klasik Sosyoloji*, (Çev. İ. Çetin), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev. O. Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Şentürk, Ü. (2014). Toplumsal Alanın İktidar Devriyeleri, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı:69, ss. 127-151.
- Taylor, C. (2006). *Modern Toplumsal Tahayyüller*, (Çev. H. Koyukan), İstanbul: Metis Yay.
- Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*, London. Harper Collins.
- Tiryakian A. E. (1997). Emile Durkheim. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Haz. M. Tunçay ve A. Uğur), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Touraine, A. (2010). *Krizden Sonra* (Çev. O. Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2017). *Toplumların Sonu* (Çev. O. Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turner, B. S. (2014). *Klasik Sosyoloji*, (Çev. İ. Çetin), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, J. H. Ve Beeghley, L. ve Powers, C. H. (2010). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Sentez Yayınları.
- Wallace A. R. ve Wolf A. (1998). *Contemporary Sociological Theory*, New Jersey: Prentice Hall.
- Weber, M. (1964). *The Theory of Social and Economic Organization*, New York: Free Press.
- Weber, M. (1958). *From Max Weber: Essays in Sociology*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Woff, H. K. (1997). Fenomenoloji ve Sosyoloji” *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Haz. M. Tunçay ve A. Uğur), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- <https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/08/margaret-thatcher-quotes>, 8 Apr.2013 (ET:18.03.2020).

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 219-236

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

ÖRGÜT TEMELLİ ÖZ-SAYGININ ROL BELİRSİZLİĞİ VE İŞ PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

THE EFFECTS OF ORGANIZATION BASED SELF-ESTEEM ON ROLE AMBIGUITY AND JOB PERFORMANCE

Emrecan Tüllef

*Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Doktora Öğrencisi*

ÖZET

Çalışma yaşamında bireylerin örgüt temelli öz-saygı düzeyleri verimliliklerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın amacı örgüt temelli öz-saygı kavramının rol belirsizliği ve iş performansı kavramları üzerindeki etkilerini incelemektir. Örgüt temelli öz-saygı, rol belirsizliği ve iş performansı ölçekleri kullanılarak, anket yöntemi ile kurumsal şirketlerde çalışan beyaz yakalı çalışanlara ulaşılmıştır. Örgüt temelli öz-saygının düzeyi arttıkça rol belirsizliğinin azaldığı, iş performansının ise arttığı belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Örgüt Temelli Öz-Saygı, Rol Belirsizliği, İş Performansı

ABSTRACT

In worklife, organizational based self esteem levels of individuals affect their productivity significantly. The purpose of this study is to examine the effect of organizational based self esteem concept on the concepts of role ambiguity and job performance. In this study the data collected by the method of questionnaire from white-collar employees working in corporate companies using organizational based self esteem, role ambiguity and job performance scales. It is identified that higher levels of organizational self esteem leads to lower ambiguity of roles and higher job performance.

Key Words: Organization Based Self-Esteem, Role Ambiguity, Job Performance

GİRİŞ

Teknolojinin gelişiminin her dönem çalışma yaşamında önemli değişikliklere sebep olduğu bilinen bir gerçektir. Bu değişikliklerin çalışma hayatından önce bireylerin hayatlarını, yaşama ve kendilerine bakış açılarını değiştirdikleri bilinmektedir. Özellikle son otuz yılda dünyada ortaya çıkan yeni gelişmeler insanın tekrardan kendini sorgulamasına, kendine ait soruların yeni detaylara ulaşmasına ve kendini yaşadığı ortamda nasıl konumlandıracağına dair soruların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bireylerin kendilerini hayatta ne ölçüde yetkin, önemli ve değerli gördüklerinin sonuçları hayatta ne kadar önemli sonuçlar doğurduysa çalışma hayatında da örgüt içerisinde bireylerin kendilerine ait değerlendirmelerinin önemli sonuçları olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte küresel rekabet içerisinde iş performansının her geçen gün önemine önem kattığı aşikârdır. Teknolojinin sürekli gelişimi iş performansından beklentilerin eş düzeyde artmasına da sebep olmaktadır. İş performansının bu fark yaratmada ciddi rol oynadığı rekabet ortamında çalışanların görevleri ile ilgili beklentilerinin net olarak belirli olması durumu da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Örgüt temelli öz-saygı üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde içsel motivasyon, iş tatmini, örgütsel bağlılık, iş performansı, rol belirsizliği, rol çatışması ve örgütsel vatandaşlık davranışı gibi kavramlara etkileri olduğu görülecektir. Bu çalışmada örgüt temelli öz-saygının iş performansı ve rol belirsizliği üzerine etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Uluslararası literatürde yapılan çalışmalara bir ek olarak ülkemizde de bu etkilerinin incelenmesinin sağlanmasının akademik literatüre katkısı olacağı düşünülmektedir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Örgüt temelli öz-saygı kavramının akademik literatüre girmesi evrensel öz-saygının örgütsel araştırmalarda kullanıldığında önemli ilişkileri göstermekte yetersiz kalması üzerine yapılan çalışmalarla başlamıştır (Pierce, Gardner, Cummings ve Dunham, 1989). Bu çalışmalar neticesinde örgüt temelli öz-saygı, örgüt üyelerinin, örgüt bağlamındaki rollere katılarak ihtiyaçlarını karşılayabileceklerine inanmaları şeklinde tanımlanabilmektedir (Pierce vd., 1989). Örgüt temelli öz-saygı kavramı bireylerin çalıştıkları örgüt içerisinde kendilerini önemli, yetkin ve yetenekli olarak gördükleri kendi değer algılarını yansıtmaktadır (Pierce, Gardner, 2004). Örgüt Temelli Öz-Saygı bireyin örgüte değerli bir katkı sunmak için kendisine ne derece inandığı sorusuna karşılık gelmektedir (Kanning ve Hill, 2012). Örgüt temelli öz-saygının, içsel motivasyon (Hui ve Lee, 2000), iş tatmini (Bowling, Eschleman, Wang, Kirkendall

ve Alarcon, 2010; Haar ve Brougham, 2016), örgütsel bağlılık (Tang ve Gilbert, 1994; Minibas-Pousard, Le Roy ve Erkmen, 2017), örgütsel vatandaşlık davranışı (Tang ve İbrahim, 1998; Kim ve Behr, 2018) gibi örgütsel yapıya fayda sağlayan kavramlarla olumlu ve önemli ilişkileri daha önce yapılan çalışmalarda gözlemlenmiştir.

Rol stresi kavramının unsurlarından olan rol belirsizliği kavramı çeşitli durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bunlar, çalışanın işiyle ilgili olarak net bir şekilde planlı hedeflerinin olmaması, yapmakla yükümlü olduğu rolün yetkilerinin tanımlanmamış, sınırlarının belirlenmemiş olması; sorumlulukların bilinmemesi, görevi ile ilgili beklentilerin kendisine açık bir şekilde bildirilmemiş olması durumlarıdır (Kahn, Wolfe, Quinn, Snoek ve Rosenthal, 1964; Biddle, 1986). Rol belirsizliği kavramı ile çalışanların rolleri, sorumlulukları, kendilerinden beklenenleri gerçekleştirmeleri için gerekli prosedürlerle ilgili bir netliğin olmadığı anlaşılabilmektedir (Van Sell, Brief ve Schuler, 1981). Rol belirsizliği kavramı iş tatmini, iş performansı, örgütsel bağlılık gibi kavramları olumsuz yönde etkilerken, duygusal tükenme, duyarısızlaşma, ayrılma eğilimi ve gerginlik gibi kavramların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir (Örtqvist, Wincent, 2006).

Performans, kelime anlamı olarak yapılan iş, uygulama, icraat anlamına gelmektedir (TDK, 2020). Hayatın her alanında büyük bir öneme sahip olan kavramın iş hayatında da oldukça önemli bir yer tuttuğu açıktır. İş performansı örgütsel amaçlar doğrultusunda çalışanın doğrudan ya da dolaylı olarak sergilediği davranış yapılarının ortaya çıkardığı toplam değer olarak tanımlanabilmektedir (Rich vd, 2010). İş performansı kavramı ile çalışanın işle ilgili görevlerini ne kadar iyi yaptığını açıklamak amaçlanmaktadır (Caillier, 2010).

Örgüt temelli öz-saygı iş ve örgütsel bağlamda bireylerin ne kadar değerli olduklarına dair kendi değerlendirmeleridir (Gardner, Pierce, 2015). Örgüt temelli öz-saygı düzeyi yüksek çalışanlar örgütsel deneyimlerine olumlu bir bakış açısı ile bakmaya yatkındırlar (Gardner, Pierce, 2011). Bu durumun çalışanların iş performanslarına ve rol belirsizliğine etkilerini araştırmak çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. İş performansındaki en küçük bir değişikliğin rekabet koşullarında büyük önem arz ettiği günümüzde, çalışanların kendilerine dair değerlendirmelerinin önemi her geçen gün daha da artmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Yöntem

Araştırmanın bu kısmında araştırma amaçları, veri toplama araçlarının yapısı, söz konusu araçlara dair geçerlilik ve güvenilirlik bulguları, araştırma hipotezleri, modeli ve araştırmada kullanılan istatistiksel analiz tekniklerinden bahsedilmiştir.

2.1.1. Amaç ve Kapsam

Araştırmanın temel amacı çalışanların çalıştıkları kurumda şahıslarına yönelik algıladıkları örgüt temelli öz saygı düzeyinin çalışanın iş performansı ve rol belirsizliği üzerindeki etkilerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte çalışanların mesleki hayatlarında belirleyici özellikler oldukları düşünülen eğitim seviyesi, yaş grubu ve mesleki tecrübe süreleri ile algılanan örgüt temelli öz saygı, iş performansı ve rol belirsizliği arasındaki ilişkilerin incelenmesi de araştırma kapsamında tutulmuştur.

2.1.2. Örneklem ve Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi benimsenmiştir. Araştırmada kullanılan anket formu 4 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım kişisel bilgi formu, ikinci kısım iş performansı ölçeği,

üçüncü kısım rol belirsizliği ölçeği ve dördüncü kısım örgüt temelli öz saygı ölçeğinden oluşmaktadır. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 03.07.2010 tarihinde gerçekleştirdiği 2020 – 04 oturumunda anket sorularının fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucaya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir. Bu karar üzerine Bursa'da faaliyet gösteren dört kurumsal şirketin 130 beyaz yakalı çalışanına anketler elden ve elektronik posta yöntemi ile ulaştırılmış ve iki hafta içerisinde yine aynı yöntemle geri toplanmıştır. Anketlerden 121 tanesi geri dönmüş ve bu 121 anket verisi istatistiksel analizlerle değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bu bölümünde anket formunda yer alan ölçme araçları olan ölçeklere dair geçerlilik ve güvenilirlik bulguları yer almaktadır. Ölçeklerin yapısal geçerliliklerine dair incelemeler varimax rotasyon tekniği ve temel bileşenler analizi ile yapılmıştır. Varimax rotasyonları öncesi Kaiser Meyer Örnekleme Yeterliliği ölçütleri incelenerek KMO değeri 0.5 ile karşılaştırılmış ve kullanılan ölçek maddelerinin madde evrenini temsil yeteneğinden emin olunmuştur ($KMO > 0.5$). Diğer yandan Bartlett küresellik testinin istatistiksel olarak anlamlı olması ise ölçeklerin ölçmek üzere tasarlandığı olguları ölçmek için yeterli ilişki seviyesindeki maddelerden oluştuğuna kanıt olarak kabul edilmiştir (Özdamar, 2016).

Ölçeklerin ölçme yeterliliğine dair istatistiklerin denetlenmesinin ardından alt boyutsuz olan ölçekler için varimax rotasyonları yapılarak madde faktör puanlarının 0.3'ün üzerinde olması ve ölçeğin açıklanabilen varyanslarının %50'in üzerinde olması arzu edilerek söz konusu istatistikler incelenmiştir. Ölçek yapısal geçerliliklerine dair istatistiklerin olumlu olması sebebiyle ölçeklerden madde dışlanmaksızın Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları incelenmiş ve söz konusu istatistiğinde yüksek güvenilirlikte ölçme araçlarına işaret etmesi sayesinde ölçek maddelerinin ortalamaları alınarak ölçek değerleri oluşturulmuştur.

2.1.2.1. İş Performansı Ölçeği

Bu çalışmada Kirkman ve Rosen (1999) tarafından geliştirilmiş, Sigler ve Pearson (2000) tarafından da kullanılmış ve Türkçe uyarlaması Çöl (2008) tarafından yapılan İş Performansı Ölçeği kullanılmıştır. Tek boyuttan oluşan ölçek 4 adet madde ile çalışanların iş performansını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçeğe varimax rotasyonu ile uygulanan temel bileşenler analizinde Kaiser Meyer Örnekleme Yeterliliği Ölçütününün 0.714 olduğu, Bartlett Küresellik testinin ise %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($X^2(6)=179.611, p<0.05$). Bu şartlar altında ölçeğin bir olguyu ölçmek üzere yeterli ilişki düzeyinde maddelerden oluştuğuna karar verilmiştir. Ölçeğin varimax rotasyonunda maddelerin tek bir boyut ile ölçek varyansının %65,5'ini açıklayabildiği görülmüştür. Ölçek maddelerinin faktör puanları ise 0.621 ile 0.710 arasında değişmektedir. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ise 0.822 olarak hesaplanmıştır.

2.1.2.2. Rol Belirsizliği Ölçeği

Çalışmada, Rizzo, House ve Lirtzman (1970) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe uyarlaması Yıldırım (1996) tarafından yapılan Rol Belirsizliği ölçeği kullanılmıştır. Tek boyuttan oluşan ölçek 6 adet Rol belirliliği ifade eden madde ile (Ters Soru) çalışanların rol belirsizliklerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin ölçtüğü olguya ters yönde olmaları sebebiyle sorular ters çevrilerek ölçek değerleri hesaplanmaktadır. Ölçeğe uygulanan temel bileşenler analizinde Kaiser Meyer Örnekleme Yeterliliği Ölçütü 0.850 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin Bartlett Küresellik testinin %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($X^2(15)=354.245, p<0.05$). Ölçeğin bir olguyu ölçmek üzere yeterli ilişki düzeyinde maddelerden oluştuğu görülmüştür. Ölçek maddeleri tek bir boyut ile ölçek varyansının

%61.473'ünü açıklayabilmektedir. Ölçek maddelerinin faktör puanları ise 0.385 ile 0.777 arasında değişmektedir. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ise 0.871 olarak hesaplanmıştır.

2.1.2.3. Örgüt Temelli Öz-Saygı Ölçeği

Çalışmada kullanılan Örgüt Temelli Öz-Saygı ölçeği Pierce, Gardner, Cummings ve Dunham (1989) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması ise Çisil Akalın (2006) tarafından Yüksek Lisans tez çalışmasında gerçekleştirilmiştir. Tek boyuttan oluşan ölçek 10 adet madde ile çalışanların çalıştıkları kurumda şahıslarına yönelik algıladıkları örgüt temelli öz saygı düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin KMO istatistiği 0.873, Bartlett küresellik testi ise %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olarak hesaplanmıştır ($X^2(45)=989.853$, $p<0.05$). Tek boyut ile ölçek varyansının %62.125'i açıklanabilirken, ölçek maddelerinin faktör puanları 0.649 ile 0.838 arasında değişmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı ise 0.928 olarak hesaplanmıştır.

2.1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma amaçları doğrultusunda oluşturulan araştırma hipotezleri şu şekildedir;

H1: Çalışanların örgüt temelli öz saygı düzeylerinin rol belirsizliği üzerinde negatif etkisi vardır.

H2: Çalışanların örgüt temelli öz saygı düzeylerinin iş performansı üzerinde pozitif etkisi vardır.

H3: Demografik özelliklere göre algılanan örgüt temelli öz saygı düzeyi farklılık göstermektedir.

H3a: Farklı yaştaki çalışanlar arasında algılanan örgüt temelli öz saygı düzeyi bakımından fark vardır.

H3b: Farklı eğitim seviyesine sahip çalışanlar arasında algılanan örgüt temelli öz saygı düzeyi bakımından fark vardır.

H3c: Farklı tecrübe yılına sahip çalışanlar arasında algılanan örgüt temelli öz saygı düzeyi bakımından fark vardır.

H4: Demografik özelliklere göre algılanan iş performansları farklılık göstermektedir.

H4a: Farklı yaştaki çalışanlar arasında algılanan iş performansları bakımından fark vardır.

H4b: Farklı eğitim seviyesine sahip çalışanlar arasında algılanan iş performansları bakımından fark vardır.

H4c: Farklı tecrübe yılına sahip çalışanlar arasında algılanan iş performansları bakımından fark vardır.

H5: Demografik özelliklere göre algılanan rol belirsizlikleri farklılık göstermektedir.

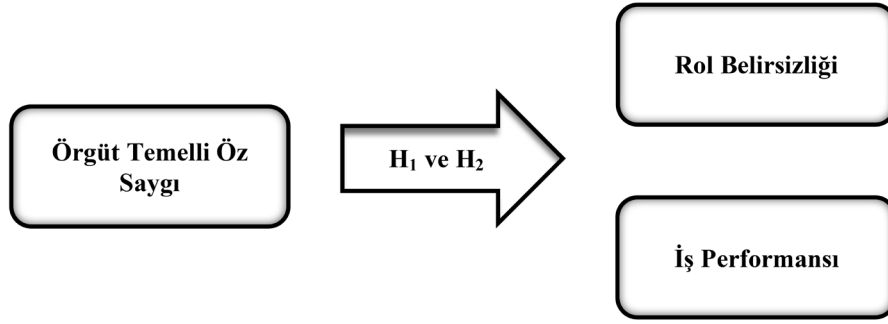
H5a: Farklı yaştaki çalışanlar arasında algılanan rol belirsizlikleri bakımından fark vardır.

H5b: Farklı eğitim seviyesine sahip çalışanlar arasında algılanan rol belirsizlikleri bakımından fark vardır.

H5c: Farklı tecrübe yılına sahip çalışanlar arasında algılanan rol belirsizlikleri bakımından fark vardır.

2.1.4. Araştırmanın Modeli

İstatistiksel tarama modeli ile gerçekleştirilen çalışmada araştırma amaçları ve hipotezleri göz önünde bulundurulduğunda araştırma modeli şekil 1'deki gibi görselleştirilebilir.

*Kontrol Değişkenleri: Yaş, Eğitim Seviyesi, Mesleki Tecrübe (H3, H4, H5)

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.1.5. Veri Analizi

Araştırmanın izleyen kısmı olan bulgular kısmının ilk bölümünde araştırmaya dâhil edilen örnekleme ait tanımlayıcı ve demografik istatistikler sunulmuştur. İkinci bölümde ölçek değerlerine ait betimsel istatistikler ve normal dağılım test istatistikleri yer almaktadır. Ölçek değerlerinin normal dağılıma yakın olduğu saptanmış ve üçüncü kısımda araştırma hipotezlerinin test edilmesi için parametrik test istatistiklerinden faydalanılmıştır.

Sürekli değişkenler arasındaki ilişkiler ilişkilerin yönü ile birlikte şiddetine dair bilgi verebilen basit doğrusal regresyon analizleri ile incelenmiştir. Regresyon analizi öncesi ön fikir vermesi amacıyla değişkenler arasındaki korelasyon matrisi incelenmiştir. Regresyon analizi sırasında ilişkinin doğrusallığına dair Doğrusallık testi otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının varlığına dair ise sırasıyla Durbin Watson ve Breusch Pagan testleri gerçekleştirilmiştir. Söz konusu testler sonucunda otokorelasyon ve değişen varyans sorunu tespit edilmediğinden dirençli standart hatalar ile tahminlere gerek duyulmamıştır.

İki grup arasındaki farkların tespitini içeren hipotezlerin test edilmesi sırasında bağımsız örneklem t testi, ikinden fazla grup arasındaki farkların tespitini içeren hipotezlerin test edilmesi amacıyla ise tek yönlü varyans analizinden (Anova) faydalanılmıştır. Parametrik testlerde karşılaştırılarak grupların üye sayılarının 30'ün üzerinde olma varsayımının ($n>30$) sağlanması amacıyla bazı gruplar birleştirilmiştir.

2.2. Bulgular

Araştırmanın bu kısmında anket verilerinin analizi sonucu elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

2.2.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen çalışanlara ait demografik ve tanımlayıcı istatistikler tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Demografik İstatistikler

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	100	82.6
	Kadın	21	17.4
	Toplam	121	100.0
Medeni Durum	Evli	95	78.5
	Bekâr	26	21.5
	Toplam	121	100.0
Yaş	25 yaş altı	6	5.0
	26-30 yaş arası	13	10.7
	31-35 yaş arası	37	30.6
	36-40 yaş arası	35	28.9
	41-45 yaş arası	20	16.5
	46-50 yaş arası	5	4.1
	51 yaş ve üzeri	5	4.1
	Toplam	121	100.0
Öğrenim Durumu	İlköğretim	1	0.8
	Lise	18	14.9
	Ön lisans	18	14.9
	Lisans	63	52.1
	Lisansüstü	21	17.4
	Toplam	121	100.0
Tecrübe	5 yıl ve altı	18	14.9
	5-10 yıl arası	34	28.1
	11-15 yıl	39	32.2
	16-20 yıl arası	14	11.6
	21-25 yıl arası	9	7.4
	25 yıl üzeri	7	5.8
	Toplam	121	100.0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya dâhil edilen çalışanların %82,6'sının erkek(n=100), %17,4'nün kadın(n=21) olduğu görülecektir. Bu çalışanların %21,5'i bekâr(n=26), %78,5'i ise evlidir(n=95). Çalışanların yaş gruplarına göre dağılımlarının 25 yaş altı için %5,0 (n=6), 26-30 yaş arası için %10,7 (n=13), 31-35 yaş arası için %30,6 (n=37), 36-40 yaş arası için %28,9 (n=35), 41-45 yaş arası için %16,5 (n=20), 46-50 yaş arası için %4,1 (n=5), 51 yaş ve üzeri için %4,1 (n=5) olduğu görülecektir. Çalışanların eğitim durumları incelendiğinde önemli bir bölümünün lisans düzeyinde eğitim aldığını söylemek yerinde olacaktır(n=63, %52,1). Çalışanların mesleki tecrübelerine göre dağılımlarının 5 yıl ve altı için %14,9 (n=18), 5-10 yıl arası için %28,1 (n=34), 11-15 yıl arası için %32,2 (n=39), 16-20 yıl arası için %11,6 (n=14), 21-25 yıl arası için %7,4 (n=9), 25 yıl üzeri için %5,8 (n=7) olduğu görülmektedir.

2.2.2. Betimsel İstatistikler

Araştırmada kullanılan ölçme araçlarında yer alan likert tipli maddelerin ortalamalarından elde edilen ölçek değerlerine ait betimsel istatistikler Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Ölçek Betimsel İstatistikleri

Değişken	N	Minimum	Maksimum	\bar{X}	S.S
İş Performansı	121	3.50	5.00	4.47	0.42
Rol Belirsizliği	121	1.00	2.67	1.73	0.46
Örgüt Temelli Öz Saygı	121	3.70	5.00	4.39	0.45

\bar{X} : Ortalama, S.S: Standart Sapma

İş performansı ölçeği ortalama 4.47, minimum 3.50, maksimum 5.00 ve 0.42 standart sapma değerlerine sahiptir. Rol belirsizliği ölçeği ortalama 1.73, minimum 1.00, maksimum 2.67 ve 0.46 standart sapma değerlerine sahiptir. Örgüt temelli öz saygı ölçeği ortalama 4.39, minimum 3.70, maksimum 5.00 ve 0.45 standart sapma değerlerine sahiptir.

Ölçeklere ait normal dağılım test istatistikleri ise Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3. Ölçek Normal Dağılım Test İstatistikleri

Değişken	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk			S	K
	ist.	S.D	Sig.	ist.	S.D	Sig.		
İş Performansı	.161	121	.000	.898	121	.000	-.156	-1.145
Rol Belirsizliği	.184	121	.000	.931	121	.000	-.125	-1.056
Örgüt Temelli Öz-Saygı	.184	121	.000	.891	121	.000	.054	-1.495

Tabloda görüldüğü üzere normal dağılım test istatistikleri anlamlılık değerlerine göre ölçekler %5 anlamlılık düzeyinde normal dağılıma uymamaktadır (sig.<0.05). Bununla birlikte sosyal bilimlere ait ölçek gibi ölçme araçları ile toplanan verilerin, normal dağılım test istatistik sonuçlarına göre normal dağıldığını tespit etmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Tutum ve olguların sayısallaştırılmasını amaçlayan bu tür ölçme araçları için normal dağılım testleri ile birlikte çarpıklık katsayılarının da incelenmesi önerilmektedir. Çarpıklık katsayısının mutlak değerce 1'den küçük olması durumunda veri çarpıklığının manidar olmadığı söylenebilir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2013). Ölçek çarpıklık katsayıları incelendiğinde manidar olmayan negatif ve pozitif çarpıklıkların söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durumda değişkenlerin normal dağılıma yakın dağılım sergiledikleri ve değişkenler ile yapılacak parametrik testlerde normal dışılıktan kaynaklanabilecek manidar bir sapmanın beklenmeyeceği söylenebilir.

2.2.3. Hipotez Testleri

Araştırma hipotezlerinden ilk ikisi sürekli değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesini içermektedir. Normal dağılıma yakın dağılım özellikleri gösteren söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla örgüt temelli öz-saygı değişkeninin bağımsız değişken olarak tanımlandığı, iş performansı ve rol belirsizliği değişkenlerinin ise bağımlı değişken olarak tanımlandığı iki ayrı regresyon modeli çözümlenmiştir. Regresyon analizi öncesi değişkenler arasındaki korelasyon ilişkileri bilgi sağlayıcı olabileceği düşünüldüğünden 3 değişken arasındaki korelasyon matrisi Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

Değişken		İş Performansı	Rol Belirsizliği	Örgüt Temelli Öz Saygı
İş Performansı	R_{XY}	1	-0.510*	0.414*
	sig.		0.000	0.000
Rol Belirsizliği	R_{XY}		1	-0.654*
	sig.			.000
Örgüt Temelli Öz-Saygı	R_{XY}			1
	sig.			

*%5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiyi ifade eder. R_{XY} : X ve Y değişken çiftleri arasındaki korelasyon katsayısını ifade eder.

Tablo 4 incelendiğinde iş performansı ile rol belirsizliği arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif ($R_{XY}=-0.510$, sig.<0.05), iş performansı ile örgüt temelli öz-saygı arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ($R_{XY}=0.414$, sig.<0.05) korelasyon ilişkilerinin olduğu görülmektedir. Diğer yandan rol belirsizliği ile örgüt temelli öz-saygı değişkeni arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir korelasyon ilişkisi mevcuttur ($R_{XY}=-0.654$, sig.<0.05).

Örgüt temelli öz-saygı değişkeninin rol belirsizliği üzerindeki etkisini inceleyen regresyon modeli bulguları Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5. Örgüt Temelli Öz-Saygının Rol Belirsizliği Üzerindeki Etkisi

Değişken	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış		t	Sig.
	β	S.H	β			
Sabit Terim	4.667	0.313	-		14.920*	0.000
Örgüt Temelli Öz-Saygı	-0.668	0.071	-0.654		-9.428*	0.000
Tanısal Testler						
Determinasyon			$R^2=0.428$	D. $R^2=0.423$		
Uyum İyiliği			$F(1,119)=88.892^*$	Sig.=0.0000		
Breusch Pagan Test			$F(1,119)=1.633$	sig.=0.204		
Durbin Watson Test			D.W=1.866			
Hata Terimi Normal Dağılım			S=0.294	K=-0.288	K.S(121)=0.084	sig.=0.034
Doğrusallık Testi			$F(13,1)=98.176^*$		sig=0.000	

*%5 anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, S.H: Standart Hata, (parantez içlerinde test serbestlik dereceleri yer almaktadır.)

Tablo 5'te model uyum iyiliği değerleri incelendiğinde modelin %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir model olduğu görülmektedir ($F(1,119)=88.892$, sig.<0.05). Model için düzeltilmiş determinasyon katsayısı örgüt temelli öz-saygı düzeyinin rol belirsizliği kavramını yaklaşık %42 oranında açıklayabildiğini göstermektedir (D. $R^2=0.423$). Durbin Watson değerinin 2'ye oldukça yakın olduğu (D.W=1.866), Breusch Pagan Test istatistiğinin ise %5 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görülmektedir ($F(1,119)=1.633$, sig.>0.05). Bu durumda modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları olmadığı söylenebilir. Modeldeki ilişkinin %5 anlamlılık düzeyinde doğrusal bir ilişki

olduğu söylenebilir($F(13,1)=98.176$, sig.<0.05). Regresyon hata terimleri dağılımı ise manidar bir çarpıklık göstermemektedir($|S|<0.5$).

Regresyon modelinde tahmin edilen parametre incelendiğinde örgüt temelli öz saygı değişkeninin rol belirsizliği üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu görülmektedir($\beta=-0.688$, sig.<0.05). Ulaşılan sonuçlardan hareketle H1'in kabul edildiğini söylemek doğru olacaktır. Bu durumda çalışanların örgüt temelli öz-saygı düzeyinin artmasının rol belirsizliğini azalttığı söylenebilir.

Örgüt temelli öz-saygı değişkeninin iş performansı üzerindeki etkisini inceleyen regresyon modeli bulguları Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Örgüt Temelli Öz-Saygının İş Performansı Üzerindeki Etkisi

Değişken	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış		t	Sig.
	β	S.H	β			
Sabit Terim	2.742	0.349	-		7.854*	0.000
Örgüt Temelli Öz-Saygı	0.393	0.079	0.414		4.968*	0.000
Tanısal Testler						
Determinasyon			R ² =0.172		D.R ² =0.165	
Uyum İyiliği			F(1,119)=24.684*		Sig.=0.000	
Breusch Pagan Test			F(1,119)=1.332		sig.=0.251	
Durbin Watson Test			D.W=1.915			
Hata Terimi Normal Dağılım			S=0.704	K=2.542	K.S(121)=0.239	sig.=0.000
Doğrusallık Testi			F(13,1)=23.592*		sig=0.000	

*%5 anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, S.H: Standart Hata, (parantez içlerinde test serbestlik dereceleri yer almaktadır.)

Tablo 6'da model uyum iyiliği değerlerinden görüldüğü üzere regresyon modeli %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir modeldir($F(1,119)=24.684$, sig.<0.05). Düzeltilmiş determinasyon katsayısı örgüt temelli söz saygı düzeyinin çalışan performansı kavramını yaklaşık olarak %16 oranında açıklayabildiğini göstermektedir(D.R2=0.165). Durbin Watson değerinin 2'ye yakın olduğu (D.W=1.915), Breusch Pagan Test istatistiğinin ise %5 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görüldüğünden ($F(1,119)=1.332$, sig.>0.05) modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığı söylenebilir. Regresyon ilişkisinin %5 anlamlılık düzeyinde doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir($F(13,1)=23.592$, sig.<0.05). Regresyon hata terimleri dağılımı manidar bir çarpıklık göstermemektedir($|S|<1$).

Modelde tahmin edilen parametre %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak hesaplanmıştır($\beta=0.393$, sig.<0.05). Ulaşılan sonuçlardan hareketle H2'nin kabul edildiğini söylemek doğru olacaktır. Bu durumda çalışanların örgüt temelli öz-saygı düzeyinin artmasının iş performansını artırdığı söylenebilir.

Yaşa bağlı farklılıkları incelemek için uygulanan anova testi bulguları Tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7. Yaş Gruplarına Göre Farkları İnceleyen Anova Testi Bulguları

Değişken	Yaş Grubu	N	\bar{X}	S.S	F(2,118)	Sig.
İş Performansı	35 Yaş Ve Altı	56	4.451	0.389	0.191	0.827
	36-40 Yaş Arası	35	4.457	0.479		
	41 Yaş Ve Üzeri	30	4.508	0.428		
Rol Belirsizliği	35 Yaş Ve Altı	56	1.759	0.423	0.278	0.758
	36-40 Yaş Arası	35	1.686	0.483		
	41 Yaş Ve Üzeri	30	1.739	0.495		
Örgüt Temelli Öz-Saygı	35 Yaş Ve Altı	56	4.338	0.410	1.001	0.371
	36-40 Yaş Arası	35	4.471	0.472		
	41 Yaş Ve Üzeri	30	4.413	0.482		

\bar{X} : Ortalama, S.S: Standart Sapma, (Parantez İçleri Test Serbestlik Derecelerini İfade Eder.)

İş performansı bakımından 35 yaş ve altı (44.51 ± 0.389), 36 ile 40 arası (4.457 ± 0.479), 41 yaş ve üzeri (4.508 ± 0.428) çalışanlar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. ($F(2,118)=0.191$, sig.>0.05).

Rol belirsizliği bakımından 35 yaş ve altı (1.759 ± 0.423), 36 ile 40 arası (1.686 ± 0.483), 41 yaş ve üzeri (1.739 ± 0.495) çalışanlar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. ($F(2,118)=0.278$, sig.>0.05).

Örgüt temelli öz-saygı bakımından 35 yaş ve altı (4.338 ± 0.410), 36 ile 40 arası (4.471 ± 0.472), 41 yaş ve üzeri (4.413 ± 0.482) çalışanlar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. ($F(2,118)=1.001$, sig.>0.05).

Yukarıdaki sonuçlara göre H3a, H4a ve H5a hipotezlerinin kabul edilmediğini söylemek mümkündür.

Eğitim seviyesine bağlı farklılıkları incelemek için uygulanan bağımsız örneklem t testi bulguları Tablo 8'deki gibidir.

Tablo 8. Eğitim Seviyesine Göre Farkları İnceleyen Bağımsız Örneklem T Testi Bulguları

Değişken	Eğitim Seviyesi	N	\bar{X}	S.S	t(119)	Sig.
İş Performansı	Lisans Altı	37	4.365	0.462	-1.777	0.078
	Lisans Ve Üzeri	84	4.512	0.399		
Rol Belirsizliği	Lisans Altı	37	1.842	0.441	1.769	0.077
	Lisans Ve Üzeri	84	1.685	0.457		
Örgüt Temelli Öz-Saygı	Lisans Altı	37	4.251	0.431	-2.394*	0.018
	Lisans Ve Üzeri	84	4.458	0.441		

%5 anlamlılık düzeyinde anlamlı farklılığı simgeler, \bar{X} : Ortalama, S.S: Standart Sapma, (Parantez İçleri Test Serbestlik Derecelerini İfade Eder.)

İş performansı bakımından lisans altı (4.365 ± 0.462) eğitim seviyesindeki çalışanlar ile lisans ve üzeri (4.512 ± 0.399) eğitim seviyesindeki çalışanlar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. ($t(119)=-1.777$, sig.>0.05).

Rol belirsizliği bakımından lisans altı (1.842 ± 0.441) eğitim seviyesindeki çalışanlar ile lisans ve üzeri (1.685 ± 0.457) eğitim seviyesindeki çalışanlar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. ($t(119)=1.769$, sig.>0.05).

Örgüt temelli öz-saygı bakımından lisans altı (4.251 ± 0.431) eğitim seviyesindeki çalışanlar ile lisans ve üzeri (4.458 ± 0.441) eğitim seviyesindeki çalışanlar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel

olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. ($t(119)=-2.394$, $sig.<0.05$). Ortalamalar incelendiğinde farkın lisans ve üzeri eğitim seviyesindeki çalışanların lehine olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile lisans ve üzeri bir eğitim kurumundan mezun olan çalışanların çalıştıkları kurumda şahıslarına yönelik algıladıkları örgüt temelli öz-saygı düzeyi lisans altı eğitim kurumlarından mezun çalışanlardan daha yüksek düzeydedir.

Yukarıdaki sonuçlara göre H3b'nin kabul edildiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte H4b ve H5b hipotezlerinin kabul edilmediğini söylemek yerinde olacaktır.

Meslek tecrübeye bağlı farklılıkları incelemek için uygulanan bağımsız örneklem t testi bulguları Tablo 9'daki gibidir.

Tablo 9. Mesleki Tecrübeye Göre Farkları İnceleyen Anova Testi Bulguları

Değişken	Mesleki Tecrübe	N	\bar{X}	S.S	F(2,118)	Sig.
İş Performansı	10 Yıl Altı	52	4.442	0.419	1.471	0.234
	11-15 Yıl Arası	39	4.558	0.423		
	16 Yıl Ve Üzeri	30	4.392	0.424		
Rol Belirsizliği	10 Yıl Altı	52	1.817	0.441	2.131	0.123
	11-15 Yıl Arası	39	1.620	0.465		
	16 Yıl Ve Üzeri	30	1.733	0.454		
Örgüt Temelli Öz-Saygı	10 Yıl Altı	52	4.285	0.423	2.875	0.060
	11-15 Yıl Arası	39	4.474	0.444		
	16 Yıl Ve Üzeri	30	4.483	0.465		

%5 anlamlılık düzeyinde anlamlı farklılığı simgeler, \bar{X} : Ortalama, S.S: Standart Sapma, (Parantez İçleri Test Serbestlik Derecelerini İfade Eder.)

İş performansı bakımından 10 yıl altı (4.442 ± 0.419), 11 ile 15 yıl arası (4.558 ± 0.423), 16 yıl ve üzeri (4.392 ± 0.424) sürede mesleki tecrübeye sahip çalışanlar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. ($F(2,118)=1.471$, $sig.>0.05$).

Rol belirsizliği bakımından 10 yıl altı (1.817 ± 0.441), 11 ile 15 yıl arası (1.620 ± 0.465), 16 yıl ve üzeri (1.733 ± 0.454) sürede mesleki tecrübeye sahip çalışanlar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. ($F(2,118)=2.131$, $sig.>0.05$).

Örgüt temelli öz-saygı bakımından 10 yıl altı (4.285 ± 0.423), 11 ile 15 yıl arası (4.474 ± 0.444), 16 yıl ve üzeri (4.483 ± 0.465) sürede mesleki tecrübeye sahip çalışanlar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. ($F(2,118)=2.875$, $sig.>0.05$).

Yukarıdaki sonuçlara göre H3c, H4c ve H5c hipotezlerinin kabul edilmediğini söylemek mümkündür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada örgüt temelli öz-saygı kavramının rol belirsizliği ve iş performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Uluslararası akademik çalışmalarda örgüt temelli öz-saygının çeşitli kavramlara olan etkilerinin incelendiği çalışmalar yirmi yılı aşkın süredir yapılmaktadır. Bununla birlikte ülkemizde örgüt temelli öz-saygı ile ilgili çalışmaların oldukça az olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda örgüt temelli öz-saygının rol belirsizliği ve iş performansı ile ilişkisini inceleyen bu çalışmanın literatüre katkısı olacağı açıktır.

Çalışmada örgüt temelli öz-saygı ile rol belirsizliği arasında olumsuz yönlü bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. İki kavramla ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde aralarında bu çalışmada olduğu gibi

olumsuz yönde bir ilişkinin saptandığı görülecektir (Pierce, Gardner, Dunham ve Cummings, 1993; Jex ve Elacqua, 1999; Ferris, Brown ve Heller, 2009; Bowling vd., 2010). Rol belirsizliğinin olmaması (rolün açık ve net olması) durumu ile örgüt temelli öz-saygı arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu da çeşitli çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Lee, 2003; Panaccio ve Vandenberghe, 2011). Gerek bu çalışmadan çıkan sonuç gerekse de uluslararası yazında daha önce yapılan çalışmaların sonuçları incelendiğinde örgüt temelli öz-saygısı yüksek çalışanların, çalıştıkları kurumdaki rollerine daha hâkim oldukları, rol belirsizliklerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Örgüt temelli öz-saygısı yüksek çalışanların görevi ve kendisinden ne beklediği konusunda örgüt temelli öz-saygısı düşük çalışanlara göre daha yetkin olduklarını belirtmek doğru olacaktır.

Çalışmada örgüt temelli öz-saygı ile iş performansı arasında olumlu yönlü bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. İş performansı ve örgüt temelli öz-saygı kavramları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Pierce vd., 1989; Pierce vd., 1993; Judge, Bono, 2001; Gardner, Dyne ve Pierce, 2004; Arshadi ve Hayavi, 2013; Acaray, 2019). Örgüt temelli öz-saygının yüksek olması durumunda iş performansının artacağı, düşük olması durumunda ise iş performansının azalacağı sonucuna ulaşmak yerinde olacaktır. Örgüt temelli öz-saygı kavramı geliştirilirken, öz-saygısı yüksek çalışanların daha verimli ve yüksek performans gösterecekleri öngörülerek yola çıkılmıştır (Pierce vd., 1989). Çalışanların daha verimli ve üretken olmalarında örgüt temelli öz-saygı düzeylerinin önemli bir etkisi olacağı açıktır. Bu çalışma ve birçok çalışma örgüt temelli öz-saygı ve iş performansı arasındaki olumlu ilişkinin doğruluğunu ve önemini onaylar niteliktedir.

Çalışmanın ana amacı örgüt temelli öz-saygının rol belirsizliği ve iş performansı üzerindeki etkilerini ölçmek olmakla birlikte yaş eğitim seviyesi ve tecrübeye göre üç kavramın gerçekleştikleri düzeylerde anlamlı bir farklılık olup olmadığı da araştırılmıştır. Yaş gruplarına göre farklılıklar detaylı incelendiğinde iş performansı, rol belirsizliği ve örgüt temelli öz-saygı kavramları açısından anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde çalışanların mesleki tecrübelerine göre farklılıkların detaylı incelenmesi sonucunda da anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Çalışanların eğitim seviyelerine göre yapılan çalışmada iş performansı ve rol belirsizliği için anlamlı bir farklılık oluşmadığı görülmüştür. Bununla birlikte örgüt temelli öz-saygı kavramı özelinde farklı bir sonuca ulaşılmıştır. Lisans ve üstü eğitim alanların örgüt temelli öz-saygı düzeylerinin lisans eğitiminin altında eğitim almış olan çalışanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öz-saygı kavramının eğitim seviyesine göre değişkenliğini araştırılan çeşitli çalışmalarda eğitim seviyesi arttıkça öz-saygı düzeyinin arttığına dair sonuçlara ulaşılmıştır (Hallsten, Rudman ve Gustavsson, 2012; Saygılı, Kesecioğlu ve Kırıktaş, 2015). Çalışanların eğitim düzeylerine göre örgüt temelli öz-saygı düzeylerinde ortaya çıkan farklılığın detaylı incelenmesi sonucunda ortaya çıkacak veriler örgütlere yeni pratikler kazandırabilecektir.

Örgüt temelli öz-saygı kavramı ile ilgili çalışmalar her geçen gün daha değerli hale gelmektedir. İşletmelere değer katacak olumlu yönde sonuçları önümüzdeki yıllarda bu alanda yapılacak çalışmaların ülkemizde de artmasına sebep olacaktır. Özellikle de iş performansı gibi örgütsel faaliyetlerde oldukça belirleyici özelliklerden bir tanesi üzerindeki olumlu etkisinin görülmesi önem arz etmektedir. Ayrıca çalışanlarda örgüt temelli öz-saygı düzeyi arttıkça rol belirsizliğinin azalması da önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlarla birlikte çalışmada bir sonuç olarak eğitim seviyelerine göre örgüt temelli öz-saygı düzeylerinde farklılık ortaya çıkması çalışmaların daha spesifik özelliklere yönelmeye başlamasına sebep olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Acaray A. (2019). Örgüt Temelli Özsaygının İş Performansına Etkisinde Psikolojik İyi Oluş ve Çalışmaya Tutkunluğun Aracılık Rolü, *Business and Economics Research Journal*, 10, 735-748
- Arshadi N., Hayavi G. (2013). The Effect of Perceived Organizational Support on Affective Commitment and Job Performance: Mediating Role of OBSE, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 84, 739 – 743.
- Biddle B.J. (1986). Recent Developments in Role Theory, *Annual Review of Sociology* 12, 67–92.
- Bowling N.A., Eschleman K. J., Wang Q., Kirkendall C., Alarcon G. (2010). A Meta-Analysis of the Predictors and Consequences of Organization-Based Self-Esteem, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83, 601-626.
- Caillier J.G. (2010). Factors Affecting Job Performance in Public Agencies, *Public Performance & Management Review*, 34, 139–165.
- Davis K. (1982). *İşletmelerde İnsan Davranışı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Ferris D. L., Brown D. J., Heller D. (2009). Organizational Supports and Organizational Deviance: The Mediating Role of Organization-Based Self-Esteem, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 108, 279–286.
- Gardner, D. G., Van Dyne, L., Pierce, J. L. (2004). The Effects of pay level on organization-based self-esteem and performance: A field study, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77, 307-322.
- Gardner D. G., Pierce J.L. (2011). A Question of False Self-Esteem: Organization-Based Self-Esteem and Narcissism in Organizational Contexts, *Journal of Managerial Psychology*, 26, 682-699.
- Gardner D. G., Pierce J.L. (2015). Organization-Based Self-Esteem in Work Teams, *Group Processes & Intergroup Relations*, 19, 394-408.
- Haar J.M., Brougham D. (2016). Organisational-Based Self-Esteem: A Within Country Comparison of Outcomes Between Maori and New Zealand Europeans, *Journal of Management & Organization*, 22, 722-723.
- Hair J.F., Black W. C., Babin B. J., Anderson R. E. (2013). *Multivariate Data Analysis*, Hampshire: Cengage Learning.
- Hallsten L., Rudman A., Gustavsson P. (2012). Does Contingent Self-Esteem Increase During Higher Education?, *Self and Identity*, 11, 223–236.
- House R.J., Rizzo J. R., Lirtzman S. I. (1970). Role Conflict and Ambiguity in Complex Organizations, *Administrative Science Quarterly*, 15, 150-163.
- Hui C., Lee C. (2000). Moderating Effects of Organization-Based Self-Esteem on Organizational Uncertainty: Employee Response Relationships, *Journal of Management*, 26, 215-232.
- Jex S.M. (1998). *Stress and Job Performance*, California: Sage Publications.
- Jex S.M., Elacqua T. C. (1999). Self-esteem as a Moderator: A Comparison of Global and Organization-Based Measures, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 72, 71-81.

- Judge T.A., Bono J.E. (2001). Relationship of Core Self-Evaluations Traits—Self-Esteem, Generalized Self-Efficacy, Locus of Control, and Emotional Stability—With Job Satisfaction and Job Performance: A Meta-Analysis, *Journal of Applied Psychology*, 86, 80-92
- Kahn R.L., Wolfe D. M., Quinn R. P., Snoek J. D., Rosenthal R. A. (1964). *Organizational Stress: Studies in Conflict and Ambiguity*, New York: John Wiley Pub.
- Kanning U. P., Hill A. (2012). Organization-Based Self-Esteem Scale – Adaptation in an International Context, *Journal of Business and Media Psychology*, 3, 13-21.
- Kim M., Beehr T.A. (2018). Organization-Based Self-Esteem and Meaningful Work Mediate Effects of Empowering Leadership on Employee Behaviors and Well-Being, *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 14, 385-398.
- Lee J. (2003). An Analysis of the Antecedents of Organization-Based Self-Esteem in Two Korean Banks, *International Journal of Human Resource Management*, 14, 1046-1066.
- Minibas-Poussard J., Le Roy J., Erkmen J. (2017). The Moderating Role of Individual Variables in the Relationship Between Organizational Justice and Organizational Commitment, *Personnel Review*, 46, 1635 - 1650
- Örtqvist D., Wincent J. (2006). Prominent Consequences of Role Stress: A Meta-Analytic Review, *International Journal of Stress Management*, 13, 399-422.
- Özdamar K. (2016). *Ölçek Ve Test Geliştirme*, Eskişehir: Nisan Yayın Evi.
- Panaccio A., Vandenberghe C. (2011). The Relationships of Role Clarity and Organization Based Self-Esteem to Commitment to Supervisors and Organizations and Turnover Intentions, *Journal of Applied Social Psychology*, 41, 1455–1485.
- Pierce J.L., Gardner D. G., Cummings L. L., Dunham R. B. (1989). Organizational Based Self-Esteem: Construct Definition, Measurement, and Validation, *The Academy of Management Journal*, 32, 622-645.
- Pierce J.L., Gardner D. G., Dunham R.B., Cummings L.L. (1993). The Moderating Effects of Organization-based Self-Esteem on Role Condition-Employee Response Relationships, *The Academy of Management Journal*, 36, 271-288.
- Pierce J.L., Gardner D.G. (2004). Self-Esteem Within the Work and Organizational Context: A Review of the Organization-Based Self-Esteem Literature, *Journal of Management*, 30, 595-596.
- Rich B.L., Lepine A. J., Crawford E. R. (2010). Job Engagement: Antecedents and Effects on Job Performance, *The Academy of Management Journal*, 53, 617-635.
- Saygılı G., Kesecioğlu T.İ., Kırıktaş H. (2015). Eğitim Düzeyinin Benlik Saygısı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4, 210-217
- Tang T.L.P., Gilbert P. R. (1994). Organization-Based Self-Esteem among Mental Health Workers: A Replication and Extension, *Public Personnel Management*, 23(1), 127-134.
- Tang T.L.P., Ibrahim A. H. S. (1998). Antecedents of Organizational Citizenship Behavior Revisited: Public Personnel in the United States and in the Middle East, *Public Personnel Management*, 27, 529-550.
- Tdk, Performans, 15.08.2020 tarihinde, <https://sozluk.gov.tr/>
- Van Sell, M., Brief, A. P., Schuler, R. S. (1981). Role Conflict and Role Ambiguity: Integration of the Literature and Directions for Future Research. *Human Relations*, 34, 43-71

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 237-250

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

KOVID-19 PANDEMİSİNİN KENT YAŞAMINA ETKİSİ: KAMUSAL ALAN ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

THE EFFECT OF COVID-19 PANDEMIC ON URBAN LIFE: EVALUATIONS ON THE PUBLIC SPACE

Ayşe ÖZCÜ

Bursa Teknik Üniversitesi Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı

Doç. Dr. Gül SAYAN ATANUR

Bursa Teknik Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

ÖZET

Tarihsel süreç içinde kentlerin nasıl planlandığı, genellikle o dönemde hâkim olan kültürel ve teknolojik eğilimlerin ve hatta büyük krizlerin bir yansıması ile ilişkili olmuştur. 19. yüzyıldaki kolera salgınları, modern kentsel sanitasyon sistemlerinin kullanılmasını sağlamıştır. Sanayileşme sırasında Avrupa'da aşırı kalabalık gecekondu bölgelerinde solunum hastalıklarına karşı bir önlem olarak ışık ve hava ile ilgili konut düzenlemeleri getirilmiştir. Demiryollarının ortaya çıkışı, ulusal kentsel sistemler üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve otomobilin seri üretimi, büyük kentsel bölgeler oluşturarak genişleyen banliyölere ve kentsel-kırsal alan arasındaki ayrımın azalmasına yol açmıştır. Son yıllarda, dijitalleşmeyle birlikte kentlerin deneyimleme ve kullanım şekillerinde önemli değişikliklerin olduğu görülmektedir.

Çin'in Wuhan şehrinde Aralık 2019'da ortaya çıkan ve kısa sürede küresel bir salgına dönüşen KOVID-19'un etkileri hala anlaşılmaya çalışılmakta; krizin şehirler üzerinde fiziksel ve sosyal olarak nesiller boyu yankılanacak izler bırakacağı düşünülmektedir. KOVID-19 salgını kentsel yaşamı hızlı bir biçimde değiştirmiştir. Evde kalmanın salgını önlemede önemli bir yere sahip olması nedeniyle, hafta sonları ve resmî tatillerde sokağa çıkma kısıtlamaları uygulanmıştır. Evden çalışma sisteminin de etkisiyle, kentlerin sokakları boşalmıştır. Bu bağlamda yoğun kullanıcıya sahip kamusal alanların kullanımında da ciddi değişiklikler gözlenmektedir. Bu çalışmada, salgının kamusal alanlardaki etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Kovid-19, Halk Sağlığı, Kent.

ABSTRACT

How cities were planned throughout the historical process has often been associated with a reflection of the cultural and technological trends and even major crises prevailing at that time. Cholera epidemics in the 19th century led to the use of modern urban sanitation systems. During industrialization, light and air-related housing arrangements were introduced as a precaution against respiratory diseases in over-crowded slums in Europe. The emergence of railways has a major impact on national urban systems, the mass production of cars has led to the widening suburbs by creating large urban zones and the reduction of the urban-rural divide. In recent years, with evolution of technology and digitalization, it is seen that there have been significant changes in the way cities are experienced and used.

The effects of COVID-19, which emerged in Wuhan, China in December 2019 and turned into a global epidemic in a short time, are still trying to be understood, but it is clear that this crisis will leave traces that will echo physically and socially on the cities for years. The COVID-19 outbreak has already changed urban life. Due to the fact that staying at home has an important place in preventing the pandemic, the curfew restrictions applied on weekends and public holidays. Also working from home made the streets of the cities emptied. In this context, serious changes are observed in the use of public spaces which have large numbers of users before the pandemic. In this study, the effect of the pandemic in public spaces will be examined

Keywords: Public Space, Covid-19, Public Health, Ken

GİRİŞ

Kamu sözcüğü Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde, "Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü" ve "Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme" gibi anlamlara gelmektedir(TDK 2020). Etimolojik olarak Latince "pubis" sözcüğünden türeyen kamusal ifadesi ise, beraberlik içindeki insanları ve bir topluluğa ait ortak olan her şeyi ifade etmektedir(Gökgür, 2008). Türk Dil Kurumu bu kavramı "kamuyla ilgili" şeklinde tanımlanmıştır.

Habermas kamusal alanı, modern toplumda kamuoyunun biçimlenmesini sağlayan merkezi bir alan olarak tanımlar ve bu alana tüm yurttaşların erişmesinin garanti altına alınmış olması gerektiğini söyler. Habermas'a göre burjuva öncesi toplumsal yapıda emsalsiz bir "kamusal" alan olduğuna dair bir kanıt yoktur. Feodal sistemde sadece temsili bir kamudan söz edilebilir(Olgun, 2017; Habermas, 2000).

Habermas'ın 'temsili kamu' olarak tanımladığı sınıfsal temsilin aktörleri, kralların ayrıcalıklarıyla egemenliğin organları olan feodal erkler, kilise, prenslik ve beyleri içerir. Ancak bir 'kamu alanı olarak değerlendirilemeyecek olan' kamunun temsiliyeti, Rönesans'tan itibaren giderek özelleşerek, sadece monarkta toplanan bir egemenliğin, halktan yalıtılmış ve dar çevrelerde gösterilen bireysel törenleri haline gelir. Kamusal ifade eden bu teatral temsiliyet ancak geniş kesimlerin 'seyri' ile somutlaşır (Fellekoğlu, 2013). Burjuvazinin güçlenmesiyle birlikte kamusal alanların anlam kazandığından bahseden Habermas'a göre; 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde feodal otoriteler bir yandan özel unsurlar, öte yandan kamusal unsurlar halinde bölünmüştür. Kamusal otoritenin kurumları, bürokrasi, ordu ve aynı zamanda kısmen hukuki organlar, prensin özelleşmiş saray alanından bağımsızlıklarını beyan etmişlerdir. Ticaretle ve çeşitli mesleklerle uğraşan kesim ise, kentsel korporasyonlar ve bölgesel örgütler kurmuş oldukları ölçüde sahiden özerk bir özel alan olarak, devletten ayrı duran bir burjuva toplumu alanı geliştirmişlerdir (Özbek, 2004).

Arendt'e göre kamusal alan, farklılıkların ortaya çıktığı, tartışma ve eylemin olduğu siyasetin alanıdır; özel alan ise insanların doğal alanı olarak siyaset öncesi alana karşılık gelir (Onat, 2013). Arendt, kamusal ile özel arasındaki ayrıma Antik Yunan sitesini özelinde sıkça vurgu yapmaktadır. Zira kamusal alanların özel alanlardan ayrımı bu dönemin belirgin özelliğidir. Antik Yunan'da ev/özel olan (idion) ile kamusal olan (koinon) arasındaki fark keskindir; özgür yurttaş ancak evinden çıkarak siyaset ile eylemin yapıldığı kamusal alana adım atmaktadır (Zabacı, 1997).

Sennett(2002)'e göre bu yüzyıl boyunca aile tikel, kamusal olmayan bir alanın merkezi olmaktan çıkarak, kamusal alandan daha yüksek değerler taşıyan, salt kendi başına bir dünya, idealleştirilmiş

bir sığınak görüntüsü veriyordu. İnsanlar kamusal yaşamı ahlaki bakımdan sefil bir yaşam olarak görmeye başlayınca kamusal alanın içeriği boşaltılmıştır. Habermas(2000) bu durumu cemaatten (Gemeinschaft), topluma (Gesellschaft) geçiş olarak adlandırmaktadır. Ortaya çıkan kamusal alan, kamusal ve özeline yeniden tanımlandığı bir uzlaşma ortamıdır. 1914-18 savaşından sonra kamusal alanlar farklılaşma göstermiştir. Kentler sanayi şoku altında değişim gösterirken kamusal alanlar karşılaşma, kendiliğinden gelişen ilişkiler alanına dönüşmüştür. Kamusal alanda daha mesafeli ilişkiler ve kişisel gözlem hakimdir. Buna paralel olarak özel alan, ailevi değerler yaygınlaşmış ve toplumda kendini koruma, içe dönüş duygusu gelişmiştir (Gökgür, 2008).

Antik çağdan bu yana insanlık tarihinde bulunan ve her dönemde farklılaşarak da olsa varlığını koruyan kamusal alan; insanlık tarihinin karşı karşıya kaldığı en büyük salgınlardan biri olan KOVID-19 pandemisiyle birlikte yeni bir sürece girmiştir. Kentsel hayatı ve toplumların yaşayış biçimlerini derinden etkileyen pandeminin güncel durumda kamusal alan kullanımına da büyük etkileri olmuştur. Bu etkilerin olumlu ya da olumsuz sonuçlarının kalıcı olup olmayacağı ise önümüzdeki dönemde bilim dünyasının temel tartışma konularından biri olacaktır. Bu çalışmada kamusal alan kavramı ve tarihsel gelişimi incelenmiş, KOVID-19 salgınının kamusal alana etkileriyle ilişkili sorular sorulmuş ve cevaplar aranmıştır.

1. Kamusal Alanın Tarih İçindeki Gelişimi

İnsanlık tarihinde tarımın gelişimiyle, tarlalara sürekli yakın olma zorunluluğu dayanıklı yapıların inşasını gerekli kılmıştır, bunun sonucunda ilk olarak köyler, sonra kasabalar daha sonra da kentler ortaya çıkmış ve toplumsal bir aradalığın artmasıyla birlikte yapı tipolojisine yeni eklenmeler (evler, ambarlar, tapınaklar, yönetim binaları gibi) meydana gelmiştir. M.Ö. kurulan bu tarım kentlerinde, kentsel dokunun çok yoğun olduğu ve evlerin birbirlerine bitişik olarak inşa edildiği görülür. Hiç sokak, cadde ya da kamusal alan olmayan bu kentlerde zaman zaman avlulu, birbirlerine yapışık evler bulunur (Roth, 2000; Gökgür, 2008).

Antik Yunan'da görülen ilk kamusal açık alan diyebileceğimiz agora, Yunan kentinin komünal yaşamının kalbiydi; bu açık alanda ticaret ve öğretim yapılıyor, polis işleri (politika) tartışılıyordu. Etimolojik olarak 'agerein' sözcüğünden gelen agora kelimesi Yunanca "toplamak" anlamına gelmektedir (Dickenson, 2017; Gökgür, 2008).

Atina'da başlangıçta agora, özel evler ve dükkanlarla tanımlıydı, ama M.Ö. üçüncü yüzyılda mallarını satan zanaatkarlara barınaklık yapan stoalarla ve barınaklarla tanımlandı. Agoranın arasına serpiştirilmiş halde kamu binaları ve polis meclisi *boule* için *bouleuterion* bulunuyordu (Roth, 2000).

Yunan agorasıyla aynı işlev gören Roma forumu, kültürel olarak kentin kalbiydi. Forum da agoralar gibi stoa ve kamu yapılarıyla çevrelenmiştir ancak agoradan farklı olarak forumlar istişare alanı olmaktan çıkmış; tiyatro, sirk ve odeonlara bağlanan birer eğlence alanına dönüşmüştür (Dickenson, 2017; Roth, 2000).

Ortaçağda kamusal alan kavramı büyük değişiklik göstermiştir. Kamusal alanın antikitedeki rolünden ortaçağda söz edilemez, çünkü monark bir yapıya sahip toplumda halka söz hakkı tanıyan demokratik bir sistem yoktur. Fransa ve İngiltere'deki soyluların egemenliklerini kaybetmesiyle güçlü merkezi monarşiler ortaya çıkmış, şehirlerin işgalcilere karşı korunaklı olabilmesi için duvarlar inşa ettirilmiştir. Bu duvarların içinde sınırlanmış olan ortaçağ kenti bir ticaret yeri olarak öne çıkmış, bir veya daha fazla pazar yeri, şehrin ana kamusal alanları olarak ticarete ayrılmıştır (Smith ve Gadeyne, 2016).

14. yüzyılda Rönesans'ın ortaya çıkışıyla birlikte kentlerde önemli değişiklikler olmuştur. Antik Roma uygarlığının eserlerine dönüş, zenginleşmiş tüccarların sanata ve kente daha çok ilgi göstermesiyle devam

etmiştir. Rönesans'ta meydan, form açısından son derece simetrik bir biçimde planlanmıştı (Şekil 1). Oran ve uyumun önemi, bu meydanları çevreleyen binaların düzgün cephelerinde görülebiliyordu. Çoğunlukla caddeler belli bir merkezde toplanıyor ve sonrasında simetrik bir biçimde dağılıyordu. Kentler bu cadde ve meydanların çerçevesinde anıtsal bir kimliğe bürünüyor (Smith ve Gadeyne, 2016).

17. yy boyunca limanlar ve başkentler önemli ölçüde büyümüşür. 18. yy sonunda mekanın ekonomik-siyasi amaçlarla düzenlenmesi, oluşan politik kamusal atmosferi yansıtır (Felekoğlu, 2013). Kentsel yönetim ve mimarlığın politik ve sosyal bir araç olarak kullanımı, kamusal alanın yeniden yorumlanmasına ve farklı bir işlev kazanmasına yol açmıştır. Kamusal alan artık kolektif bir varlık değildir. Hem siyasi hem de ekonomik boyutlarda, gücün yeni yüzünü temsil etmek için yeniden tasarlanmış, kamu binaları ve yerleşim bölgeleriyle yeniden yapılandırılmıştır. Kral Leczinski tarafından 17. yüzyılda yaptırılan Nancy şehri, bu dönem şehircilik anlayışının ve siyasi erkin tasarıma etkisinin önemli bir örneğidir (Roth, 2000; Smith ve Gadeyne, 2016).

19. yüzyılda yaşanan demografik hareket, kentsel alanı değiştiren önemli bir etken olmuştur. Özellikle kırsal kesimde yaşanan kıtlık, kırsal mülk sahipliğinin yeni biçimi, tarımsal üretimin kapitalistleşmesi, sanayileşme gibi nedenler göçe yol açan etmenlerdir (Felekoğlu, 2013). Göçlerle birlikte aniden artan nüfusun kent içindeki dağılımı isyan ve karışıklıklara yol açar. Bu isyan ve karışıklıkların önüne geçebilmek adına Georges-Eugène Haussmann, Louis Napoléon tarafından Paris kentini yeniden inşa etmek üzere görevlendirilir. İsyanları önleyebilmek için, Haussmann, kentin Ortaçağ'dan kalan merkezini tamamen yıktırıp; geniş ve ağaçlarla sınırlanmış yeni bulvarlar yaptırmıştır. Kentte yeni irili ufaklı birçok parkla birlikte şehrin doğu ve batı uçlarında, Haussmann'ın 'kentnin akciğerleri' olarak nitelendirdiği iki büyük park oluşturulmuştur (Roth, 2000; Smith ve Gadeyne, 2016).

Sanayileşmeyle birlikte, kentsel mekânda ekonomik faaliyetler sanayi zonları” ve “ticari zonlar” olarak gruplaşma göstermiştir. Bununla birlikte ulaşımda görülen gelişmeyle, kentlerde konut-işyeri ilişkisi giderek kamusal alandan kopmaya başlamıştır. 20.yüzyılın başında Garnier tarafından geliştirilen “Sanayi Kenti” modelinde özellikle yayalara dikkat çekilmiş, konut alanlarının en azından yarısının yeşil alanlara ve yaya alanlarına ayrılması fikri savunulmuştur. 1933 yılında Le Corbusier tarafından ortaya konan Atina Kartası, geleneksel kamu alanlarını birer dolaşım, yayalaştırma, alışveriş ve gösteri alanlarına indirgemıştır. Boş alanların basit bir donatı mantığıyla tasarlandığı kamusal alanlar yalnızca birer hareket alanı veya ortak kültürel miras alanlarına dönüştürülmüştür. Modern şehircilikle birlikte kamusal alan geleneksel biçimiyle algılanmaktan uzaklaşmıştır. Le Corbusier'nin önerdiği modern kentte tarihi öğeleri barındıran “koridor sokaklar” -Le Corbusier bu kavramı dar sokaklar ve bu alanda bulunan

güneş ışığından çok yararlanan yüksek binalar için kullanmıştır- ve meydanlar yerlerini gökdelenlere bırakmıştır (Gökgür, 2008).

Kamusal alanın modern içeriğini kazanması, ulus-devleti oluşturan unsurlarla gerçekleşir. Bu sürecin karakteristiklerinden birisi kamunun (kamusalın da) karşısında özel alanın yeniden tanımlanmasıdır. Modern devletin (ulus-devlet) oluşumunda ‘devletle toplumu ayıran çizgi, kamusal alanla özel alanı da birbirinden ayırır’. Bu dönemdeki siyasal gelişmelerle kamusal topluluğu oluşturan kesim, artık özerkliklerini elde eden özel şahısları tanımlar. Kamusal alanın işlevi de değişir. Vatandaşlık haklarıyla donanan bireylerin oluşturduğu kamusal topluluğun ‘kamu erkini kamuoyu önünde meşrulaşmaya zorlamaya yöneldikleri bir forum’ olarak ekonomi ve devletten ‘kopuk’, ayrı bir alan haline gelir; ‘Publicum halka, subjectum özneye, hükümetin tebaası ise onun sözleşme ortağına dönüşür’ (Habermas, 2000).

Özel sektörün kent mekânının üretimindeki payının artmasını izleyen bu dönemde kamusal mekanların niteliklerinde değişimler görülmeye başlamıştır. Özel sektörün halka genel bir hizmet üretmekten çok kendi paydaşlarına olan sorumluluklarının ön planda olduğu düşünüldüğünde, ortaya çıkan büyük projelere ait kamusal mekanların -hala ortak alanlara ihtiyaç duyulduğu kabul edilmekle birlikte- işlevsel ara mekanlara dönüştüğü, erişimlerinin sınırlandırıldığı görülmüştür. Kamu ve özel sektörün birbirleri arasındaki ilişki biçimleri ve kendi öz nitelikleri değiştikçe, bu yapının kamusal mekana yansımaları da değişmiştir. Kamusal alanın özelleşmesine ilişkin ilk eleştiriler kamu ve özel kurumlar arasındaki ilişkiler arasında kesin bir sınır olduğu fikrine dayanmaktadır. Ancak kamu, özel sektör yaklaşımlarını benimsedikçe ve özel sektörle ortaklıklara girdikçe kamusal ve özel alan arasındaki sınır da giderek bulanıklaşmıştır. Özellikle 2008 krizi sonrasında kamu otoritelerinin azalan bütçeleri kamusal alana tavırları etkilemiş ve bu durum kamusal alana karşı daha girişimci tutumların izlenmesi sonucunu doğurmuştur (Madanipour, 2019).

2. KOVID 19 PANDEMİSİNDEN ÖNCE KAMUSAL ALAN

Wirth(1935), günümüz kentlerinin genel özelliklerinin; büyüklük, yoğunluk ve nüfusun heterojenliği olduğunu belirtir. Kentlerde, insanlar birbirine çok yakın yaşar, fakat genelde birbirini kişisel olarak tanımaz, birbirlerine yabancıdır. Bu durum modernleşmenin getirdiği sonuçlardan biri olarak, kent sakinlerinin karakteristiği olan belirgin bir yaşam tarzını gerektirir. Kentlerde, diğer insanlarla kurulan ilişkiler geçicidir ve bu ilişkiler, kişiler arasında amaçlara yönelik bir araç olarak görülür. Wirth (1935), modern dönem kentinde, eski yapılanmalarda gördüğümüz, bireyin “içinden geldiği gibi kendini ifade etme olanağından, ahlaktan ve birleşik bir toplumda yaşamaktan kaynaklanan katılım duygusundan” koptuğunu söyler. Ekolojik görüşü izleyerek, Wirth(1935), büyük ve yoğun nüfusların, kaçınılmaz bir biçimde alanların bölünmesine ve özelleştirilmesine sebep olduğunu, işlevlerin ayrılmasının daha fazla bireyin oldukça küçük bir alanda birlikte yaşamasına olanak tanıdığını ileri sürer. “Birleşik toplumun” kentte ortadan kalkması, kişisel olmayan, tanımlanmış davranış kuralları tarafından denetlenen düzenli rutinlerin hakimiyetini beraberinde getirir (Giddens, 2005).

Modern insanın giderek bireyselleşmesi ve sosyal bölünmeler sonucunda toplu yaşama duygusu zayıflamıştır. Yaşanan nüfus artışları kentin çeperlerine doğru büyümesini getirmiş, çeperlerde kurulan bu yerleşimler için büyük otoyollarla kent çevrelenmiştir. *Otomobil kenti* denilebilecek bir hale dönüşen şehirlerde, hızlı trafik yolları oluşturulmuş, sokak ve caddeler kamusal alan olmaktan çıkıp birer geçiş alanına dönüşmüşlerdir. Le Corbusier’in Atina Kartası’nda yaya ve taşıt yolunun ayrımı ve işlevsel bölgelemeyi getirmesi, kamusal alanı bir geçiş alanına dönüştürdüğü gibi binalar arasındaki ilişkileri de yok etmiştir. Bunun sonucunda kamusal alan olgusu ciddi şekilde zarar görmüştür (Mumford, 2007; Smith ve Gadeyne, 2016).

Bunu izleyen dönemde kamusal alanı ortak miras olarak görenler, bu yerleri turistlere ait yaya alanı /alışveriş alanı veya gösteri alanlarına dönüştürmüş; özellikle de geleneksel kamusal alanlar kültürel değerlerin yeniden canlandırıldığı, kolektif belleğin oluşturulmaya çalışıldığı, kültürel çeşitliliğin ortaya çıkarıldığı önemli simge alanları haline getirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte kentlerde özel sektör tarafından üretilen tema parklar, ticaret merkezleri, alışveriş merkezleri gibi yeni tip kamusal alanlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Gökgür, 2008). Kentlerdeki bu yeni tip kamusal alanlar satın alma gücü olan insanlara yönelik bir hale gelmiş, kapitalist sistemin getirdiği küreselleşmeyle birlikte, toplum büyük oranla bir tüketim toplumuna dönüşmüştür. Bu mevcut tüketim ideolojisi, küçük kentleri bile değiştirmiş ve küresel ekonomiden pay alma çabası; kamusal alanların giderek özelleşmesi, görsel tüketim nesnesine dönüşmesi gibi birçok probleme yol açmıştır. Kentin en ufak bir boşluğu bile bir ticaret objesine dönüştürülmüş, mağazaların tezgâhları kaldırımlara taşmış, tretuarlar birer park yeri haline gelmiş ve kayıt dışı ekonomi bu yerlerden de kendine pay çıkararak kamusal alanı özelleştirmeye çalışmıştır.

21.yüzyılın başından itibaren hayatımıza girmeye başlayan ve ilk on yıldan sonra ise tamamen etkisi altına girilen sosyal medya ve e-ticaret gibi kavramlar mekâna olan gerekliliği ortadan kaldırılabilmekte, var olan mekânları ve bu mekanlar arasındaki ilişkileri de ciddi ölçüde zayıflatabilmektedir.

Kentlerde üst gelir gruplarının gereksinimlerini karşılamaya yönelik tasarlanan “fullycondiminum flats” olarak da tanımlanan “gated communities” (kapalı siteler) şeklindeki yerleşmeler, benzer tüketim ve yaşam biçimlerinin benzer sosyal gruplar ile paylaşılabilirdiği yaşam seçenekleri sunmaktadır. Kendi biçimlerini üreten bu alanlarda yalıtılmışlık, ayrışma ve dışlama kavramları ön plana çıkarken demokratik kent yaşamının ilkeleri göz ardı edilmektedir. Kapalı duvarlı, sınırlanmış girişleri olan bu alanlar özellikle sosyal mesafelerin artmasına ve sosyal ilişkilerin zayıflamasına neden olmaktadır. Yaşam kalitesinin, sosyal ve fiziksel yalıtılmışlığın yükseltilmeye çalışıldığı bu alanlarda kamusal yaşamdan söz etmek mümkün değildir. Kentsel antitez oluşturan bu yerleşmeler, kamusal alanının özelliklerini, işlevini ve kalitesini azaltmakta ve kamusal alanların özelleşmesine neden olmaktadır (Gökgür, 2008).

Sonuç olarak, çağdaş şehirlerdeki kamusal alanlar sermaye ve özelleştirme baskısı altındadır. Bununla birlikte yukarıda belirtilen sebepler de kamusal alan olgusuna ciddi zarar vermiş; bu etkenler, yavaş yavaş toplumsal ve fiziksel biçimlerini dönüştürerek kamusal alanın önemli ölçüde azalmasına ve kaybına yol açmıştır. Özelleşen kamusal alanlar tanımlarındaki kamuya ait olma karakterinin aksine melez bir karakter göstererek özel ve kamusal alan arasında açık bir yarımın olmadığı hibrit mekanlara dönüşmüşlerdir.

3. KOVID-19 PANDEMİSİ VE KAMUSAL ALAN

Kovid-19’a dair ilk resmi vaka, Çin’in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrinde Aralık 2019’da ortaya çıkmış ve hastalık kısa sürede yayılarak, dünyada büyük paniğe yol açmıştır. Çin hükümeti, uyguladığı sıkı tedbirler sayesinde kısa zamanda salgını dizginlemeyi başarmıştır. Bu tedbirlerin bazıları; sokağa çıkma yasakları, ülke genelinde seyahat kısıtlamaları, kamusal alanların kapatılması, sadece hastane, eczane ve marketlerin çalışmasına izin verilmesidir. Türkiye’de ise ilk vaka 11 Mart 2020’de görülmüştür. Bu tarihten itibaren kademeli olarak, okullar kapatılmış, sanat ve spor etkinlikleri askıya alınmış, park-mesire alanı gibi açık kamusal alanların kullanımı durdurulmuş, camilerde toplu olarak ibadet durdurulmuş, alışveriş merkezleri ve çarşılar kapatılmış, 65 yaş üzeri ve 20 yaş altı gençlerin sokağa çıkması yasaklanmış, belli günlerde de büyük şehirler ve Zonguldak için herkese sokağa çıkma yasağı getirilmiştir.

Devletin aldığı tedbirlerin yanı sıra, bireylerin de kendilerini korumaya aldıkları söylenebilir. İlk vakayla birlikte ortaya çıkan panikle birlikte çoğu kişi kendini eve kapatmış ve mümkün olduğunca kalabalık yerlerden uzak durmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda evden çalışma sistemine kısmen geçilmiş, devlet kurumları ve özel sektör de dahil olmak üzere en az kişi çalıştırma sistemi de devreye sokulmuştur. Aynı zamanda karantina dönemine denk gelen Ramazan Bayramı ve milli bayramlarda da sokağa

çıkma kısıtlaması uygulanmış ve fertlerin bu süre boyunca mümkün olduğu kadar izolasyona dikkat etmeleri istenmiştir (Şekil 2).

Kentin yasalarında ve kimliğinde önemli değişikliklere sebep olan M.Ö. 430'daki Atina vebasından, Avrupa toplumlarındaki sınıf gücü dengesini dönüştüren Orta Çağ'daki Kara Ölüm'e, birinci dünya savaşının bitmesine sebep olduğu düşünülen ve 50 milyondan fazla insanın ölümüyle sonuçlanan 1918 tarihli İspanyol gribine kadar dünya; küresel ya da ulusal olmak üzere yaşayış biçimlerini kökünden değiştiren pek çok salgınla karşı karşıya kalmış ve bu salgınların çoğu şehir yaşamında önemli izler bırakmıştır. Atina vebasından sonra zayıflayan Yunan medeniyetinin çöküşünün ardından kurulan Roma imparatorluğunun ilk işlerinden biri, şehirde sanitasyona önem vermek ve hijyen koşullarını iyileştirmek olmuştur. Bunun için büyük kanallar ve hamamlar inşa edilmiştir. 19. yüzyıldaki kolera salgınları, modern kentsel sanitasyon sistemlerinin kullanılmasına ve sağlık sistemlerinin iyileştirilmesine neden olmuştur. Sanayileşme sırasında Avrupada aşırı kalabalık gecekondü bölgelerinde solunum hastalıklarına karşı bir önlem olarak ışık ve hava ile ilgili konut düzenlemeleri getirilmiştir. Kısacası kentler yaşadıkları felaketlerden çeşitli dersler çıkartmışlardır (Thompson, 2020).

21.yüzyıla gelindiğinde karşımıza çıkan bu salgının kentteki etkilerini henüz tam olarak bilemediğimizi söylemek mümkündür. KOVID-19'un gelecekteki kamusal alan tasarımını, kullanımını ve algılarını nasıl etkileyeceğine dair ise büyük bir belirsizlik vardır. Bu belirsizlik aşağıdaki soruların sorulmasını zorunlu kılmaktadır.

- Kamusal alanla ilişkimiz nasıl değişecektir?
- Değişiklikler ne kadar sürecektir?
- Kamusal alan tasarımı ve hastalık bulaşımı arasındaki ilişki nedir?
- Bugün gözlemlediğimiz yeni sosyal davranışlar kalacak mı yoksa geçici mi olacaktır? İnsanların mekanlarla duygusal bağlantıları değişecek midir?
- Kentsel doğadan elde ettiğimiz faydalar nasıl değişecektir?
- Pandemi bize, sokak tasarımlarımıza dahil etmemiz gereken yeni dersler verecek midir?
- Ya da iyimser bir şekilde bu küresel deneyim bizi, kentlerimizi geliştirme ve tasarlama şeklimizi yeniden ele almamıza sevk edecek midir?

KOVID-19'un kamusal alan üzerindeki etkilerinin hayatımızın diğer yönlerinde olduğu kadar derin olup olmayacağı belirsizdir. Küresel salgının kamusal alanın planlanmasını ve tasarımını nasıl değiştirdiğinin tespit edilebilmesi yıllar alabilir. 2020'nin planlama ve tasarım noktasında bir mihenk taşı olup olmayacağı ya da sadece temel yaklaşım ve değerlerimizi değiştirmeyip sadece uygulamalarımızı değiştirecek bir dönem olarak kalabileceği bu belirsizlik alanlarından biridir. Bu noktada pandemi sonrası yaşam için, kentsel tasarım bağlamında pek çok sorular sorulabilir ve senaryolar üretilebilir.

KOVID-19, yukarıda da belirtildiği üzere, dünyanın karşılaştığı ilk salgın değildir, aynı zamanda planlama ve tasarım disiplinleri, halk sağlığını geliştirmeye ilk kez odaklanmamışlardır. Şehirlerin sıhhi koşullarının iyileştirilmesi, planlamacıları, mimarları ve mühendisleri 19. yüzyılın sonlarında şehirleri yeniden tasarlamaya yöneltmiştir (Sennett, 2018). 1990'lerden bu yana sağlık ve şehir planlaması bağlantısı yeniden canlanmış ve bu alan aktif bir akademik topluluk ve güçlü akademik yayınlarla köklü bir uzmanlık alanı haline gelmiştir. Bu alan; halk sağlığı, sosyoloji, çevre psikolojisi, planlama ve peyzaj mimarlığı gibi çeşitli disiplinlerden akademisyenler tarafından beslenmektedir. Bu açıdan bakıldığında, uygulamalarımızı güncellemek ve güncel duruma uyum sağlamak için disiplinler arası çalışmalarla değerlendirmeler yapılarak, tasarım kararları alınmalıdır. Bu yeni fikirlerin uygulamaya nasıl entegre edileceği, daha adil, daha sağlıklı ve daha yeşil şehirler elde etmek için bu krizin nasıl kullanılacağına ilişkin sorulara yanıt aramak adına aşağıda belirtilen ana başlıklar altında bazı sorular sorulmuş ve bir tartışma açılması amaçlanmıştır.

3.1. Kamusal Alanın Kullanımının Kısıtlanması, İnsan Psikolojisi Üzerinde Nasıl İzler Bırakabilir?

Kentsel tasarım ve planlama disiplinlerinin temel amacı, insanların kendilerini rahat, konforlu ve güvenli hissettikleri yerler tasarlamaktır. Pandemi öncesi, kentlerde sık kullanılan ve başarılı olarak değerlendirilen iyi tasarlanmış kamusal alanlar insanların sıklıkla gittiği, sosyalleştiği, vakit geçirdiği ve kendilerini güvende hissettikleri mekanlardı. Ancak mevcut pandemi, özellikle diğer insanlar var olduğunda, bu alanlarla olan ilişkiyi derinden sarsmıştır. Çoğu kişi kalabalık ortamlarda virüs bulaşması endişesiyle, kendini güvensiz hissetmiş ve bu tip kamuya açık mekanlardan kendini koruma içgüdüleriyle uzak durmuştur. Sosyal izolasyon ve evde kalma önlemlerinin çocuklar ve gençler üzerindeki etkisi ve bu deneyimin halka açık yerlere bağlılık ve yakınlık duygusunu nasıl değiştirebileceği ise merak edilen bir konudur. Özellikle pandemi öncesi dönemde, teknolojinin gelişimi ve sokakların çocuklar için güvensiz hale gelmesinin de etkisiyle bu yaş grubunun kamusal alanlarla olan bağlantısı tartışma konusudur. Pandemi sonrasında ise getirilen kısıtlamalar çerçevesinde, kamusal alanlara uzun süreli devamsızlık nedeniyle gençler bu yerlere daha az bağlı hale gelebilir veya çevrimiçi izolasyona daha alışık olmaları beklenebilir.

Daha iyimser olarak, bu süreçte evde kalanların, parklar ve diğer kamusal alanlara ilgisi artabilir ve bu alanların kent yaşamı ve insan sağlığı için önemi toplum tarafından fark edilebilir. Ancak bu durumun toplumda, cinsiyet, yaş ve diğer boyutları itibarıyla heterojen etkileri olması muhtemeldir. Ayrıca şehir, ülke veya bölgeye göre de büyük farklılıklar beklenebilir. Algılamadaki değişikliklerin KOVID-19'un bir şehri etkilediği şiddet, kriz sırasındaki karantina önlemlerinin ciddiyeti ve hane halkı üzerindeki ekonomik etki ile korelasyon göstermesi de mümkündür.

3.2. Alışveriş Alışkanlıklarımızdaki Etkiler ve Bu Etkilerin Kentsel Kamusal Alanlara Yansıması Nasıl Olabilir?

KOVID-19 salgını sırasında ülkemizde ve dünyada sağlık otoriteleri, büyük alışveriş alanlarını ve alışveriş merkezlerini geçici bir süre de olsa kapatma kararı almıştır. Özellikle Türkiye'deki mevcut durumda, alışveriş merkezleri insanlar için neredeyse en önemli kamusal mekan halini almışken, bu mekanlara girişin kısıtlanması, başta tüketim alışkanlıkları olmak üzere bir seri değişikliğe neden olmuştur. Bu süreçte, evlerinde kalmak zorunda olan çoğu insan internet üzerinden çevrimiçi alışveriş yapmayı ya da cadde üzerinden girişleri olan alışveriş mekanlarını tercih etmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda yüksek yatırımlarla inşa edilen ve her kentte birden çok sayıda bulunan kapalı alışveriş merkezlerinin

pandemi sonrasında akıbeti bir tartışma konusu olacak gibi görünmektedir. Bununla birlikte tam tersi bir olasılıkla alışkanlıklarından vazgeçilmeyerek alışveriş merkezlerine döndüğü de görülebilir.

3.3. Yeşil Alanların Kullanımı ve Bu Alanların Tasarımları Değişiklik Gösterecek mi?

Sağlıklı şehirlerin önemli yapıtaşlarından biri yeşil alanlardır. Ancak pandemi, istediğimiz yeşil alanların türünü, dağılımını ve yeşil alanların ne sunması gerektiği konusundaki beklentilerimizi değiştirebilir. Evde kalma dönemi boyunca doğadan tamamen soyutlanan insanlar, kısıtlamalar hafifleyince park ve bahçelere akın etmişlerdir. Ancak şehirlerdeki yeşil alan yetersizliği ve büyük yeşil alanların toplunun büyük bir çoğunluğu tarafından yürüyüş mesafesinde olmaması gibi sebeplerden dolayı, çoğu kişi bu alanları kullanamamıştır. Kullananlar ise yoğun talepten dolayı sosyal mesafe kurallarına uyamamıştır. Bu bağlamda şehirde bir *sığınak* görevi gördüğünü anladığımız yeşil alanların çoğalmasına, mevcut bulunanların geliştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmüştür. Örneğin, bu nedenle tasarımcıların, takım sporları yerine bireysel kullanım için daha fazla alan oluşturması gerekebilir. Koşu parkurları ve yolları genişletilebilir. Ve sosyal mesafeyle ilgili yeni beklentiler, bireylerin yeşil alanlarda nerede egzersiz yapabileceğini yeniden değerlendirmeyi gerektirebilir. Mevcut yeşil alanların yeterli olmadığı göz önüne alındığında, yeni veya genişletilmiş egzersiz altyapısına da ihtiyaç duyulabilir. Ayrıca kısıtlamalardan en çok etkilenen yaşlılar ve çocuklar için de yakın çevrede bulunan parkların önemi ortaya çıkmıştır. Bu alanların kullanımını kısıtlamanın hafifletildiği günlerde bir hayli artmıştır.

Doğaya görsel erişimin bile önemli fiziksel ve zihinsel sağlık yararları olduğu bilinmektedir (Vellarde vd., 2007). Bu konuda bilimsel çalışmaların devam etmesine rağmen mevcut literatür yeşil alanların sağlık yararlarını belgelemiştir (Gascon ve diğerleri, 2015; Rojas-Rueda ve diğerleri, 2019; Van den Bosch ve Ode Sang, 2017). Bu bağlamda planlamacıların ve yerel yönetimlerin kriz sonrası dönemde bu konu üzerinde durması gerekmektedir.

3.4. Sokaklar Yeniden mi Şekillenecek?

KOVID-19 salgınının kentler ve doğa üzerinde olumlu denebilecek etkileri olduğu söylenebilir. Ancak bu etkilerin uzun vadeli olup olmayacağı bilinmemektedir. Evde çalışma sisteminin teşvik edilmesi ve sokağa çıkma kısıtlamalarının sonucunda, başta büyükşehirler olmak üzere, çoğu kentte araç kullanımının azalmasına bağlı olarak hava kalitesinin yükseldiği gözlemlenmiştir. Ancak kısıtlamaların kalkmasıyla birlikte kent yaşamı yeniden hızlanmış, fakat eskiden çok yoğun olan toplu taşıma araçları boş kalmış, kişiler iş yerlerine özel araçları ya da gidilebiliyorsa bisikletleri kullanarak gitmeye başlamışlardır. Trafik azaltmak ve sosyal mesafeyi korumak adına bisiklet ve yürüyüş yolları bu bağlamda büyük önem kazanmıştır. Bu yüzden pandemi sonrasında, kaldırımların genişletilmesi ve bisiklet yollarının geliştirilmesi, olmayan yerlerde ise eklenmesi gerekmektedir.

Sosyal mesafe kapsamında mağaza, hizmet ve kamu tesislerine sınırlı sayıda kişi alınmaktadır. Bu yüzden bu binaların girişlerinde, sıra beklenirken bireylerin 1,5 metre mesafe kuralına uygun olacak şekilde bekleyebilmeleri için işaretlemeler yapılmıştır. Bundan sonra yeni tasarlanacak yerlerde yeni kuyruk normlarına uyum sağlamak için daha fazla alan eklenmesi söz konusu olabilir.

3.5. Ulaşım Alışkanlıkları-Nasıl Etkilenecek?

Salgın sonrasında toplu taşıma ile seyahat etmek konusunda korkular oluşmuştur. Hubei'de yapılan bir araştırma, KOVID-19'un uzun mesafeli bir otobüs yolculuğu boyunca bir kişiden dokuz kişiye yayıldığını göstermektedir (Null ve Smith, 2020). Bu yüzden bireyler seçme şansları olduğunda, virüssüz

sürücüler ve dezenfekte olduğundan emin oldukları kendi arabalarını veya taksileri kullanmayı tercih edeceklerdir. Bunun sonucunda karşı karşıya kalınabilecek sorunlar; toplu taşıma sistemlerinin iflas etmesi, çevre ve toplum üzerindeki; özel araç trafiğinde, tıkanıklıkta, kirlilikte artış ve daha fazla sosyal bölünme gibi olumsuz etkilerin daha fazla görülmesi olabilir.

3.6. Kamusal Alanların Taşıma Kapasiteleri Değişecek mi?

William Whyte, kentte, kamusal mekanlardaki gözlemleri sonucunda mekanların doğal bir taşıma kapasitesine sahip olduğunu belirtmiştir. Bu gözlemlerde bireylerin New York'taki ofis binalarının dışındaki basamaklarda kümeleneneceğini ve toplam insan sayısının, zorunlu olarak kapasitede değil, buna yakın bir yerde duracağını öngörmüştür. Her bir mekanın taşıma kapasitesine sahip olduğunu ve alanın kapasiteye yakın olması durumunda bireylerin sezgisel olarak boşlukta kalmayacağı hipoteziyle; toplumun her bireyinin “çok fazla”nın neye benzediğine dair sezgisel bir duyguya sahip olduğunu söylemiştir (Whyte, 1980). Bu hipotez, pandemi sonrasındaki dönemde “kalabalık” kavramının yeniden irdelemesine ve mekanların doluluk kapasitelerinin değişkenlik göstereceğine işaret etmektedir.

SONUÇ

Geçmiş Antik çağlara kadar uzanan kamusal alanlar, tarih boyunca pek çok farklı işlev görmüştür. Antik Yunan'da demokrasinin kent mekanındaki yansıması şeklinde tezahür ederek bir müzakere alanı olmuş; Roma'da, imparatorluğun bütün ihtişamını yansıtan gösterişli eğlence ve toplanma alanına dönüşmüş; Ortaçağ kentinde bir ticaret ve pazar yeri olarak hizmet etmiş; 18. yüzyıla gelindiğinde siyasal erk tarafından bir araç olarak belli amaçlara hizmet etmek için kullanılmış; modern dönemde ise bireylerin bir araya gelerek fikirlerini beyan ettiği ve kamuoyu oluşturabildikleri bir mekan haline gelmiştir.

Günümüz kentinin kapitalizm, tüketim kültürü, gelişen ulaşım ve iletişim teknolojisi etkisinde aldığı yoğun göçlerle birlikte kentte tehlikenin artması, metropolün bilinmezliğine karşı duyulan korku, kitle iletişim araçlarının özel alana girmesi, kendini güvene almak isteyen insanların metropolden koparak kendi iç mekanlarına, iç bölgelerine çekilmelerine neden olmaktadır. Kentsel alanın farklılaşmış bölgelere ayrılması, gündelik yaşamın gerekliliklerinin bu bölgeler içerisinde giderilmesi ve toplumsal sınıflar arasında sınırların giderek keskinleşmesi günümüz kent yaşamı içerisinde kamusal alanın paylaşımına engel olmaktadır. Nihayetinde, “herkes”e açık olan, “herkes” tarafından ortak olarak paylaşılan/paylaşılması gereken kamusal alan giderek parçalanmakta ve yok olmaktadır (Dedeoğlu, 2008).

Tüm dünyayı olduğu gibi ülkemizi de etkisi altına alan KOVID-19 salgınının kamusal alan tasarımını, algılarını, kullanımını ve yönetimini nasıl etkileyeceğini tam olarak bilmek henüz zordur. Ancak bu kriz mevcut süreci olumlu yönde değiştirebilir. Sağlıklı kentlerin ve başarılı kamusal alanların insan sağlığı üzerindeki etkisi eskisinden daha çok konuşulmaktadır. Bu da ileriki süreçte otorite ve planlamacılar bu yönde kararlar almaya yöneltebilir. Kamusal alanların KOVID sonrası dünyada sosyalleşme, toplum inşası ve kimlik oluşumu için önemli ve yadsınamaz bir rolü olacağı söylenebilir.

Kentsel kamusal alanın doğru şekillendirilmesi, demokratik bir yönetişimin düzgün işleyişini yansıtır. Yüzyıllar boyunca bu kadar çok dönüşümden sonra, artık bu kamusal alan kalıntılarıyla başa çıkmamız gereken bir noktadayız. Bunlar şehirlerin dönüşümündeki kilit odaklardır. Belirli bir kamusal alanın başarısı sadece mimarın, kent tasarımcısının veya şehir planlamacısının elinde değil; mekanı benimseyen, kullanan ve yöneten insanlara da bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Dedeoğlu, E., 2008. “Çağdaş Metropolde Görünmeyen Sınırlar ve Kamusal Alanın Yitimi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Dickenson, C.P., 2017. On the agora : The evolution of a public space in Hellenistic and Roman Greece, Brill Publication.
- Felekoğlu, M., 2013. “Kamusal Alanın Gelişimi İçinde Sinemanın Yeri; Ankara Örneği”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gascon, M., Mas, M.T., Martínez, D., Dadvand, P., et al. 2015. Mental health benefits of long-term exposure to residential green and blue spaces: A systematic review. *Int. Journal of Env. Research and Public Health*. 12(4): 4354–4379.
- Giddens, A., 2005. *Sosyoloji, Kısa Fakat Eleştirel Giriş*, Çev.: Beşirli, H., Phoenix, Ankara.
- Gökgür, P., 2008. *Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri*, Bağlam Yayınevi, İstanbul.
- Habermas, J., 2000. *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev.: Tanıl Bora, Mithat Sancar, İletişim Yayınları.
- Madanipour, A. Rethinking public space: between rhetoric and reality. *Urban Design International*. (2019)24:38–46
- Mumford, E., 2007. *CIAM Urbanism After the Athens Charter*. (1992)7: 4, 391-417
- Null, S., Smith, H., 2020. COVID-19 Could Affect Cities for Years. <https://www.wri.org/blog/2020/03/covid-19-could-affect-cities-years-here-are-4-ways-theyre-coping-now>. Erişim tarihi: 8 Nisan 2020
- Olgun, H. B. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt Ve Richard Sennett’in Kamusal Alan Yaklaşımları. *sosyolojik Düşün*. 2(1) 45-54.
- Onat, N., 2013. *Kamusal Alan ve Sınırları: Hannah Arendt ve Jürgen Habermas’ın Yaklaşımları*, Durak Yayınları, İstanbul .
- Özbek, M., 2004. *Kamusal Alan*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Rojas-Rueda, D., Nieuwenhuijsen, et al. 2019. Green spaces and mortality: a systematic review and meta-analysis of cohort studies. 3: 469-477.
- Roth L.M., 2000, *Mimarlığın Öyküsü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Sennett, R., 2018. *Building and Dwelling: Ethics for the City*. Penguin Random House, London.
- Sennett, R., 2002. *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev.: Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Smith, G. ve Gadeyne, J., 2016. *Perspectives on Public Space in Rome, from Antiquity to the Present Day*, Routledge Publication.
- Thompson, D., 2020. How Disaster Shaped the Modern City. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2020/10/how-disaster-shaped-the-modern-city/615484/> Erişim tarihi 8 Mayıs 2020
- TDK (2020). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi.8 Nisan 2020
- M Van den Bosch, M., Ode Sang, 2017. Urban natural environments as nature-based solutions for improved public health – A systematic review of reviews. 158: 373-384.
- Velarde, M.D., Fry, G., Tveit, M., 2007. Health effects of viewing landscapes - Landscape types in environmental psychology. *Urban Forestry and Urban Greening*. 6(4):199-212.
- Whyte, W., 1980. *The Social Life of Small Urban Spaces*. Project for Public Spaces, New York.
- ZABCI, (Çulha) F., 1997. “Siyasal Kuramda Kamusal Alan Sorunu: Habermas ve Arendt” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 251-270

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

DEMOKRATİKLEŞME TARTIŞMALARI IŞIĞINDA ARAP BAHARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

A CRITICAL OVERVIEW OF THE ARAB SPRING IN THE LIGHT OF DEMOCRATIZATION DISCUSSIONS

Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Asena BOZTAŞ

*Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü*

ÖZET

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi çoğunluğu Müslüman/Araplardan oluşan ve günümüz demokrasi tartışmalarının üzerine odaklandığı bir bölge olarak tanımlanabilir. 21. yüzyıl boyunca bölgede ortaya çıkan sosyal ve ekonomik krizler, demokrasinin bölge yönetimlerine yerleştirilmesi için bir başlangıç olarak değerlendirilmektedir. Ancak Arap Baharı olarak literatürde yerini alan sürecin demokrasi aleyhine sonuçlandığı görülmektedir. Bu çalışma, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki son dönem demokrasi arayışlarının neden olumsuz sonuçlandığını analiz etmektedir. Çalışmanın kavramsal çerçevesini demokrasi tartışmaları oluşturmaktadır. Güncel demokrasi tartışmaları ışığında Arap Baharının ortaya çıkış süreci, sonuçları ve bölgedeki son durum değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Arap Baharı ülkelerinin bugün geldikleri nokta analiz edilerek, Arap Baharının bölge ülkelerine olan olumlu ve olumsuz etkileri değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Arap Baharı sürecinde yaşanan krizlerin, ortaya çıkan demokrasi taleplerine cevap vermemiş olduğu, aksine mevcut otoriter yönetimlerin varlığını pekiştirir bir nitelik gösterdiği ve bölge halkında demokrasiye karşı güvensizlik yarattığı bulgularına ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasındaki ülkelerin yaşadıkları demokrasi krizine eleştirel bir bakış sunarak, literatürdeki alana ilişkin eksikliği doldurmak iddiasındadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Kriz, Arap Baharı, Orta Doğu, Kuzey Afrika.

Jel Sınıflandırma Kodları: F51, F52, H12.

ABSTRACT

The Middle East and North Africa region can be defined as a region that is mostly Muslim / Arab and focuses on today's democracy discussions. The social and economic crises that emerged in the region during the 21st century are considered as a beginning for the establishment of democracy in the regional administrations. However, the process, which took its place in the literature as the Arab Spring, seems to have resulted against democracy. This study analyzes why recent searches for democracy in the Middle East and North Africa regions have resulted negatively. Democracy discussions constitute the conceptual framework of the study. In the light of current debates on democracy, the emergence process of the Arab Spring, its results and the current situation in the region were evaluated. In this context, the point that Arab Spring countries have reached today has been analyzed and the positive and negative effects of the Arab Spring on the countries in the region have been evaluated. As a result, it was found that the crises experienced in the Arab Spring process did not respond to the demands for democracy, but on the contrary, they reinforce the existence of existing authoritarian governments and create distrust towards democracy in the people of the region. Therefore, this study claims to fill the gap in the literature by providing a critical look at the democracy crisis experienced by countries in the Middle East and North Africa geography.

Key Words: Democracy, Crisis, Arab Spring, Middle East, North Africa.

Jell Classification Codes: F51, F52, H12.

GİRİŞ

Modernleşmenin toplumlara getirdiği en ideal yönetim tarzı olarak nitelendirilen demokrasi, bugün dünya devletlerince yaygın olarak tercih edilmektedir. Ancak Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da özellikle demokratik yönetimlerin oturtulması noktasında yaşanan sıkıntılar 21. yüzyıl dünya siyasetinin en çok tartışılan konularından biri olarak görülmektedir. Bilindiği üzere Orta Doğu ve Kuzey Afrika’nın büyük çoğunluğunda günümüzde Arap ve/veya Müslüman toplumlara yaşamaktadır.

2000 yılının başından itibaren dönemsel olarak ivme kazanan veya yavaşlayan demokratikleşme dalgaları, tüm dünyayı olduğu gibi bu bölgeyi de etkisi altına almıştır. Fakat 1990’lı yıllar süresince yeşermeye çalışan demokratikleşme eğilimlerinin her seferinde bölgede yaşanan siyasi krizler ve bu krizler sonrasında kendisini gösteren sınırlı demokratik reformlarla sonlandırıldığını söylemek mümkündür. 2000’li yıllar boyunca yaşanan ekonomik ve siyasi krizler ise 2010 yılı sonlarında Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde demokratik yönetim talepleri olarak kendisini göstermiştir. Ancak literatüre Arap Baharı olarak yerleşen bu demokratikleşme talepleri ile otoriter yönetimlerin otoriterliklerini biraz daha pekiştirdiği ifade edilebilir. Bu noktada Arap Baharı sadece Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yaşanan başarısız bir demokratikleşme adımı olarak tasnif edilmekle kalmamıştır. Aynı zamanda bölge insanının demokratik yönetimlere kuşku ile bakmasına sebep olmuş, dolayısıyla dünyada güvenlik ve siyasi istikrar için demokratik yönetim tarzları tek alternatif olarak değerlendirilmemeye başlamıştır (Olimat, 2011). Diğer bir ifadeyle Arap Baharı’nın sonuçlarından biri bölgede güvenlik, siyasi istikrar ve huzur için otoriter yönetimlerin varlığının onaylanması olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla modernleşme süreci ile birlikte toplumlar için en ideal yönetim şekli olarak anılagelen demokrasinin, Arap Baharı sonrası süreçte özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da ideallğine şüphe ile bakılan bir yönetim şekline dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bunun nedeni olarak demokrasi için verilen mücadeleye rağmen bölgede kaosu bitmeyişi örnek gösterilebilir.

Çalışmada bu arka plan kapsamında güncel demokrasi tartışmalarından hareketle Arap Baharı değerlendirilmektedir. Türkiye ve dünya gündemini işgal etmesine rağmen, Arap Baharına ilişkin toparlayıcı ve güncel olayları teorik perspektifte değerlendiren çalışmaların kısıtlılığı¹ dikkati çekmektedir.

1 Stepan Alfred and Linz Juan J., Democratization Theory and the “Arab Spring”, Journal of Democracy, April 2013, Vol. 24, Issue 2, pp. 15-30., Laz Etimike, “Sustainable Democracy and the Paradox of the Arab Spring: The Egypt Experience”, ALTERNATIVES, Vol. 13, No. 1-2, Spring- Summer 2014, pp.41-51., Habibul Haque Khondker, “The impact of the Arab 25 July 2019, Spring on democracy and development in the MENA region”, Sociology Compass., Moghadam Valentine M,

Bu nedenle çalışma ile literatürde var olan eksikliğin doldurulması ve Arap Baharının hâkim olduğu Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki yaşanan krizlere demokrasi tartışmaları bağlamında ışık tutulması amaçlanmaktadır. Teorik çerçevede demokrasi kavramı ve güncel demokrasi tartışmaları ele alınırken, Arap Baharı söyleminin hâkim olduğu Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki demokrasi olgusu, betimleyici anlatım metodolojisi ve eleştirel analiz yöntemi kullanılarak ele alınmaktadır.

Çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve olarak demokratikleşme teorilerine ve günümüzde demokrasi tartışmalarına yer verilmektedir. Ardından Arap Baharının nasıl ortaya çıktığı üzerinde durularak, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgeleri olarak tasnif edilebilen Arap Baharından etkilenen ülkelerdeki süreçler değerlendirilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise söz konusu yerlerde Arap Baharının ikinci dalgası olarak ifade edilen gelişmeler değerlendirilirken, güncel demokrasi tartışmaları ışığında Arap Baharı eleştirel bir yaklaşımla analiz edilmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DEMOKRASİ KAVRAMI VE GÜNCEL DEMOKRASİ TARTIŞMALARI

Bazı kavramlar vardır ki, üzerine sürekli tartışmalar yapılır, çeşitli anlamlar atfedilir ve/veya kendisine açıklık getirilmeye çalışılır ancak hakkında net bir sonuca ulaşılmaz. Geçmişten günümüze üzerine tartışmalar yapılan ve farklı anlamlandırmalar ile akademik literatürde yerini alan kavramalardan en çok dikkat çekeninin “demokrasi” olduğunu söylemek mümkündür. Söylem olarak demokrasi hakkında ortaya çıkan kavram karmaşasını ortadan kaldırmak için en çok tercih edilen yollardan biri sözlük anlamına başvurmak olarak görülmektedir. Sözlük karşılığı olarak demokrasi, “halkın kendi kendisini yönetmesi” olarak tanımlanmaktadır (Ejder, 1996, s. 190). Bu temelden yola çıkarak demokrasi; siyaset ve sosyal bilimler alanında “halkın halk tarafından yönetilmesi”, “egemenliğin millete ait olması”, “kollektif bağlayıcı kararlar almanın benzersiz bir yöntemi” (Dahl, 2001; Gözübüyük, 2003, s. 22; Derdman, 2016, s. 91) gibi farklı söylemlerle de ifade edilmektedir.

Köken itibari ile Latince bir kelime olan demokrasi “demos” halk, “kratos” ise egemenlik-iktidar anlamlarını taşımaktadır. Bu hali ile demokrasinin ilk uygulama alanı bulunduğu yer eski Yunan şehir devletleri olarak bilinmektedir. Polis adı verilen bu şehir devletlerinde halk, agora denilen bir meydana toplanmakta ve şehrin yönetimine ilişkin önemli kararların alınması sürecinde yönetime doğrudan katılmaktadır (Gözler, 2016, ss. 103-107). Bu şekliyle demokrasi doğrudan demokratik yönetimin ilk hali olarak ifade edilmekteyse de, eski Yunan şehir devletlerinde halkın tamamının değil, sadece vatandaş statüsüne sahip olan belirli bir yaşın üzerindeki erkeklerin temel hak ve özgürlüklerinin temsil edildiği bilinmektedir.

Üzerine hala tartışmaların devam ettiği ama yine de, modern ve post modern toplumlar için en ideal yönetim şekli olduğu iddia edilen demokrasinin, anlamlandırılması ve şekillenmesindeki farklılıkların aslında toplumların sosyal, ekonomik ve siyasal farklılıklarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu anlamda David Beetham'ın (2014) da belirttiği gibi tek bir kavramsal tanımla demokrasiden veya demokratik yönetim şeklinden bahsetmek değil, post modern dünyanın demokrasilerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Diğer bir ifade ile her toplumun kendi tarihine, sosyal ve ekonomik yapısına uygun demokratik yönetim anlayışı en ideal olanıdır. Buradan hareketle demokrasinin tarihsel gelişim süreci içerisinde egemenliğin kullanılması dikkate alınarak çeşitlendiğini söylemek mümkündür. Geçen zaman

“What is democracy? Promises and perils of the Arab Spring”, Current Sociology Monograph 2 61(4), pp. 393-408., Doster Barış, “Arap Baharından Demokrasi Beklemek”, Ortadoğu Analiz, Şubat 2013, Cilt: 5, sayı: 50, ss: 55-60., Çakı Fahri, “Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi Mi?”, Akademik İncelemeler Dergisi (AID) 6 (2), 2011, ss. 123-138, Özdemir Gürbüz, “Demokratikleşme Kavramı Bağlamında Arap Demokratikleşmesine İlişkin Bir Değerlendirme”, TESAM Akademi Dergisi, Ocak 2017, 4 (1), ss. 9-54., Orhan Duygu Dersan, Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1-2), ss. 17-29.

ve değişen toplumsal şartlar demokratik yönetimin çeşitlenmesi ve farklı özelliklerinin önemsendiği yeni türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.²

21. yüzyıl demokrasi anlayışı küresel siyasal sistemin baskın olarak tercih ettiği demokratik yönetimi, özellikle radikal demokrasi ve müzakereci demokrasi türlerinde ön plana çıkarmaya başlamıştır. Dolayısıyla da demokrasilerini içselleştirmeye çalışan ülkelerden, gelişmiş demokratik yönetim sistemlerinin beklentileri radikal demokrasi ve müzakereci demokrasi türleri kapsamında olmuştur. Jürgen Habermas'ın öncülüğünde ortaya konulan müzakereci demokrasi kuramı ve radikal demokrasi teorisi ile halkın yönetime en etkin şekilde katılması hedeflenmektedir (Habermas, 2001, Holden, 2007). Müzakereci demokrasi anlayışında önceliğin, 21. yüzyıl demokrasisi olarak anılagelen liberal temsili demokrasinin yönetsel çıkmazlarına çözüm yolu üretmek olduğu söylenebilir. Özellikle arka planında Habermas'ın "iletişimsel eylem" kuramının bulunduğu müzakereci demokrasi anlayışı (Habermas, 2001) ile halkın sadece seçim dönemlerinde siyasal iktidarı belirlemek amacıyla yönetime katılması değil, seçim sonrası dönemlerde de farklı demokratik katılım araçları ile yönetimde aktif rol almasının, temsili demokrasinin çıkmazlarını çözeceği düşünülmektedir. Çünkü müzakere hem bir keşif süreci olarak farklı görüş ve düşüncelerin açığa çıkmasını sağlamak hem de çatışan farklı görüşlerin birbirlerini ikna süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun soluklu ve rasyonel bir süreç olarak, müzakere sürecine katılanların ortak değerlerini paylaşmayı zorunlu kılacaktır (Erdoğan, 2012, s. 2). Dolayısıyla liberal temsili demokrasinin vatandaşların yönetime katılma sürecini seçim dönemi ile sınırlandırması, çoğulcu değil çoğunlukçu yönetim anlayışını pekiştirmesi, siyasi partileri sadece seçim dönemi vatandaşa seslenen devletin bürokratik bir aygıtına dönüştürmesi gibi eleştirilen yönlerinin ancak müzakereci demokrasi anlayışı ile aşılabileceği düşünülmektedir. Nitekim müzakereci demokrasi 21. yüzyıl küresel siyaset anlayışı ile de orantılı olarak kamusal alan, hesap verebilirlik ve meşruiyet kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Hesap verebilirlik, kamusal alan, meşruiyet gibi kavramlarla demokrasinin yeniden değerlendirilmesi ve temsili liberal demokrasinin işlemediği iddia edilen yönlerinin yeniden değerlendirmeye alınması olarak müzakereci demokrasi kapsamında kendisini gösteren bir de "Radikal Demokrasi" bulunmaktadır. İlk olarak 1980'li yıllarda Laclau ve Mouffe tarafından gündeme getirilen radikal demokrasi; müzakereci, katılımcı ve çoğulcu bir demokrasi anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Mouffe, modern toplumun çoğulcu olması gerektiğini vurgular. Diğer bir ifadeyle günümüz demokrasilerinin en belirgin özelliği çoğulcu bir nitelik taşıması ile ön plana çıkarılmaktadır (Mouffe, 2000, s. 19). Farklılıkların tanınması ve toplum içerisindeki hayati ihtiyaçlarına öncelik tanınması noktasında ortaya çıkan radikal demokrasi yaklaşımının 21. yüzyıl demokratik yönetimlerinin önünü açtığı aşikârdır.

Müzakereci Demokrasi savunucuları var olan günümüz demokrasilerinin, aklın kamusal kullanımı ve gerçeği aramak yerine, kişisel çekişmeler ve çıkar ilişkileri ile birbirlerine benzediğine dikkati çekerler ve çağdaş temsili demokrasi anlayışını bu yönü ile eleştirirler (Held, 2006, s. 232). Nitekim siyaset, Habermas'ta uzlaşma veya oylama yoluyla özel çıkarların ön plana çıkarılması için bir girişimdir. (Habermas, 1996, s. 10). Bu noktada Habermas, Mouffe'tan farklı olarak, Liberal Demokrasi'nin toplumun siyasete aktif olarak katılımını engellediğini iddia etmektedir. Ayrıca liberal temsili demokratik yönetim anlayışının "elitizm"i geliştirdiğini belirtmekte ve var olan yönetim anlayışında meşruluğunun sorgulanmasına sebep olduğunu savunmaktadır. Yaşanan yönetsel tıkanıklığa çözüm olarak da doğrudan katılım usullerinin ön plana çıkarılması gerektiği yönünde bir argüman ileri sürmektedir (Benhabib, 1996, s. 37).

2 Doğrudan - Yaridoğrudan - Temsili Demokrasi, Çoğunlukçu - Çoğulcu Demokrasi, Agonistik Demokrasi, Liberal Demokrasi, Delegasyoncu Demokrasi, Westminster Modeli Demokrasi, Kozmopolit Demokrasi, Müzakereci Demokrasi, Militan Demokrasi, Katılımcı Demokrasi, Radikal Demokrasi gibi örnekler ile anılagelen bu farklı demokrasi türleri aslında siyaset bilimcilerin demokrasiyi daha iyi işleyen bir yönetim sistemine dönüştürmek adına ortaya koydukları alternatifler olarak da ifade edilebilir.

Rawls, diğer düşünürlerden farklı olarak liberal demokrasinin sorununun “siyasal adalet” olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla vatandaşlar arasında işbirliğine dayalı, adaletin ön planda olduğu bir toplumsal düzenin olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu işbirliği sadece toplumun belirli bir kesimini ön plana çıkaracağı için, liberal temsili demokrasinin hassasiyetlerini ve elitlerini “makul çoğunluk” olarak yine koruyacaktır. Bu nedenle de başta Mouffe’a tarafından eleştirilmektedir. Mouffe, liberal demokrasinin her zaman belirli bir kesimi çoğunluk olarak görmesinin, siyasal alanda aktif olmak isteyen zıt görüşleri radikalleştirdiğini ve demokrasi için tehdit haline getirdiğini belirtmektedir. Diğer bir ifade ile Mouffe, Rawls’in makul çoğunluk ile liberal temsili demokrasiyi ön plana çıkarmasını eleştirmekte ve makul çoğunluğun demokrasi için temel tehditlerden biri olduğunu savunmaktadır (Mouffe, 2005, s. 139).

Radikal demokrasi; bireyin özgürlüklerini ön plana çıkararak ve demokrasiyi halkın çıkarlarını gerçekleştirmek için araç olarak gören bir yaklaşıma sahiptir. Halkın çıkarları için öncelikli olarak yönetime halkın katılımının artırılmasını temel hedef olarak görmektedir (Tunç, 2008, ss. 1113- 1121). Sadece yönetime katılımı ya da müzakere sürecini değil, bireyin özgürlük alanlarının genişletilmesini de öngören bir yaklaşımla radikal demokrasinin, müzakereci ve katılımcı demokrasiden ayrıldığını söylemek mümkündür.

Radikal demokrasinin kendisini politika ve ekonominin ayrılığı üzerinden tanımlaması özellikle Marksist düşünürlerin eleştirilerine konu olmuştur (Zabuncuoğlu, 2017: 804-805). Yine de müzakereci demokrasi yaklaşımında olduğu gibi radikal demokrasi yaklaşımında da liberal temsili demokrasinin krizlerine alternatifler üretilmeye çalışıldığı söylenebilir.

21. yüzyılın liberal demokrasinin çıkmazlarına üretmeye çalıştığı alternatiflerin tüm dünyada daha fazla demokrasi için tartışmalar başlattığı görülmektedir. Demokratik yönetimlere sahip olan ülkeler, müzakereci demokrasi, katılımcı demokrasi ya da radikal demokrasi gibi alternatifler üzerine yoğunlaşırken, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yer alan otoriter yönetimlerin vatandaşları demokrasi talepleri ile dünya gündemini işgal ettikleri söylenebilir. Literatüre Arap Baharı olarak yerleşen, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki halkın, demokratik yönetim talepleri ilk başta otoriter yönetimlerin son kalesinin yıkılacağı izlenimini vermiştir. Ancak Arap Baharı demokratikleşme için yeni bir dalga olarak değerlendirilmeye çalışılsa da sonuçları itibarıyla bölgedeki otoriter rejimlerin meşruiyetini pekiştirmiş gibi gözükmektedir.

2. ORTA DOĞU VE KUZAY AFRİKA’DA BİR DEMOKRASİ ARAYIŞI OLARAK ARAP BAHARI

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus’un Sidi Buzeyd kentinde asıl mesleği olan mühendisliği icra edemeyen ve seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi, Arap Baharı adı verilen sürecin ateşleyici ismi olarak ortaya çıkmıştır. Buazizi’nin, yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve ruhsatsız iş yaptığı iddiasıyla zabıta memurundan yediği tokadı protesto etmek için kendini yakmasıyla başlayan ve günümüze kadar etkileri süren, Arap dünyasında yaşanan halk hareketlerine “Arap Baharı” adı verilir (Maogoto and Coleman, 2013, s. 1).

Uluslararası sistemdeki birçok devleti doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen Arap Baharının ortaya çıkış amacı; demokrasinin temel sacayakları olarak görülen, ekonomi, adalet, eşitlik, özgürlük talepleri olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla ülkelerindeki mevcut siyasi yozlaşma, ifade kısıtlamaları, gıda enflasyonu, usulsüzlükler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, diktatörlük ve kötü yaşam koşulları Arap halklarını Arap Baharına yönelten temel faktörler olmuştur (Çelik, 2015, s. 36-38). Bu kapsamda Muhammed Buazizi’nin kendisini yakmasının ardından Tunus’ta devlet ve halk arasında gerilim artmış, Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali’nin yönetimine karşı halk ayaklanmıştır. Zeynel Abidin Bin Ali her ne

kadar olayları yatıştırmak için önce olağanüstü hal ilan etmiş sonra üç yüz bin kişiye iş imkânı sunacağını hatta 2014 yılında görevden ayrılacağını açıklamış olsa da halkın tepkini azaltamamıştır. Muhalif gruplar, İçişleri Bakanlığı'na sarmış, polisler de gaz bombaları ve ağır silahlarla karşılık vermişlerdir. Neticede iki yüz civarında Tunuslu yaşamını yitirmiştir. Bir türlü düşmeyen tansiyonu bu kez de ilk hükümeti görevden aldığı, tüketici fiyatlarını düşürdüğünü, içişleri bakanı ve diğer bakanların görevlerine son verdiğini açıklayan Bin Ali, muhalifleri ikna edememiş ve sonunda 14 Ocak 2011'de istifa ederek ülkeyi terk etmiştir. Halk mevcut durumu şenliklerle kutlamış ve tüm bu olaylara "Yasemin Devrimi" adı verilmiştir (Ryan, 2011). Toplumsal, sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm bulamayan siyasal iktidarın tasfiyesi talepleri Tunus'ta demokrasi zaferi ve halkından yönetime katılımcı demokrasi anlayışı çerçevesinde dahil olması olarak değerlendirilebilir. Tunus'ta halkın siyasi iktidara olan tepkisi benzer şekilde bölgedeki diğer ülkelere de sıçramıştır.

2011 yılı Ocak ayında Mısır'da da benzer şekilde halk isyanı ortaya çıkmıştır. Hükümet internet erişimini keserek, haberleşmenin önüne geçmeye çalışmışsa da, halkın otoriter yönetime karşı bir araya gelmesini engelleyememiştir. 1981 yılından beri varlığını koruyan Hüsnü Mübarek yönetimi 11 Şubat 2011'de son bulmuştur. Yeni başbakan olarak Ahmet Şefik atanmış ve 2012 seçimlerinde Muhammed Mursi, Mısır'da seçimle başa gelen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Mevcut durum Mısır'daki Arap Baharı olarak nitelendirilmiştir (Dalar, 2018, s. 73). Seçim sonrası süreçte her ne kadar Mısır bayram havasında demokrasinin zaferini kutlamışsa da, bu durum fazla uzun sürmemiştir. Ülke içi yaşanan karmaşanın son bulmaması, demokrasinin beklentilere cevap veremeyeceği yaklaşımını ön plana çıkarmış gözükmektedir.

Askeri gücün etkin olduğu Mısır'da cumhurbaşkanının görevlerine kısıtlama getirilmiş ve ülkedeki sorunları çözmesi beklenmiştir. Mursi ise Cumhurbaşkanı olarak ülkede askeri kanadın değil, halkın temsilcilerinin etkinliğinin var olması gerektiğini vurgulamış ve Yüksek Askeri Konseyi Başkanı Tantavi'nin emekli olması yönünde karar çıkarmıştır (Anadolu Haber Ajansı, 2018b). Mısır'da bundan sonra yaşanan süreç demokratikleşmeye yönelik bir ters dalga olarak değerlendirilebilir. Ülkede var olan yönetimin tasfiyesini sağlayarak sosyo-ekonomik ve siyasal sorunların çözümünü bekleyen halkın seçim sonrasında Mursi ve iktidarından beklediğini bulamadığı görülmektedir.

Demokratik yönetimlerin oturtulduğu ve yegane kurumsallaştığı ve tek yönetim şekli olarak kabul edildiği ülkelerde, sosyo-ekonomik ve siyasal alanda yaşanan krizlerin faturası siyasi iktidara kesilir. Siyasi iktidarın yapılan demokratik seçimler ile el değiştirmesi halk tarafından hedeflenir. Ancak demokrasilerin yeni oturtulamaya çalışıldığı ülkelerde yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasal krizlerin faturası genellikle demokrasiye kesilir (Dahl, 2001, s. 158, Özbudun, 2007, s. 20). Mısır'da da yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik krizlerin de faturasının demokrasiye kesildiği söylenebilir. Ülkede Mursi karşıtı protestolar yükselmiş ve 1 Temmuz 2013 tarihinde Mısır Ordusu, Mursi'ye olayları çözmek için 48 saat vermiş, çözülmediği takdirde yönetime el koyacağını beyan etmiştir. Neticede askeri darbe gerçekleşmiş, yönetime General Abdül Fettah el Sisi gelmiş ve Mursi ile birlikte Müslüman Kardeşler yöneticileri müebbet hapse mahkûm edilmişlerdir. Mursi yandaşları ise mevcut duruma tepki göstermiş ve ülke içi çatışmalar yeniden başlamıştır. Giza'da, Nah'da ve Kahire'deki Rabia meydanında ordu ve halk tekrar çatışmaya başlamıştır. 2013 yılında gerçekleşen ülkedeki darbe sonucunda iki bin altı yüz kişinin yaşamını yitirdiği belirtilmiştir. Mursi'nin sorumlu tutulduğu bu durum ve "hapishaneler baskını"³ olayı nedeniyle 16 Haziran 2015 tarihinde kendisine idam cezası verilmiştir (Anadolu Haber Ajansı, 2018b). Yüksek Temyiz Mahkemesi, bu kararı 2016 yılında bozmuştur (BBC News, 2016). 2019 yılı

3 Hapishaneler Baskını: Mısır'da darbe ile görevden uzaklaştırılan Cumhurbaşkanı M. Mursi ve 130 kişinin "hapishaneler baskını" suçlaması ile yargılandığı davanın duruşması ertelenmiştir. Kamuoyunda hapishaneler baskını olarak bilinen davanın 6. duruşmasını, sanık avukatlarının geri kalan tanıkların da dinlenmesi yönündeki talebinin ileri tarihe ertelenmesi... Şahıslar bu davada, 11 hapishane ve karakola saldırarak, 3 subayı kaçırmalarıyla yargılanmıştır (Habertürk, 2020).

Haziran ayında Mursi mahkeme önünde kalp krizi geçirmiş ve ölmüştür. Cenazesi için tören düzenlenmemiş olan devrik siyasi lider taraftarları protesto gösterileri düzenlemişlerdir.

Mısır'dan sonra Libya'yı da etkisi altına alan Arap Baharı ile halkın demokrasi talepleri, kırk iki yıl boyunca iktidar olan Albay Muammer Kaddafi'ye karşı bir direniş olarak kendisini göstermiştir. Halkın özgürlük, serbestlik ve demokrasi taleplerine çok sert karşılık veren Kaddafi, özgürlük taleplerine destek olan bunları destekleyen NATO'ya karşı dahi meydan okumaktan geri durmamıştır. Bu süreçte NATO'nun kendisine ulaşamayacağını iddia eden Kaddafi, Ulusal Geçiş Konseyi ve NATO güçleri tarafından yakalanmıştır. Kaddafi, kendi halkı tarafından linç edilerek öldürülmüştür (Kuşoğlu, 2013, ss. 107-109). Libya'da yaşanan bu süreç Arap Baharı sonrasında yeni kurulacak düzen çerçevesinde demokrasinin ve dolayısıyla da halkın zaferi olarak kamuoyuna yansımıştır. Fakat uygulamada üzerinden yaklaşık sekiz yıl geçmiş olmasına rağmen Libya'da hala istikrarlı bir yönetim sağlanamamıştır. Tüm ülke genelinde üç başlı bir yönetim yapısının varlığı, küresel sistemin dikkatini çekmekte ve Libya var olan zengin ekonomik kaynaklarına rağmen istikrarlı bir yönetim sistemi kuramaması yönünde eleştirilmektedir. Arap Baharı sonrası süreçte Libya ve diğer Arap ülkelerinin demokratik yönetim talepleri umut verici olsa da, istikrarlı demokratik yönetimler oluşturamamaları, bölgenin demokratik yönetime uygun olmadığı gibi söylemlerin arttığı görülmektedir.

Libya'dan sonra Suriye'de kendisini gösteren Arap Baharı, daha demokratik koşullarda yönetime katılmak isteyen halkın, Beşar Esad ve yönetimine karşı protestoları ile başlamıştır. Halkın taleplerine sert tepki gösteren Esad, muhaliflerin kendi sivil ordularını kurmalarına ve ülke içi silahlı mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Böylece Suriye'de 2011 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden bir iç savaş başlamıştır. Suriye'deki kayıplar, yüzbinleri aşmış ve yaklaşık 3 milyon göçmen Türkiye'ye olmak üzere 4 milyon göçmen dünyanın çeşitli ülkelerine sığınmışlardır (The UN Refugee Agency 2016; Alrowaiti, 2017, ss. 7-17). Mevcut durumun, II. Dünya Savaşından bu yana yaşanan en büyük göçmen krizi olarak kayıtlara geçtiği bilinmektedir. Dolayısıyla Suriye'de yaşanan demokrasi ve iktidar değişikliği talebine ilişkin mücadele sadece milyonlarca insanın vatanlarından olması ile sonuçlanmamıştır. Suriye'de yaşanan sürecin demokrasi için önemli yanlarından biri, otoriter yönetimlerin halkın güçlü talepleri karşısında dahi değişmeyebileceği ve diğer ülkelerin çıkarları doğrultusunda bu sürece seyirci kalabileceğini göstermiştir. Nitekim ülkeler önce kendi çıkarları ve ardından bölgede güç dağılımlarını dikkate alarak başta yaşananlara seyirci kalmış ve bölgedeki yasa dışı silahlı mücadele ile kendileri mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla 2014 yılında El Kaide'den ayrılan DA-EŞ'in Suriye ve Irak'ta örgütlenmeleri de Suriye'deki Arap Baharının başka bir boyuta taşımış, Rusya, ABD gibi uluslararası güçler dahi DA-EŞ'le mücadele etmeye başlamışlardır (The UN Refugee Agency 2016; Alrowaiti, 2017, ss. 7-17). Uluslararası arena gündemine DA-EŞ'i taşıyan, siyaset bilimcilerin ve politikacıların bir kısmı demokrasi taraftarlığına soyunmaktan vazgeçerek, iyi işleyen istikrarlı bir yönetimin demokratik yönetimlere tercih edilebileceğini ifade etmişlerdir.⁴ Bu durum bölgenin çıkarları, güvenliği ve dünya genelinde sürdürülebilir ilişkilerin varlığı için, demokrasinin yıkılmaz kaleleri olarak bilinen ülkelerin, kendi çıkarları doğrultusunda otoriter yönetimleri farklı ülkelerin kaderi olarak tercih edebileceklerini göstermiştir.

Arap Baharının bir diğer etkisi de Bahreyn'de yaşanmıştır. Körfez ülkeleri içinde ekonomik durumu iyi olmayan ama jeopolitik konumu itibarıyla büyük öneme sahip olan Bahreyn'de 2011 yılında ülke kaynaklarının özelleştirilmesi, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve artan işsizlik oranları nedeniyle halk, ülkede demokratik ve siyasi reformların gerçekleştirilmesini talep etmiş ve protestolarla sokaklara dökülmüştür (Wooster, 2012). Libya ve Suriye gibi Bahreyn hükümeti de muhalefete ve dolayısıyla da halkın iktidar değişikliği taleplerine çok sert tepki göstermiştir. Sünni yönetime karşı Şii muhalefet, el-Vifak,

4 Beetham, David (2014), İnsan Hakları ve Demokrasi, Liberte Yayınları.

işçiler ve memurlar gibi halkın büyük kesimi bu tepkiyi protesto etmişlerdir. Neticede Laik sol örgüt Vaad, siyasetten menedilmiş, genel sekreteri İbrahim Şerif 17 Mart 2011'de tutuklanmıştır (RT World News, 2014). 2015 yılında serbest bırakılsa da halkı kışkırtma suçuyla tekrar tutuklanmıştır (BBC News, 2018). Arap Baharının sadece ilk dalgasında ortaya çıkan Bahreyn'deki protestolara karşı, Suudi Arabistan'ın⁵ ve ABD⁶'nin askeri destek göndermesi sürecin ilerlemesini ve olası bir yönetim değişikliğini engellemiş gözükmektedir. Dolayısıyla Bahreyn'de yaşananlar, halkın Arap Baharı perspektifinde, demokratik ve katılımcı bir yönetim için iktidara karşı tepki ortaya koyması halinde dahi otoriter yönetimlerin bir şekilde yönetimde kaldıkları sonucunu göz önüne sermiştir.

Gelişmeler Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki halkın demokrasi talepkarlığından vazgeçmesi ile sonuçlanmış gibi gözükmektedir. Nitekim bölge halkına yapılan alan araştırması çalışmaları demokratik yönetim taleplerinin istikrarı bozduğu ve toplumsal huzuru engellediği yönündeki görüşlerin ön planda olduğunu göstermektedir⁷. Daha önce teorik çerçevede ifade edildiği üzere, Arap Baharı sonrası süreçte istikrarlı bir demokratik yönetim oluşturulamaması halkın, sosyo- ekonomik sıkıntılarının daha da artmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla halk istikrarlı otoriter yönetimleri daha güvenli bulmaya başlarken, demokrasinin daimi savunucusu olan Batı ülkelerinin de, bölge için demokratik yönetimlere yumuşak, işbirliğine yatkın otoriter yönetimlerin yanında yer almayı tercih ettikleri söylenebilir.

Arap Baharının 2011 yılında etkilediği bir diğer ülke de Yemen'dir. Yolsuzluk, yoksulluk, işsizlik gibi ekonomik koşulların tetiklediği Yemen Arap Baharı halkın protestolarla yönetimin değişmesi yönünde olmuştur. Neticede Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih yerine yardımcısı Abd Rabbuh Mansur Hadi yönetime geçmiştir. Bu olay, Yemen'deki iç karışıklıkların başlamasına neden olmuştur. İran tarafından desteklenen Şii Husiler, Hadi iktidarına karşı çıkmışlar ve 2015 yılında Hadi yönetimini görevden alıkoymuşlardır. Hadi ise, mevcut durumu Körfez ülkeleri başta olmak üzere 10 ülkeye duyurmuş ve yardım talep etmiştir. ABD, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkeler Husiler'e karşı Hadi'ye destek vermiş ve hava operasyonları gerçekleştirmişlerdir. Hatta bu kapsamda 22 üyeli Arap Birliği bir araya gelerek "Arap Ordusu" kurma fikri geliştirmişlerdir (BBC News World, 2013). Yemende yaşanan süreç otoriter yönetimler karşısında, demokrasi taraftarlarının bir araya gelişini ve birbirlerine destek olarak bölgede demokratik yönetimlere ve demokrasiye olan güvenin gelişeceği yönünde düşünceleri ön plana çıkartmışlardır. Arap Baharından gerekli sonucu çıkarmayı başaran Cezayir ve Ürdün gibi iktidarlar ise halkın taleplerini makul karşılama noktasında etkilenmiş gözükmektedir.

Arap Baharını nedenleri ve sonuçlarıyla bir bütün olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü her ne kadar demokrasinin içselleştirilmesi, otoriter yönetimlerin son bulması, halkın yönetime katılımı gibi amaçlarla ortaya çıkmış olsa da sonuçları itibariyle Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi için bir hayal kırıklığı olarak değerlendirilebilir. Nitekim Arap Baharı sonrası yapılan yorumların arasında Machiavellist bir söylem olarak, ülkelerin en otoriter iktidarının dahi istikrarsızlıktan ve dışardan gelen ılımlı bir yönetimden (demokrasiden) yeğ (Machiavelli, 1994) olabileceği düşüncesini ön plana çıkarmıştır.⁸ Küresel siyasal sistem, kendi ekonomik çıkarları için bu bölgede demokrasiyi desteklemek yerine istikrarı ön plana çıkarıcı yorumlarda küresel medyanın gündeminde yer almaya başlamıştır.

5 Suudi Arabistan'ın Bahreyn müdahalesinin nedenleri: 1- Şiiler'in iktidara gelmesinin ve İran'ın bölgedeki siyasi etkisini genişletilmesinin önlenmesi, 2- Bahreyn'deki Şiiler'in başarısı bölgedeki diğer Şiiler'e de örnek olma ihtimalinin önlenmesi.

6 ABD'nin 5. Filo'sunun merkezi başkenti Manama'da bulunmaktadır. 2.5 milyon deniz mili bir alandan ve Kenya'ya kadar uzanan bir coğrafyada yetkili olan 5. Filoda daimi olarak 4000 ile 6000 arası askeri personel, tüm bölgede genel olarak 30.000 asker bulunmaktadır. Bahreyn sadece bir stratejik bölge olarak değil "İran'ın siyasal etkisinden ve olası saldırılarından korunması gereken bir enerji bölgesi" olarak da Beyaz Saray ve Pentagon için önemli bir ülke konumundadır (Stratejik Ortak, 2015).

7 Arap Opinion Survey'in yaptığı çalışmalar göstermektedir ki, 2011 yılındaki anket sonuçlarında Arap halkı demokrasi kavramına ve demokratik yönetim anlayışına şüphe ile bakmaktadır (Arab Center Washington D.C., 2020).

8 Bkz: Arab Center Washington D.C., 2020.

3. ARAP BAHARININ DEMOKRASİ AÇMAZI

N. Machiavelli, birçok sosyal bilimci için devlet yönetim felsefesinde hainliği, hilekârlığı, güvenilmezliği ve hatta barbarlığı mubah kabul eden bir isim olarak anılır. Machiavelli, eseri “Hükümdar” dan (1994) hareketle devlet iktidarını kazanmak ve elde tutmak için her şeyin mubah olduğundan bahseder. Ona göre, ahlaken kesinlikle kabul edilemeyecek her türlü davranış, şiddet, hile ve hatta suçlar, devlet yönetiminde zorunlu olarak başvurulması gereken alanlara dönüşebilir. Machiavelli eserinde bu ana temadan yola çıkarak, kendisine isyan eden ve memnuniyetsiz bir halk yerine, korkuttuğu ve şiddet göstermeyen bir halk devlete zarar vermeden yaşamaya devam edebilir. Ona göre, böyle korku kültürü ile yaşamaya alışmış bir toplum dahi olası bir ayaklanma ile iktidarı zor durumda bırakabilir ve hükümdarı tahtından indirebilir. İşte böyle durumlar için Machiavelli’nin hükümdara tavsiyesi; *“Unutulmamalıdır ki kalabalıklar karakter bakımından güvenilmez olurlar, onları bir şeye inandırmak kolay olmakla birlikte aynı inançta tutmak zordur. Kuvvetle bir yeri ele geçirmek isteyen bir kimse oraya vermek istediği zararı bir darbeye açabilmek için acele etmeli, böylece her gün yeni bir hoşnutsuzluk yaratmak zorunda kalmamalı, halka artık bunların sona erdiği intibahı vermeli ki sonra faydalı işler yaparak onların gönlünü kazansın.”* Şeklinde (Machiavelli, 1994, s. 83).

Machiavelli’nin 16. yüzyıl hükümdarlarının mutlak iradeleri ve devlet yönetimleri için verdiği tavsiyeler, bugün Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yeşermeye çalışan demokratik yönetim taleplerinin karşısında otoriter yönetimlerin iktidarda kalmak için verdikleri mücadeleyi anımsatmaktadır. Nitekim Arap Baharı ile tüm dünyanın gündemine oturan bölgedeki demokrasi talepleri, hızlı bir yayılım göstermişse de, tıpkı Machiavelli’nin dediği gibi otoriter yönetimlerin gösterdiği sert tepkiler karşısında dağılmıştır. Hatta bölgede yeniden istikrarlı bir yönetim kurulması adına halkın büyük çoğunluğunun demokratik yönetimlere olan talebinin ve güveninin sarsıldığı görülmektedir. Bu minvalde yapılan alan araştırmaları, bölge halkının Arap Baharı ve sonrası süreçte gördüğü şiddet, ekonomik sıkıntılar ve güvensizlik ortamı karşısında demokrasiye alternatif olarak, otoriter yönetimlere taraftar ya da tepkisiz kalma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, Arap Fikir Endeksi (Arab Opinion Index) tarafından yapılan çalışmaların kamuoyunun nabzını ölçme noktasında ön sıralarda yer aldığı söylenebilir (Arab Center Washington D.C., 2020). Merkez, örneklemini Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Moritanya, Fas, Filistin, Suudi Arabistan, Sudan ve Tunus olmak üzere 11 Arap ülkesi üzerinden oluşturmuştur. 2011 yılından itibaren düzenli olarak her yıl yapılan alan araştırmaları, Arap vatandaşların yaşam koşullarını, devlet kurumlarına ilişkin algılarını, demokrasiye, sivil topluma ve siyasi katılıma ilişkin algılarını görmeyi hedeflemektedir. En son 2018 yılında yapılan anket çalışması değerlendirmelerine göre; Arap vatandaşlarının sadece %30’u hane halkı gelirlerinin gerekli harcamalarını karşılamaması nedeniyle “ihtiyacı” içinde yaşamaktadır. 2011 yılı referans yılı ile karşılaştırıldığında, “ihtiyaç” olarak kabul edilen hane sayısı %11 oranında düşmüştür ki, bu çok önemli bir fark olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin gelirlerinin ihtiyaçlarını karşılama oranındaki düşüşlerin yanı sıra Arap hükümetlerinde ve sivil devlet kurumlarında genel olarak düşük güven düzeyini dikkati çekmektedir. Özellikle Arap Baharı sonrası süreçte Arap vatandaşların oy verdikleri siyasi partilere daha az güvenmeye başladıkları söylenebilir. Buna karşılık güveninin arttığı devlet kurumlarının başında polis teşkilatı ve silahlı kuvvetler gelmektedir (Arab Center Washington D.C., 2020). Bu durum Arap Baharı sonrası süreçte, bölgede devlet otoritesinin ve hâkimiyetinin tıpkı Machiavelli’nin ifade ettiği gibi tercih edilmeye başlandığı yönünde değerlendirilebilir.

Yıllar itibari ile yapılan anket çalışmaları Arap halkının demokrasiye karşı tutumları bakımından değerlendirildiğinde yaklaşık %76’lık bir nüfusun demokrasinin kendi ülkeleri için en uygun yönetim sistemi olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Demokrasiye karşı tutumların ölçülmesine ilişkin ifadelerde

Arap halkının özellikle “Demokrasi İslam ile bağdaşmaz” şeklindeki demokratik bir yönetime muhalif ifadeler katılmadıkları belirtilmektedir. Diğer taraftan Arap vatandaşlarının %52’si demokratik düzenlerin hukuk devletine ihtiyaç duyacağını ifade etmekte ve ülkelerindeki hukuk sisteminin adil olmadığını belirtmektedirler (Arab Center Washington D.C., 2020). Dolayısıyla Arap Baharı sonrası süreçte, bölge insanının demokrasiyi sadece talep etmekle kalmadığını aynı zamanda hukukun üstünlüğü, şeffaflık, güven gibi demokrasinin sacayaklarını oluşturacak devletten beklenen nitelikleri de istedikleri söylenebilir. Her ne kadar demokratik bir yönetim sistemini tercih ediyor olsalar da Arap Baharı sonrası süreçte bölgede istikrarlı bir demokratik yönetimin oturtulamamış olması, bölge halkının beklentilerini devletin bürokratik organlarına doğru kaydırmasına sebep olmuştur. Nitekim anket sonuçlarında dikkat çeken bir diğer nokta ise Arap Baharı sonrası süreçte, Arap dünyasındaki vatandaşların demokrasiyi desteklemesine rağmen, siyasi ve sivil katılımlarının azalmasıdır. 2011 yılında %27 olan seçimlere katılma yönündeki isteksizlik, 2018 anket sonuçlarında %46’ya yükselmiştir (Arab Center Washington D.C., 2020). Bu artış insanların demokrasiyi tercih edilir yönetim sistemlerinin başında görseller de demokratik katılım usullerinden, sivil toplumdan uzak bir demokratik yönetime inancın azaldığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile katılımcı demokrasinin artması/olması demokrasiye ve siyasal iktidarı etkilemeye olan inancı arttırabilmektedir. Dolayısıyla başarı ile işleyen bir demokratik yönetim için öncelikle halkın yönetime katılma yolları çeşitlendirilmelidir. Bu sayede siyasal iktidarı etkileyebilme ve eleştirebilme araçlarının olması talep edilebilir. Demokratikleşme süreçlerinde oluşan ters dalgalar ise insanların var olan siyasal katılma mekanizmalarına dahil olmaktan vazgeçmesi sonucunu doğurabilmektedir. Örneğin Arap Baharının gerçekleştiği ülkelerde yaşanan siyasal katılma alanlarına ilgisizliği Mısır özelinde değerlendirildiğinde, 2013 yılında siyasal katılma alanlarına ilgi duymayanların oranı %48 iken 2018 yılında bu oran %70’lere kadar yükselmiştir. Bu oranlar aslında talep edilen demokratik yönetime ulaşamama ya da demokrasiye geçiş ardından siyasal iktidardan beklenenlerin gerçekleşmemesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Mısır örneğinden hareketle gelişmelerin bir değerlendirmesi yapılacak olursa halkın, Arap Baharı sonrası süreçte ortaya çıkardıkların liderin askeri güçler tarafından iktidardan indirilmesi, siyasi seçimlere olan inancın ve güvenin azaldığı yönünde değerlendirilebilir.

Kamuoyu yoklamalarından yola çıkarak, Arap Baharı için öncelikli olarak pesimist bakış açıları gündeme gelmiştir. Bu kapsamda sonuçların beklenmedik olduğunu ortaya koyan daha optimist perspektifler de mevcuttur. Gözen bu durumu değerlendirirken, Arap Baharı süreci tartışmalarının bir isyan mı, darbe mi, devrim mi ya da uluslararası bir proje mi olduğu sorunsalından yola çıkmıştır. Ona göre, Arap Baharı otoriter yönetimleri yıkmak için halkların kendi inisiyatifi ile başlamış olan fakat uluslararası aktörlerden de destek alarak devam eden bir süreçtir (Gözen, 2016). Sürecin günümüzdeki karşılığı ise ya Machiavellist bir şekilde otoriter yönetimlerin, otoriterliklerini ve yönetimlerini pekiştirmeleri ya da otoriter yönetimin gönderilmesinin ardından bölgede istikrarlı bir yönetim oluşturulamaması şeklinde kendisini göstermektedir. Dolayısıyla bölgede otoriter yönetimlerin ardından istikrarlı bir demokratik yönetimle karşılaşmayan halk, daha önce de ifade edildiği üzere başarısızlığın faturasını demokrasiye keserek, alternatif yollar aramaya başlamış gibi gözükmektedir.

Arap Baharının bir diğer önemli ve dikkat çeken özelliği ise, Arap dünyasındaki otoriter yönetimlerin bu Bahardan demokrasi çıkışı ile etkilenmemesi olarak değerlendirilebilir. Otoriter yapılarının halkı şiddet ve korku temeline dayalı olarak sindirmesi bunun temel nedeni olarak açıklanabilir. Diğer yandan Arap Baharı, Sünni-Şii mücadelelerini de tetikleyerek Arap dünyası ve İslami kimlik içerisinde çatışmaları da gündeme getirmiştir.

3.1. Son 10 yılda Arap Baharı Yaşanan Ülkelerdeki Gelişmeler

2010 yılında Tunus'ta patlak veren Arap Baharının sona erdiğini ve sonuçlarının değerlendirilmesinin gerektiğini ifade etmek oldukça yanlış bir çıkarsama olarak görülebilir. Literatürde II. Arap Baharı ya da Arap Baharının ikinci dalgası⁹ olarak da ifade edilen Arap Baharından 9 yıl sonra Sudan, Ceza-yir, Irak, Lübnan ve son olarak da Tunus'ta yeniden halk ayaklanmaları ortaya çıkmıştır.

Arap Baharının bu ikinci dalgasında yayılım ve devam etme nedenleri örtüşmekle birlikte kronikleşen sorunların varlığında bir değişiklik olmadığı gözlemlenmiştir. Halk her iki dalgada da yolsuzluk, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kayırmacılık, liyakatsizlik gibi uygulamaları temel memnuniyetsizlik nedeni olarak göstermektedir (Öztürkler, 2014, s. 1). Bu memnuniyetsizliklerin Arap Baharının ikinci dalgası ile birlikte tekrar halka ayaklanmaları ile gündeme gelmesi bölgede yönetsel anlamda bir değişiklik olmadığını göstergesidir. Ayrıca bölge halkının demokratik yönetim geleneğinin temel ilkeleri arasında yer alan meşruiyet, eşitlik ve özgürlük gibi ilkeleri artık hayati anlamda talep ettiği aşikârdır. Arap Baharı coğrafyasındaki halkların ülke yönetimlerine karşı protesto gösterilerinde devlet başkanlarının değişmesi talebi de demokrasinin temel ilkelerinden olan meşruiyetin siyasal iktidarlarda arandığının kanıtlarından biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü halkların gözünde ekonomik, politik ve toplumsal sorunların kaynağı başkanın şahsında varlık gösteren bir rejim olarak görülmektedir. Dolayısıyla Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde cereyan eden, Arap Baharının her iki dalgasında da görünen neden olarak bilinen yoksulluk, rüşvet, ekonomik krizler, gelir dağılımı adaletsizliği...vb. demokratik bir yönetim talebi, insan haklarına saygılı bir devlet arayışı, otoriter yönetimlerin devletten el çekmesini talep etmede toplanmaktadır. (Çelik, 2015, s. 38).

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Tunus'taki gelişmelerin en önemli sonucu Arap Baharının ilk dalgasında barışçıl ve çatışmasız bir şekilde geçiş yaptığı tek ülke olmasıdır. Bu durumun arka planında Arap Baharı sonrası Tunus'taki Nahda Hareketi'nin hoşgörü ve demokratik ilkeler çerçevesinde bir mücadele vermiş olması olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte elde ettiği demokratik kazanımları korumayı en fazla başaran fakat seçimlere katılımın oldukça düşük olduğu Tunus'ta, 26 adayın yarıştığı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 13 Ekim 2019 tarihinde muhafazakâr olarak bilinen Anayasa Profesörü Kays Said, Tunus'un yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir (Euronews, 2019). Bu bağlamda Arap Baharı sonrasında yapılan ilk seçimlerde katılım oranının %65 olduğu Tunus'ta 2019 yılı seçimlerine katılım %45 olarak gerçekleştirilmiştir (Sözcü, 2019). Özellikle genç nüfusun seçimlere düşük katılım göstermesi, hem siyasetçilere hem de henüz oturmamış olan sisteme olan güvensizliğin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Son dönemde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan gelişmelere ilişkin yapılan çıkarımlar göstermektedir ki, Arap Baharı olgusu Tunus başta olmak üzere bölgedeki birçok ülkede ekonomik temelli olarak kendisini göstermişse de olgunlaşması ve sonuçları siyasal nitelikli olmuştur. Bu durum var olan eleştirilere rağmen Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da halkın demokratik yönetim arayışı olarak ifade edilebilir. Ayrıca bu arayışın tam da demokrasinin temel ilkelerine ve demokratik bir yönetim anlayışına uygun şekilde halkın talebi ile gün yüzüne çıktığını söylemek yerinde olacaktır.

Arap Baharının yaşandığı bir diğer ülke olan Libya'da son 9 yılda demokrasi adına çok büyük dönüşümler gerçekleşemese de ekonomik bağlamda atılımlar olmuştur. Özellikle ham petrol üretimindeki artış¹⁰ her ne kadar 2010 yılındaki kadar çok olmasa da ülkenin ekonomik gelişimi olarak değerlendirilebilir

9 Sohail Inayatullah, "The Arab spring: what's next?", World Affairs, 15(3), January 2011; Muasher Marwan, "Is This the Arab Spring 2.0?", October 30, 2019, <https://carnegieendowment.org/2019/10/30/is-this-arab-spring-2.0-pub-80220>; Yeranian Edward, "Are We Seeing Part 2 of the Arab Spring?", Middle East, December 26, 2019, <https://www.voanews.com/middle-east/are-we-seeing-part-2-arab-spring>; Bowen Jeremy, "Is a new Arab Spring unfolding in the Middle East?", BBC Middle East, 29 October 2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50219821>.

10 Günlük 1,25 milyon varil ile 2013'ten bugüne en yüksek seviyeye çıkmıştır. Bu oran 2010 yılında günlük 1,6 milyon varil idi (Hürriyet, 2019).

(Hürriyet, 2019). Demokratik bir yönetim ve yaşam açısından değerlendirildiğinde ise 2019 yılı itibarıyla Libya'da iki ayrı hükümetin, iki ayrı meclisin var olduğu bilinmektedir. Bu iki hükümet BM'nin arabulucu rolüyle 6 Aralık 2015'te birleşme kararı olsa da ülkede istikrarsızlık ve güvenlik krizi devam etmekte, dolayısıyla DAESH Libya'da etkisini arttırmaktadır (Sözcü, 2017). Arap Baharı çerçevesinde bir demokrasi krizi olarak nitelendirilen bu sürecin, Libya gibi ülkelerin demokrasi aleyhine Machiavellist bir yaklaşımı ön plana çıkardığı iddia edilebilir. Nitekim BM üyesi birçok ülke, bir yandan bölgedeki demokrasi çağrısına kulak vermekte diğer taraftan bölge istikrarını demokratik yönetim tarzlarına tercih etmek gerektiği yönünde açıklamalar yapabilmektedir. Bu kapsamda Libya'da yaşanan sürece benzer bir diğer örnek ülke Mısır olarak değerlendirilebilir. Yaklaşık otuz yıl demokratik olmayan yollarla hüküm süren Hüsnü Mübarek'i deviren Arap Baharının sonunun geldiğini söylemek hali hazırda mümkün değildir. Arap Baharı protestolarının devamı niteliğindeki gösteriler 2019 yılında da devam etmiştir. Siyasi nitelikteki protestoların temel gerekçeleri yolsuzluk, yönetim sürecinde yaşanan aksaklıklar vb. gerekçelere dayandırılmaktadır (BBC News, 2017).

Mısır'da 2011 yılı seçimlerini Müslüman Kardeşler Hareketi kazanmış ve 30 Haziran 2012'de yapılan seçimde ise Muhammed Mursi Cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak yaklaşık bir sene sonra 3 Temmuz 2013'te General Abdülfettah Sisi'nin darbesiyle görevinden alınan Mursi, hapse atılmış ve 17 Haziran 2019 tarihinde duruşma esnasında kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Mısır'da demokratik olarak ilk kez başkan olan Mursi'ye yönelik anti demokratik tavrıyla dikkatleri üzerine çeken Sisi yönetimine karşı demokratik ülkeler eleştirel bir tavır almışlardır (Aljazeera Turk, 2013; BBC News, 2019a). Fakat bölgenin demokrasiden ziyade uluslararası ilişkiler ve ekonomik ilerleyiş bakımından istikrarının öncelenmeye başlaması, Sisi yönetimine yapılan eleştirel tepkilerin geride kalmaya başladığını göstermektedir.

Arap Baharının bitmediği ve küresel siyasal sistemin müdahalesinin olduğu iddia edilebilecek ülkelerden biri olarak Suriye'de 15 Mart 2011'de ilk protestolar ve yönetim karşıtlığı görülmüştür. İç ve dış müdahalelerle ülkede sekiz yıldır devam eden iç savaşta 300 bine yakın kişi hayatını kaybetmiş, 8 milyon kişiye evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (Buzkıran ve Kutbay, 2013, s. 153). Suriye'de gerçekleşen iç savaşın, diğer ülkelerdekilerden çok daha farklı nitelikler sergilediğini belirtmek yerinde olacaktır. DAESH ve Fetih el Şam Cephesi (Şam'ın Fethi Cephesi) Şam rejimi, Kürt birlikleri, Ceys el Feth (Fetih Ordusu), Ahrar el Şam (Şam'ın Hürleri), Özgür Suriye Ordusu ülke içindeki mücadelede aktif rol alırken, Esad rejiminin destekçisi İran ve Rusya bir blok olarak bölgesel güçlerden Türkiye, Katar, Suudi Arabistan ve küresel güç ABD ve Batılı güçler ise bir diğer blok olarak halen ülkede istikrar mücadelesi vermektedirler (Aksoy, 2016, ss. 29-39). Dolayısıyla Suriye'de yaşanan süreci sadece bir demokrasi krizi olarak ifade etmek yeterli değildir. Suriye, Arap Baharının ikinci dalgasında küresel siyasal sistemin ve dünya bloklarının güç gösterisi ve yeni mücadele alanı haline gelmiştir. Arap Baharı hem genel anlamda hem de Suriye özelinde değerlendirildiğinde, demokrasi taleplerinin ilk etapta istikrarsızlık getirdiği sonucu ile baş başa kalınmaktadır. Ayrıca bölgeye yönelik olarak demokrasinin savunuculuğunu yapan Avrupa ülkelerinin, fiiliyatta "edilgen bir seyirci" olarak kalmaları, "Demokrasi ve Refah için Güney Akdeniz ile Ortaklık" belgesini imzalayan ülkelerin vaatleri ile örtüşmemektedir (Dinç, 2018, ss. 8).

Bölgedeki demokratikleşme hareketinin ilk dalgasından etkilenen Yemen'de devrim hareketleri Ali Abdullah Salih'i devirmek için başlamıştır. Yaklaşık 30 yıl yöneten ve 2011 yılında uğradığı suikast girişiminin ardından ülkeden ayrılarak 2012'de görevini bırakan eski Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih, iktidar mücadelesini bırakmamış, 2014 yılında Şii isyancı grup Husilerin iktidarı ele geçirmesi için maddi ve manevi destek sağlamıştır. Yemen'de iç savaşın giderek şiddetini artırmasının ardından ise Husilerden desteğini çekeceğini ve Suudi Arabistan'ın desteklediği Abid Rabbo Mansur yönetimine destek

vereceğini açıklamasının ardından, 4 Aralık 2017 tarihinde Husiler tarafından uğradığı saldırı sonucu yaşamını yitirmiştir (Salisbury, 2017; Anadolu Haber Ajansı, 2018a).

Arap Baharının ikinci dalgası olarak nitelenen bölgedeki halk hareketleri, Lübnan ve Irak başta olmak üzere birçok ülkede yaşanan protestolarla kendisini göstermiştir. İlk olarak Lübnan'da 17 Ekim'de internet siteleri üzerinden telefon görüşmelerine vergi getirilmesi planına karşı sokağa çıkan halk, hükümetin bu planı iptal etmesine rağmen eylemlere devam etmiştir (BBC News, 2019b). Irak'ta da benzer şekilde, Başbakan Adil Mehdî'nin istifasının parlamento tarafından kabul edilmesine karşın gösteriler gerçekleştirilmiş, (BBC News, 2019c) halk yönetimden duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiştir.

Cezayir, Irak, Lübnan ve Sudan gibi Arap ülkelerindeki çok kanlı olmayan daha çok protesto seviyesindeki bu ikinci dalga hareketi ve gösterileri Arap Baharının ilk dalgasından ders alınmış olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bölge halkı ve yönetimler artık şiddetten uzak kalarak da yönetsel anlamda yaşanan krizleri ve memnuniyetsizlikleri dile getirmeye başlamışlardır. Bu noktada Arap Baharı demokratik yönetimlere geçiş açısından hayal kırıklıklarına neden olmasına rağmen, Arap halklarında sivil eylem konusunda ciddi bir birikime sebep olduğu söylenebilir. (Başer, 2019b). Demokratik bir yönetim kültürünün oluşabilmesi adına bu süreç, halkın yönetimin istenmeyen kararlarına demokratik yollarla tepki verebilme alışkanlığının gelişmesi olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan halkın demokratik yollarla, protesto ve çeşitli eylemlerle demokratik yönetim ve onun temel unsurlarını talep etmesi sonucunda otoriter yönetimlerin bir şekilde iktidarda kalması, demokrasiye olan inancın azalması ile de sonuçlanabilmektedir.

Arap Baharının büyük etki uyandırmadığı fakat Arap Baharının ikinci dalgasında halkın işsizlik, yolsuzluk vb. sebeplerle seçimlerinde meydana gelen gerilimlerle hafızalarda yer edinen Cezayir, 1999 yılında Cumhurbaşkanı Abdulaziz Buteflika'nın uyguladığı "milli uzlaşma programı" na rağmen ülkedeki temel sorunlara çözümler üretilmediği için istikrarı yeterince yakalayamamıştır. 2010 yılında devlete ait petrol şirketi Sonatrach'ın adının büyük bir yolsuzluk olayına karışması ve ülkenin doğusunu batısına bağlayan otoyolla ilgili gündeme getirilen yolsuzluk iddialarına rağmen hükümete diğer Arap ülkelerindeki gibi büyük tepkiler vermemiş ve sokaklarda protesto gösterileri sergilememiştir. Fakat Cezayir'deki bu süreç, demokrasinin içselleştirildiğini değil, halkın daha önceki yaşananlardan ders aldığını göstermektedir. Çünkü 2013'de Buteflika'nın ağır hastalığı ile ülkede artan istikrarsızlıkla birlikte ülke yönetimine Buteflika'nın kardeşi Said Buteflika ve askeri oligarşinin gelmesi Cezayir'de demokrasinin yerleşmediğini aksine mevcut durumun kabullenildiğini ifade etmektedir (Arpa, 2019).

İkinci dalgada ise Cezayir halkı bu kabullenışı daha fazla sürdürmemiş ve 2019 yılının ilk aylarında tarihsel sürecin kendilerine dayattığı sorunların çözümü için harekete geçmişlerdir. Bunda en önemli etken ise Arap Baharının ortaya çıkışına uygun nitelik taşımaktadır. Diğer bir ifade ile ekonomik daralma, petrol fiyatlarında yaşanan düşüş, bütçe açığının had safhaya ulaştığı ülkede, işsizlik oranı yüzde 30 gibi rekor rakamlara yükselmiştir. Süreç ülke için olumsuz ilerlerken, Buteflika'nın, cumhurbaşkanlığı seçiminde beşinci defa aday olacağını açıklaması Cezayir için huzursuzluğun temelini hazırlamıştır. Yönetim krizi olarak nitelenebilecek şekilde yolunda gitmeyen ülke yönetimine rağmen siyasal iktidarın devamlılık göstermesi, demokrasi arayışlarının ilk adımlarından biri olarak değerlendirilebilir. Buteflika'nın adaylığı demokrasinin kriz içerisinde olduğu ve tutunmaya çalıştığı Cezayir'de derin bir öfkeye neden olmuştur. Zira rüşvet ve yolsuzluklara büyük bir kızgınlık duyan halk, bunun sebebinin Buteflika'nın yönetimdeki yetersizliğine bağlamıştır. Eylemlerin önlenemez bir boyuta ulaşması üzerine Buteflika, 11 Mart 2019'da seçimleri ertelediğini ve yeniden aday olmayacağını açıklamış, 2 Nisan 2019'da da cumhurbaşkanlığından istifa etmiştir. Onun yerine geçici olarak cumhurbaşkanlığını üstlenen Abdulkadir b. Salih, 12 Aralık 2019 tarihine kadar yönetimde kalmıştır. Seçim gününde dahi protesto gösterilerinin yapıldığı Cezayir'de seçimlere güvenin olmadığı gözlemlenmektedir. Halkın demokrasi adına

beklentisi ise, geçici Cumhurbaşkanı Abdülkadir Bensalah ve Başbakan Nouredine Bedoui başta olmak üzere devrik Buteflika rejimiyle bağlantılı tüm yetkililerin görevden alınmasıdır (Arpa, 2019; Ademoğlu, 2019). Arap Baharının gerçekleştiği tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde olduğu gibi Cezayir’de yaşanan süreci de sadece ekonomik krizlere veya yetersizliklere bağlamanın doğru olmayacağı söylenebilir. Her ne kadar sosyo-ekonomik faktörlerin etkisi olsa da, halkın yönetimden beklentilerinin değiştiğini söylemek yerinde olacaktır. Diğer taraftan sürece müdahil olan küresel siyasal sistem ve önde gelen aktörleri, Arap Baharını kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları görülmektedir.

Arap Baharı, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki halkların demokrasi, özgürlük, eşitlik, yönetimde meşruiyet arayışı adına yaptıkları toplumsal protestolardır. Bu sebeple mitingler, gösteriler ve iç çatışmalar yaşanmıştır. Yapılan eylemler Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen’de büyük çapta; Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fa’sta küçük çapta etkili olmuştur. Bölgede yaşanan bu büyük değişim hareketi sonucunda ise bazı diktatörler devrilmiştir. Bu diktatörlerin yerine kimi ülkelerde demokratik yönetim kurulmaya çalışılırken kimi ülkelerde de yerlerine yeni diktatörler getirildiği görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde bu süreç, akademik literatürde bölge halkının demokrasi talepkârlığı olarak ifade edilmiştir. Özellikle demokrasi taraftarı ve demokrasinin savunucusu olan ülkelerde bu süreç bölgede demokrasinin yeşermesi olarak ifade edilmektedir. Sistemin savunucusu olanlar ve bölgedeki ekonomik çıkarlarını insan haklarının demokrasinin üstünde tutanlar ise Machiavellist söyleme daha yakın hareket ederek bölge istikrarının hem ülkeler hem de insan hakları için daha iyi olacağını savunmaktadırlar.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde özellikle demokratik yönetimlerin oturtulması noktasında yaşanan sıkıntılar 21. yüzyıl dünya siyasetinin en çok tartışılan konularından biri olarak dile getirilmektedir. Nitekim 2000’li yıllar boyunca yaşanan ekonomik ve siyasi krizler 2010 yılı sonlarında Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da demokratik yönetim talepleri olarak kendisini göstermiştir. İlk olarak Tunus’ta yaşanan ekonomik sıkıntılar ve devlet yönetiminde açıklık, şeffaflık ... gibi konuları önceleyerek ortaya çıkan sivil halk ayaklanmaları kısa sürede demokratik yönetim talepleri halini almıştır.

Teorik çerçevede demokrasi tartışmalarını değerlendirerek Arap Baharı ele alındığında Beetham’ın (2014) da belirttiği gibi, yeknesak bir demokrasi tanımı veya ideal bir demokratik yönetim şekli ortaya koyarak toplumların/devletlerin bu tanımlamalara uygun olarak evrilmesini beklemek, sadece farklı toplum yapılarının demokrasiden yoksun kalması sonucunu doğurabilmektedir. Dolayısıyla Arap Baharı ile bölge halkının yönetimden beklentilerinin karşılanacağı şekilde demokrasinin temel değerlerinin oturtulmaya çalışılması, işleyen bir yönetim yapısı için ilk eleştirel sonuç olarak ele alınabilir.

İşleyen, talepleri dinleyen ve sorunlara çözüm üreten bir yönetim yapısı müzakereci demokrasi anlayışına işaret etmektedir. Müzakereci demokrasinin, liberal demokrasiyi tamamen eleştiren bir alternatif model olmaktan çok onun temel ilkelerini kabul ederek kısmi olarak toplumlara özgü sonuçlara ulaşılabilmesini hedefler nitelikler taşımaktadır. Bu açıdan yöneltilen eleştirilere rağmen Habermas’ın müzakereci demokrasisi (2002), politik iletişim, kamusal alan, anayasal yurttaşlık, kamusal tartışma gibi ampirik çalışmalara yön veren teorik çerçeveler sunmakla önemli bir yere sahip olmuştur. Ayrıca Arap Baharı ile birlikte cereyan eden demokrasi tartışmalarının da merkezinde görülebilir. Habermas, insan haklarının korunduğu bir hukuk devletinde, siyasal alan ile olan iletişim sorunlarının da çözülebileceğini iddia etmektedir. Buradan hareketle çalışma ile ulaşılan bir diğer önemli sonuç; Arap Baharının temel ortaya çıkış alanlarından biri olarak meşruiyet krizinin de müzakereci demokrasi anlayışına dayalı yönetimlerle çözülebileceğidir.

Arap Baharına ilişkin olarak ortaya çıkabilecek bir diğer önemli sonuç, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki halkın kendi kaderini otoriter yönetimlerin eline teslim etmemek istemesi olarak görülmektedir. Bu noktada radikal demokrasinin, bireyin özgürlüklerini ön plana çıkaran ve demokrasiyi halkın çıkarlarını gerçekleştirmek için araç olarak gören bir yaklaşımı da alternatif bir çözüm önerisi olarak değerlendirilebilir. Radikal demokrasi ile halkın çıkarları için öncelikli olarak yönetime halkın katılımının artırılmasını temel hedef olarak ele alınmaktadır. Ayrıca radikal demokrasi ile bireyin özgürlük alanlarının genişletilmesine yönelik yapılan vurgu, Arap Baharı ülkelerinde yaşayan bireylerin taleplerine cevap verecek bir diğer sonuç olarak değerlendirilebilir.

Radikal demokrasinin kendisini politika ve ekonominin ayrılığı üzerinden tanımlanması özellikle Marksist düşünürlerin eleştirilerine konu olmuştur. Yine de müzakereci demokrasi yaklaşımında olduğu gibi radikal demokrasi yaklaşımında da liberal temsili demokrasinin krizlerine alternatifler üretilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Arap Baharı meşru yönetim yapıları ve demokratikleşme talepleri ile ortaya çıkmışsa da, başlangıç ile bugün gelinen nokta arasında ciddi teori ve uygulama farklılıklarının olduğu gözlemlenmektedir. Ancak literatüre Arap Baharı olarak yerleşen bu demokratikleşme talepleri ile otoriter yönetimlerin otoriterliklerini biraz daha pekiştirdiği ifade edilebilir. Nitekim bugün sadece Tunus devlet yönetiminde serbest seçimler, sivil kurumların sağlamlığı... vb demokrasi kriterlerini kullanarak demokratik yönetim oturtulmaya çalışılmaktadır. Mısır, Bahreyn, Libya, Yemen, Ürdün, Cezayir gibi Arap Baharını yaşayan diğer tüm ülkeler ise otoriter yönetimlerle devlet yönetmeye devam etmektedirler (Butt, 2014). Bu noktada Arap Baharı sadece Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yaşanan başarısız bir demokratikleşme adımı olarak tasnif edilmekle kalmamıştır. Aynı zamanda bölge insanının demokratik yönetimlere kuşku ile bakmasına sebep olmuş, dolayısıyla dünyada güvenlik ve istikrar için demokratik yönetim tarzları tek alternatif olarak değerlendirilmemeye başlanmıştır (Olimat, 2011). Diğer bir ifadeyle Arap Baharı'nın sonuçlarından biri bölgede güvenlik, siyasi istikrar ve huzur için otoriter yönetimlerin varlığının onaylanması olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla modernleşme süreci ile birlikte toplumlar için en ideal yönetim şekli olarak anılagelen demokrasinin, Arap Baharı sonrası süreçte özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgeleri için ideallğine şüphe ile bakılan bir yönetim şekline dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Günümüzde demokrasiyi yönetimlerine yerleştirdiği iddia edilen ülkelerin hemen hepsi, Arap Baharının bölgeye demokrasi ve refah getireceğini savunmuşlardır. Fakat bu ülkelerin bir taraftan Libya ve Suriye gibi ülkelerde muhalif grupları desteklerken, diğer taraftan Bahreyn gibi enerji bakımından zengin kaynaklara sahip ülkelerde rejime destek verdikleri bilinmektedir. Ayrıca Avrupa ülkelerinin bu zamana kadar Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde uygulayageldikleri "bekle ve gör" politikası Arap Baharı sürecinde de kendisini göstermiştir. Sonuçta Mısır ya da Libya gibi mevcut rejimler yerine radikal yönetimlerin ve liderlerin iktidara gelmesi ihtimalinde ise bölgede istikrarın sağlanması bahanesiyle, eski seküler otoriter yönetim şekillerinin devam etmesini destekledikleri gözlemlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ademoğlu, Y. (2019). “Cezayir’de neler oluyor? Halk neden Buteflika’yı istemiyor?”. *Euronews*, 2 Mart 2019, <https://tr.euronews.com/2019/03/02/cezayir-de-neler-oluyor-halk-neden-buteflikayi-istemiyor>, (Erişim Tarihi: 16.11.2019).
- Aksoy, E. (2016). “DAİş ve Suriye İç Savaşında DAİş’in Rolü”. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:2, ss. 29-42.
- Aljazeera Turk (2013). “Kronoloji: Mubarek sonrası Mısır”. 27 Mayıs 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-mubarek-sonrasi-misir>, (Erişim Tarihi: 13.12.2019).
- Alrowaiti, A. (2017). “Same Revolution, Different Outcome: Why Did the Syrian Regime Survive the Arab Spring?”. Utah State University DigitalCommons@USU, All Graduate Plan B and other Reports, 5-2017, *Master thesis*, Fall 2016, Logan, Utah.
- Anadolu Haber Ajansı (2018a). “Devrimden iç savaşa Yemen’de yaşananlar”. 27.02.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/devrimden-ic-savasa-yemende-yasananlar/1075207>, (Erişim Tarihi: 10.12.2019).
- Anadolu Haber Ajansı (2018b). “Yarım kalan devrim: Mısır”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yarim-kalan-devrim-misir/1040899>, (Erişim Tarihi: 24.10.2018).
- Arap Center Washington D.C. (2020). “Arab Public Opinion Index”. <http://arabcenterdc.org/publications/public-opinion-surveys/>, (Erişim Tarihi: 12.01.2020).
- Arpa, E. (2019). “Cezayir’de başkanlık seçimi ve artan gerilim”. Analiz, *AA Haber ajansı*, 4.12.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/cezayir-de-baskanlik-secimi-ve-artan-gerilim/1663401>, (Erişim Tarihi: 13.12.2019).
- BBC News (2016). “Eski Mısır Cumhurbaşkanı Mursi hakkındaki ömür boyu hapis kararı bozuldu”. 22.11.2016, (Erişim Tarihi: 12.10.2018).
- BBC News (2017). “Arap Baharı’nda devrilen liderlere ne oldu?”. 5 Aralık 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42232967>, (Erişim Tarihi: 12.11.2019).
- BBC News (2018). “Bahrain profile – Timeline”. 4 June 2018.
- BBC News (2019a). “Muhammed Mursi kimdir?: Mısır’ın halkoyuyla seçilip darbeyle devrilen eski cumhurbaşkanı”. 17 Haziran 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48664537>, (Erişim Tarihi: 13.12.2019).
- BBC News (2019b). “Lübnan’da bir milyonu aşkın kişi neden sokaklara çıktı?”. 21.10.2019, <https://www.haberler.com/lubnan-da-bir-milyonu-askin-kisi-neden-sokaklara-12551262-haberi/>, (Erişim Tarihi: 19.11.2019).
- BBC News (2019c). “Irak’ta protestolar - Başbakan Adil Abdülmehdi ‘Parlamento halefi üzerinde anlaşırsa’ istifa etmeye hazır”. 31 Ekim 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50255810>, (Erişim Tarihi: 15.12.2019).
- BBC News World (2013). “Arab uprising: Country by country – Yemen”. 16 December
- Beetham, D. (2014). *Demokrasi ve İnsan Hakları*. (B. Cattan, çev.). Liberte Yayınları. İstanbul.
- Benhabib, S. (1996). *Democracy and Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Butt G. (2014). “‘Arap Baharı’ neden demokrasi getirmediydi?”. 2 Haziran, *BBC News*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140602_arap_bahari-demokrasi, (Erişim Tarihi: 12.01.2020).
- Buzkıran, D. ve Kutbat, H. (2013). “Arap Baharının Türkiye’ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No 1, 2013 ISSN: 1309-8012 (Online), ss. 147-162.
- elik, A. H. (2015). “Buazizi’den Rabia’ya, Trablus’tan şam’a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, K1ř, Cilt: 6 Sayı:2, ss. 34-53.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne*, (B. Kadioğlu, çev.). Phoenix Yayınları. Ankara.
- Dalar, M. (2018). “The Arab Spring and Unconstitutional Changes of Government in Africa”. C. akmak ve A. O. Özçelik, (Ed.), *The World Community and the Arab Spring içinde* (pp. 63-82), Springer: Berlin.
- Derdiman R. C. (2016). *Anayasa Hukuku*. 3. Basım. Alfa Aktüal Yayınları.

- Dinç, C. (2018). "Avrupa Birliği'nin ve Üç Büyük Üyesinin Arap Baharına Yaklaşımları". *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:8 Sayı:2, ss: 1-33.
- Ejder, Y. (1996). *Hukuk Sözlüğü*. 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, M. (2012). "Müzakereci Demokrasi ve Sınırları". 10. Yıla Armağan. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:11, Sayı:22, ss. 25-43.
- Euronews (2019). "Tunus'un yeni Cumhurbaşkanı Anayasa Profesörü Kays Said oldu". 13.10.2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/13/tunus-un-yeni-cumhurbaşkanı-anayasa-profesoru-kays-said-oldu>, (Erişim Tarihi: 10.12.2019).
- Gözen, R. (2016). "Arap Baharı Nedir, Niçin Başladı, Ne Oldu, Bitti mi?". Adalete Davet, 22.05.2016, <http://www.adaledavet.com/arap-bahari-nedir-nicin-basladi-ne-oldu-bitti-mi/>, (Erişim Tarihi: 12.07.2018).
- Gözler, K. (2016). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ekin Yayınları: Bursa.
- Gözübüyük, A. Ş. (2003). *Anayasa Hukuku*. Son Değişikliklerle Güncelleştirilmiş 11. Basım. Turhan Kitabevi: Ankara.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem*. Kabalıcı Yayınları: İstanbul.
- Habermas, J. (2002). *Öteki Olmak Öteki İle Yaşamak*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Habertürk (2020). "Mursi'nin Duruşması Ertelendi". <https://www.haberturk.com/dunya/haber/941700-mursinin-durusmasi-ertelendi>, (Erişim Tarihi, 06.01.2020).
- Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*. (H. Bal, çev.). Liberte Yayınları: Ankara.
- Hürriyet (2019). "Libya'da petrol üretimi 2013'ten bu yana en yüksek seviyede". 20.11.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/libyada-petrol-uretimi-2013ten-bu-yana-en-yukse-seviyede-41378662>, (Erişim Tarihi: 13.12.2019).
- Kuşoğlu, B. (2013). "Libya Arap Baharı'na NATO "Katkısı". *Yasama Dergisi*, 22, Eylül, 2013, ss. 100-118.
- Machiavelli, N. (1994). *Hükümdar*, (S. Bağdatlı, çev.). Sosyal Yayınlar Yayınevi: İstanbul.
- Maogoto, J.N. and Coleman A. (2013). "Changing The Guard-The Price of Democracy: Lessons From The Arab Spring on Constitutionalism", C. Panara and G. Wilson (ed.), *The Arab Spring: New Patterns for Democracy and International Law* içinde (pp.1-28), Martinus Nijhoff Publishers: Leiden Netherlands
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. London: Verso Press.
- Mouffe, Chantal (2005). *On the Political*. London & New York: Routledge Press.
- Olimat, M. (2011). "The Fourth Wave: Revolution and Democratization in the Arab Middle East". *Journal of International Women's Studies*, Vol. 12 /3.
- Özbudun, E. (2007). *Çağdaş Türk Politikası, Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*. 2. Basım. Doğan Kitap: İstanbul.
- Özdemir, G. (2013). "Farklılıkların Kesiştiği Coğrafyalar İçin Bir Öneri: Radikal Demokrasi". *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:20, Sayı:1, ss. 73-93.
- RT World News (2014). "Bahrain arrests 183 protesters, including 31 children in one month – opposition". 17 Jan, <https://www.rt.com/news/bahrain-protests-crackdown-arrests-767/>, (Erişim Tarihi: 22.05.2018).
- Ryan, Y. (2011). "How Tunisia's revolution began". *AL JAZEERA*, 26 Jan 2011, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2011/01/2011126121815985483.htm>, (Erişim Tarihi: 24.10.2018).
- Salisbury, P. (2017). "Salih'in ölümüyle 'daha da kötüleşen' Yemen'in geleceği". *BBC News*, 5 Aralık 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42235952>, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).
- Sözcü (2017). "Arap Baharı'nın devirdiği liderlerden biri daha öldürüldü!". 5 Aralık 2017, <https://www.sozcu.com.tr/2017/dunya/arap-baharinin-devirdigi-liderlerden-biri-daha-olduruldu-2118895/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2019).
- Sözcü (2019). "Arap Baharı'nın Kalesinde Halk Sokaklarda". 16 Eylül 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/dunya/son-dakika-arap-baharinin-kalesinde-halk-sokaklarda-5335858/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2019).
- Stratejik Ortak (2015). "Arap Baharı Sonrası Arap Ülkelerinin Bugünkü Durumu". 19 Aralık, <https://www.stratejikortak.com/2015/12/arap-bahar-sonrasındaki-arap-ulkelerinin.html>, (Erişim Tarihi: 02.02.2020).
- Tanrıverdi, N. (2019). "Tunus'ta seçimler ve Nahda Hareketi'nin geleceği". *AA Haber Ajansı*, 19.08.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tunus-ta-secim-ler-ve-nahda-hareketi-nin-gelecegi/1559627>, (Erişim Tarihi: 12.12.2019).
- The UN Refugee Agency (2016). "Syria Emergency". Retrieved from: <http://www.unhcr.org/en-us/syria-emergency.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).
- Tunç, H. (2008). "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, Sa. 1-2, ss. 1113-1132.
- Wooster (2012). "The economic impact of the "Arab Spring" in Bahrain". February 17, <http://asithappens.spaces.wooster.edu/author/vzidana14/>, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).
- Zabuncuoğlu, G. (2018). "Bir Radikal demokrasi Projesi Olarak Müzakereci Demokrasi". *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66 (4), ss. 795- 817.

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 271-286

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

SOSYAL DEMOKRASİ-LİBERALİZM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA EDUARD BERNSTEIN VE KARL POPPER'İN SİYASET FELSEFELERİ

THE POLITICAL PHILOSOPHIES OF EDUARD BERNSTEIN AND KARL POPPER IN THE CONTEXT OF THE CONNECTION BETWEEN SOCIAL DEMOCRACY AND LIBERALISM

Dr. Öğr. Üyesi Ekin Erdem

İzmir Demokrasi Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZET

Eduard Bernstein (1850-1932) ve Karl Popper (1902-1994), modern siyaset felsefecileri arasında sosyal demokrasi ve liberalizmin önde gelen iki temsilcisidir. 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında tarih sahnesine çıkan bir ideoloji olan sosyal demokrasi, sosyalizmin siyasal ve toplumsal hedeflerini, kapitalizmi topyekûn bir devrimle ortadan kaldırmak yerine kademeli reformlarla hayata geçirmeyi amaçlayan bir düşünce akımıdır. Kökenleri 18. Yüzyıl'a dayanan liberalizm ise temel amaç olarak bireysel özgürlüğü, bu doğrultudaki başlıca araç olarak ise devlet müdahalesini sınırlandırmayı öngören bir ideolojidir. Sosyal Demokrasi geleneği içinde Eduard Bernstein, sosyalist ideolojiyi, Hegel'den devralınan diyalektik yöntem yerine İngiliz reformizmi ve Kant'ın etik felsefesiyle sentezleyerek, liberalizmin anti-tezi değil, "meşru mirasçısı" olacak bir kuram geliştirmiştir. Liberal geleneğin 20. Yüzyıl'daki en güçlü temsilcileri arasında yer alan Karl Popper ise yine Kant'ın eleştirel yönteminden esinlenerek geliştirdiği "bölük pörçük toplum mühendisliği" modeliyle, Bernstein'in programına oldukça yaklaşmaktadır. Bu makalede iki düşünürün kuramları, siyasal düşünler tarihi içindeki kökenleriyle karşılaştırılarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evrimsel Sosyalizm, Bölük Pörçük Toplum Mühendisliği, Totalitarizm, Eleştirel Yöntem

ABSTRACT

Eduard Bernstein (1850-1932) and Karl Popper (1905-1994) are two prominent representatives of social democracy and liberalism among modern political philosophers. Social Democracy, an ideology that emerged in the second half of the 19th Century, is a political movement that aims to realize the political and social goals of socialism through gradual reforms rather than eliminating capitalism by a total revolution. However, liberalism, whose origins date back to the 18th Century, is an ideology that regards individual freedom as the essential goal and seeks to limit the government intervention as the basic instrument to reach it. Among the tradition of social democracy, Eduard Bernstein is known for developing a model which isolates socialism from the dialectics of Hegel, and instead of this, synthesizes it with the British reformism and the ethical philosophy of Immanuel Kant. Karl Popper, who is among the main representatives of the liberal tradition in the 20th Century, neighbors to the program proposed by Bernstein, by his theory of “piecemeal social engineering”, which is also inspired by the critical philosophy of Kant. In this article, the theories of the two philosophers are discussed by comparing their origins in the history of political thought.

Keywords: Evolutionary Socialism, Piecemeal Social Engineering, Totalitarianism, Criticism

GİRİŞ

Liberalizm ve sosyal demokrasi, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, demokratik ülkelerin merkez sağ ve merkez sol olarak tanımlanan iki temel siyasal bloğu tarafından sahiplenilen düşünce akımlarıdır.

18. yüzyılda İngiltere’de Whig’ler olarak anılan ilerici partinin ideolojisi olarak doğan liberalizm, 19. yüzyılın ortalarına kadar Tory’ler olarak anılan muhafazakârların karşıtı olarak merkez solda yer almış olmakla beraber, sosyalizmin üçüncü bir akım olarak siyaset sahnesine çıkışından sonra merkez ya da merkez sağ bir ideoloji olarak anılmaya başlanmıştır (Heywood, 2016: 47-49).

19. yüzyılın ortalarında doğan sosyal demokrasi ise başından itibaren, aristokrasi kökenli muhafazakârlık ve burjuva liberalizmi karşısında, “proletarya” olarak adlandırılan emekçi sınıfın ideolojisi olarak siyasi yelpazenin solunda yer almaktadır.

Ne var ki başlangıçta Marksizm’le bir arada anılan sosyal demokrasi, 20. Yüzyıl’ın başlarına kadar devam eden kademeli bir dönüşümle, bu ideolojinin toptancı ve devrimci boyutunu reddederek, devrimci sol yerine liberalizmin eski konumu olan merkez sola yerleşecektir (Berman, 2006).

Bu çalışma, sosyal demokrasinin mevcut konumunu kazanmasında en belirleyici rollerden birini oynayan Eduard Bernstein ile liberalizmin II. Dünya Savaşı sonrasındaki rönesansının en tanınmış isimlerinden Karl Popper’in siyaset felsefeleri arasındaki benzerlik ve koşutlukları göstermeyi amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda, öncelikle liberalizm ve sosyalizmin Aydınlanma’dan 19. Yüzyıl ortalarına kadar süren düşünsel gelişim süreçleri ele alınacak, ardından Bernstein’in diyalektikten arındırılmış bir sosyalizm arayışı ile Popper’in, çağın toptancı siyaset felsefelerine karşı geliştirdiği bölük pörçük toplum mühendisliği modelleri incelenecektir.

1. LIBERALİZM VE SOSYAL DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜREÇLERİ

Modern çağın şafağında siyasal özgürlük düşüncesi ilk olarak Rönesans İtalya’sında doğmuştur. Bu dönemde siyaset felsefesinin Aristoteles’ten sonraki ikinci kurucusu olarak tanınan Machiavelli’nin, Roma’nın imparatorluk öncesi dönemini model olarak geliştirdiği “kamusal özgürlük” öğretisi, modern cumhuriyetçi ideolojinin ilk örneklerinden birini oluşturmaktadır (Audier, 2006: 22-23).

Cumhuriyetçilik ya da kamusal özgürlükçülük, 17. yüzyıl İngiltere'sinde Cromwell önderliğinde kurulan kısa ömürlü cumhuriyet döneminde (1649-1660) John Milton, James Harrington ve Algernon Sidney gibi önemli temsilciler çıkarmış olmakla beraber, aynı yüzyılda ilk toplumsal sözleşme kuramını ortaya atan Thomas Hobbes'un önemli eleştirilerine uğramış bir düşünce akımıdır (Skinner, 2018: 12-14).

Ne var ki siyasal alanda koyu bir monarşist olan Hobbes'un, cumhuriyetçi ideolojiye yönelttiği "özgürlüğün kentlere değil ancak bireylere ait olabileceği" yönündeki eleştiri, kendisini izleyen ikinci büyük sözleşmeciler olan John Locke tarafından geliştirilen siyasal liberalizmin önemli bir bileşeni olarak devralınacaktır (Ağaoğulları, 2005: 111).

17. yüzyılın sonlarında John Locke tarafından formüle edilen liberal ideoloji, kamusal özgürlüğü esas alan cumhuriyetçilikten farklı olarak, özel alandaki özgürlüğü esas alan bir düşünce sistemi olarak tanımlanabilir. Özgürlük kavramını, yönetim alanında bir monarşinin ya da halkın söz sahibi olmasından bağımsız olarak, bireylerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının dokunulmazlığının garanti altına alınması şeklinde tanımlayan Locke'un görüşleri, izleyen yüzyılda Fransa'da Voltaire ve Montesquieu, İskoçya'da ise David Hume ve Adam Smith gibi düşünürlerin katkılarıyla Aydınlanma çağı'nın egemen ideolojisini oluşturacaktır (Cevizci, 2012: 569-570).

Tarihsel olarak İngiltere ve Fransa'dan daha geç olarak gelişen Alman Aydınlanması ve liberalizminin ilk büyük temsilcisi ise Immanuel Kant'tır (1724-1804). Kurduğu büyük felsefi sistemle, bilgi ve inanç alanlarının sınırlarını göstermesiyle tanınan Kant, siyaset felsefesinde de bu sınır koyma ve kategorileştirme çabasını devam ettirmiştir (Kant, 2015: 326-330).

Etik anlayışında, doğa unsurlarının aklın kullanımına sunulmuş birer araç, bizzat akıl sahibi olan insanların ise birbirleri için ancak birer amaç olarak görülebileceğini ileri süren Kant, siyaset felsefesinde de bu ilkedan yola çıkarak kişisel otonomiye savunan bir liberalizmi desteklemiştir. Kant'ın, siyasetin bir uzantısı olan diplomasi alanındaki bir diğer önemli görüşü ise her biri otonom bir değer taşıyan bağımsız devletlerin bir araya gelerek oluşturacakları bir evrensel cumhuriyet düşüncesidir (Hassner, 2017: 137).

Ne var ki Kant'ın liberal ve kozmopolit felsefesi, düşünürün hiç amaçlamadığı biçimde, kısa zaman sonra Almanya'da gelişmekte olan milliyetçi ve romantik düşüncenin en önemli ilham kaynaklarından birini oluşturmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak Fichte'nin, Kant'ın bireyler için öngördüğü otonomi ilkesini uluslara uyarlayan bir ulusçuluk kuramı geliştirdiği görülmektedir. Siyasi alandaki başlıca yapıtlarını Napolyon ordularının işgali altındaki Prusya'da kaleme alan Fichte, Aydınlanma liberalizminin devletleri "yapay varlıklar" olarak gören yaklaşımını paylaşmakla birlikte, bu yapay unsurun karşısına doğal varlıklar olarak bireyler yerine ulusları koymaktadır (Kedouri, 1971: 58-62).

Kant'ın öznel idealizminin bireyi, Fichte'nin nesnel idealizminin ulusu temel özne sayan yaklaşımlarına alternatif olarak, Alman idealizminin son büyük aşamasını temsil eden Hegel'in mutlak idealizminde ise siyasal alanın temel öznesini devlet oluşturacaktır (Hicks, 2004: 120-121).

Felsefe tarihinin en geniş kapsamlı sistemlerinden birini geliştiren Hegel, Kant'ın bilgi ve olgu (fenomen ve numen) alanları arasında çekmiş olduğu keskin sınırı, -daha önce Fichte ve Schelling tarafından da kullanılmış olan- diyalektik yöntemle aşmayı denemiştir.

Bu doğrultuda Hegel'in epistemolojisinin belirleyici ögesini oluşturan "tin" (geist) kavramının, tez ve anti-tez evrelerine karşılık gelen akıl ve doğanın sentezini oluşturmasına koşut olarak, siyaset felsefesinin nihai ögesi olan devlet kavramı da tümel fedakârlık alanını temsil eden aile kurumu ile tikel çıkarların birbirleriyle çarpıştığı sivil toplum arasındaki karşıtlığın aşıldığı üst aşamaya denk gelmektedir (Orman, 2015: 215-217).

Hegel'in kimi zaman ulusçu olarak adlandırılan, ancak sisteminin yapısı gereği bireysellik kadar ulusallığı da kapsanarak aşılması gereken bir tikellik olarak gören öğretisinin diploması alanındaki karşılığı ise Kant'ın önerdiği ebedi barış öğretisine yönelik reddiyesidir (Yalvaç, 2008: 101-104).

Zira Kant'ın kategorik ayrımları esas alan bilgi felsefesinin bir uzantısı olan, her tür müdahaleden arındırılmış otonom devletler konfederasyonu kuramı, Hegel'in ilişkiselliği esas alan diyalektik sisteminde, tez ve antitezlerin sürekli olarak daha yüksek sentezler için yüzleşeceği savaşları zorunlu kılmaktadır (Cassirer, 2005: 134).

Kişisel olarak ilerlemeci bir muhafazakâr olmakla birlikte, Hegel'in bireysellik yerine toplulukları ve müdahalesizlik yerine çatışmayı esas alan sisteminin gerek sağda, gerekse solda liberalizme köktenci eleştiriler yönelten ideolojilere kaynaklık ettiği gözlemlenebilir. Bu akımlar içinde en etkili olanı ise kuşkusuz Karl Marx'ın bilimsel sosyalizmdir.

19. yüzyılın başında Robert Owen ve Charles Fourier gibi düşünürlerin geliştirdiği sosyalizm kuramlarını "ütopik" olarak tanımlayan Karl Marx, Hegel'in diyalektik idealizmini materyalist bir formda yeniden yapılandırarak, devletler arasındaki çatışma kuramının yerine sınıf çatışmalarını ikâme etmiştir (Sabine, 2005: 199-202).

Böylece Hegel'in sisteminde, kendi tikel çıkarlarının izleyen sivil sınıfların üzerinde "evrensel sınıf" olarak konumlanan bürokrasinin yerini Marx'ın kuramında "zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan" proletarya sınıfı aldığı gibi Aydınlanma düşünürlerinden miras alınan düzçizgisel ilerleme fikri de yerini zorunlu diyalektik karşıtlıklar ve çatışmalarla ilerleyen devrimci bir şemaya bırakmaktadır (Marx, 2017: 270-273).

19. yüzyılın son çeyreğinde, bir yandan Hegel ve Marx'ın tarihsici (historicist) sistemlerine, diğer yandan biyoloji alanındaki keşifler doğrultusunda sosyal bilimlere doğa bilimlerinin birer alt dalına indirgemeyi öneren Sosyal Darwinizm ve pozitivistlere karşı verilen en güçlü felsefi tepki ise Almanya'da "Zurück zu Kant" (Kant'a dönelim) sloganıyla başlayan Yeni-Kantçılık akımı olmuştur (Özlem, 2015: 98-101).

Yeni-Kantçıların, epistemoloji alanında insan bilgisinin sınırlılığın, etik alanda ise özerk bireylerin herhangi bir yüksek erek uğrunda araçsallaştırılmayacağına dikkat çeken görüşlerinin, gerek sosyalist, gerekse liberal düşünürler üzerinde ılımlılaştırıcı bir etkide bulunduğu söylenebilir (Findlay, 1981: 136-137).

Siyaset kuramlarını büyük ölçüde Hegel eleştirileri ve Kant felsefesine dönüş üzerinde yapılandırılan Eduard Bernstein ve Karl Popper, bu etkinin gözlemlenebileceği başlıca düşünürler konumundadır.

2. DİYALEKTİKSİZ BİR SOSYALİZM ARAYIŞI: EDUARD BERNSTEIN

Eduard Bernstein, doğumundan iki yıl önce başlayan liberal karakterli Alman Devrimi'nin yenilgiye uğradığı ve otoriterliğiyle tanınan Prusya Anayasası'nın yürürlüğe girdiği 1850 senesinde Berlin'de dünyaya gelmiştir (Steger, 1997: 21).

İngiltere ve Fransa'nın aksine, henüz demokrasinin itici gücü olan burjuvazinin yerine Junkerler olarak adlandırılan toprak soylularının ve askerî sınıfın egemen durumda olduğu Almanya'da, dar gelirli bir Musevi ailenin çocuğu olan Bernstein, birçok soydaşı ve sınıfdaşı gibi, gençlik çağlarından itibaren sosyalist harekete ilgi duymuştur.

Bernstein'in yetişme döneminde Alman sosyalizmi, farklı yönlerden olmakla beraber her ikisi de Hegelcilik'ten etkilenmiş olan Alman İşçi Derneği (1863) ve Uluslararası İşçi Birliği (1864) adlı iki ayrı bloğa ayrılmış bulunmaktadır (Steger, 1997: 36-37).

Karl Marx ve Friedrich Engels önderliğinde kurulan ve “I. Enternasyonal” olarak anılan Uluslararası İşçi Birliği, adının da işaret ettiği üzere, dünya genelindeki proletaryanın gerçekleştireceği bir sosyalist devrimin odağı olmayı amaçlamaktadır. Hegel’in diyalektiğinden çok devletçiliğinden etkilenen Ferdinand Lassalle tarafından kurulan Alman İşçi Derneği ise, yine adından anlaşılabilirliği gibi, ulusal karakterde bir örgüttür (Eyidiker, 2020: 96-97).

Lassalle, Marx’ın öngördüğü türden bir nihai sınıf çatışmasının önüne geçerek ulus-devletin bütünlüğünü korumanın başlıca yolunun, başta genel oy olmak üzere işçi sınıfının temel sosyal ve siyasal haklarının devlet tarafından garanti altına alınması olduğunu ileri sürmüştür.

Hegel’in devletçiliğinin yanı sıra Fichte’nin ulusçuluğunun da etkisi altında bulunan Lassalle’in bu korumacı görüşleri, ileriki yıllarda sosyal demokrasi geleneği içinde “devlet sosyalizmi” (Alm. staatssozialismus) olarak adlandırılan yaklaşımın temelini oluşturacaktır (Güriz, 2011: 42-45).

Bununla beraber 1872’de, yirmi iki yaşındaki genç Bernstein’in katıldığı ilk siyasal dernek, üç yıl önce Eisenach semtinde kurulmuş oldukları için “Eisenacher’ler” olarak anılan, Auguste Bebel ve Karl Kautsky önderliğindeki Marksist gruptur (Findlay, 1981: 2).

Günümüzdeki Alman Sosyal Demokrat Partisi, 1875 yılında, Eisenacher Marksistleri ile Lassalle’cilerin aynı çatı altında birleştikleri Gotha Kongresi’nde ortaya çıkacaktır. Diğer yandan, aynı zaman dilimi içinde, yüzyıllardan beri bağımsız prenslikler hâlinde varlığını sürdüren Almanya’nın ulusal birliği de “Demir Şansölye” olarak adlandırılan Otto von Bismarck’ın önderliğinde gerçekleştirilmiş bulunmaktadır (1862-1871).

Bismarck’ın sosyalizm karşısındaki tutumunun ikircikli bir yapı gösterdiği söylenebilir. Otoriter bir muhafazakârlığı benimseyen şansölye, 1878’de çıkardığı Anti-Sosyalist Yasalar ile Alman solunun otuz yıllık gelişimine büyük bir darbe indirmiş olmakla beraber, iktidarının son on yılında çıkardığı bir dizi sosyal güvenlik yasasıyla (1883–1889) Almanya’yı Avrupa’nın ilk refah devleti hâline getirmiştir (Sacks, 2019).

Anti-Sosyalist Yasalar’ın çıkışından önce İsviçre’ye göç etmiş bulunan Bernstein, 1888 yılında, dönemin en gelişkin demokrasisine sahip olan İngiltere’nin Londra şehrine yerleşir. Bernstein’in 1890’lardan itibaren olgunlaşan düşünsel gelişimi üzerinde İngiliz felsefi ve politik geleneğinin yoğun bir etki bıraktığı açıktır (Heywood, 2016: 141).

Sosyalist bir sürgün olarak yaşadığı İngiltere’de Bernstein’in dikkatini çeken ilk düşünsel gelişmelerden biri, Aydınlanma’nın ampirist ve bireyci geleneğini sürdüren neo-klasik iktisatçıların, Marksizm’in “artı-değer” ve “sömürü” kavramlarını, deneysel karşılığı olmayan metafizik önermeler olarak eleştirmeleri olmuştur (Steger, 1997: 126-127).

Benzer şekilde, politikanın temel amacını “nihai ve mutlak hedefler” belirlemek yerine, toplam mutluluğu en üst düzeye çıkarmak olarak tanımlayan Bentham ve Mill gibi faydacı düşünürlerin görüşlerinden de etkilenmiş olan Bernstein’in, bu ülkedeki temel referansı ise sosyalizmin amaçlarını, 19. yüzyılın son çeyreğinde Darwin’in geliştirdiği evrim kuramından da esinlenerek, evrimsel reformlarla gerçekleştirmeyi amaçlayan Fabian Derneği’dir (Findlay, 1981: 40-41).

Böylece 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Bernstein’in artık gerek Marksist devrimcilikten, gerekse Lassalle’ci devlet sosyalizminden farklılaşan siyasal kuramı büyük ölçüde şekillenmiş bulunmaktadır. Düşünürün, sosyalizmin her iki türüne yönelttiği eleştirilerin merkezindeki hedef, “bir inşaatın yapım sürecini engelleyen yanlış kurulmuş bir iskele”ye benzettiği Hegelci diyalektiktir (Bernstein, 2011: 221).

Bernstein’in diyalektiğe yönelttiği başlıca eleştiri, tarihin gelişiminin her zaman “zorunlu karşıtlıklara” (tez ve anti-tez’e) indirgenerek değerlendirilmesi ve bu aşamaların mutlaka önceden öngörülen bir sonuca (sentez) bağlanmaya çalışılmasıdır.

Marksizm'in beş aşamalı tarihsel ilerleme öğretisine açık bir eleştiri getirmeyen Bernstein, bu modelde yanlış olanın, Aydınlanma'dan devralınan ilerleme düşüncesi değil, diyalektiğin ürünü olan zorunlu çatışma fikri olduğu kanısındadır.

Bernstein'a göre, halk kitlelerinin her tür siyasal temsil olanağından yoksun olduğu feodal düzenlerin devrimci yöntemle yıkılmaları doğal ve meşrudur (Güriz, 2011: 81). Bu doğrultuda Fransız Devrimi'ne ve 1793 Anayasası'na sahip çıkan Bernstein (Bernstein, 1991: 115–116), diğer yandan, sermaye sahiplerinin yanı sıra emekçi kitlelerin de kademeli olarak sosyal ve siyasal haklarını kazanmaya başladıkları liberal düzen için böyle bir sonu yanlış ve mantıksız bulmuştur. Aksine ona göre sosyalizm, liberalizmin yalnızca kronolojik değil, aynı zamanda içeriksel olarak devamı ve “meşru mirasçısı” olmalıdır (Bernstein, 2011: 168).

Marx'ın sosyal ve ekonomik çıkarımlarının birçoğunu paylaşmakta olan Bernstein'a göre, karşıtlıkları esas alan diyalektiğin yanı sıra Marksizm'e zorunlu ve sürekli bir devrimciliği enjekte eden diğer bir unsur, 19. yüzyılın ortasında Fransa'da hayli etkin konumda olan Blankizm akımıdır (Bernstein, 2011: 58-59).

Kıta Avrupa'sından gelen bu etkileri, İngiltere'de edindiği evrimci ve reformcu bir bakış açısıyla törpüleyen Bernstein, sosyalizmin tarihsel görevinin, liberalizmin devrimci mirasını sürdürmek değil, fakat bireylere tanıdığı temel hakları örgütlü toplum kesimlerine doğru genişletmek olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda Bernstein, sosyalizmi aynı zamanda “örgütlü liberalizm” şeklinde tanımlayacaktır (Bernstein, 1991: 116).

Diyalektiğin tez ve anti-tez'lerin zorunlu karşıtlıkları üzerine kurulu çatışmacı boyutunu İngiliz kaynaklı evrimciliğe dayanarak eleştiren Bernstein, aynı yöntemde sentez momentine denk gelen “nihai hedef”leri ise deneyle sınanmayan olguların bilgi değil ancak birer metafizik spekülasyon olabileceklerini ileri süren Kantçı epistemolojiye dayanarak reddetmektedir (Steger, 1997: 115–119).

Nihai hedeflerden arındırılmış bir kademeli düzeltim fikrinin Bernstein'ın kuramındaki başlıca yanıması ise kuramının en tanınmış sloganı olan, “Sosyalizmin nihai amacı hiçbir şey, fakat hareketin kendisi her şeydir” şeklindeki formülasyonudur (Güriz, 2011: 74).

Bu formülasyonla Marksist tarih doktrininin beşinci aşaması, öncelikle kurucu yöntemi (proletarya devrimi) açısından reddedilmektedir. Ayrıca bu noktada Bernstein'ın kuramını, Marx'ın tarihsel materyalizminin yanı sıra Lassalle'in devlet sosyalizminden de ayıran yeni bir unsurla karşılaşılmaktadır. Bu unsur, Bernstein'ın, yine Hegel'in sisteminden devralınmış olan “burjuva toplumu” (bürgerliche gesellschaft) kavramına yönelik eleştiri ve revizyonudur.

Aslına bakılırsa Hegel, “nesnel tin” olarak tanımladığı toplumsal modeline, özel alana denk gelen aile kurumu ile bu alandaki nihai aşamayı oluşturan devlet örgütlenmesi arasına “burjuva toplumu” adlı bir orta moment (ara kurum) ekleyerek, sivil toplum kavramının gelişiminde hayli önemli rol oynamış bir düşünürdür (Callinicos, 2011: 81-83).

Ne var ki bir yandan bu kavramın diyalektik yöntemde “kapsanarak aşılması gereken” anti-tez momentine denk gelmesi, diğer yandan Alman dilindeki “bürgerliche” sözcüğünün, sivil yurttaşlığın dışında sermaye sahibi burjuva sınıfını ifade etmesi, sosyalist kamp içinde birçok karışıklığa neden olmuştur. Özellikle radikal devrimcilerin çift-anlama gelecek biçimde kullandıkları “burjuva toplumunu ortadan kaldırma” söyleminin, kamuoyunda sosyalistlerin tüm toplumu proleterleştirecekleri yönünde görüşlerin yerleşmesine yol açtığı gözlemlenmiştir.

Buna karşılık, sosyal demokrasinin toplumu proleterleştirmek bir yana, proleterleri tam bir yurttaş haline getirmeye çalıştığını ileri süren Bernstein, 19. yüzyıl sonlarında burjuva düzeni eleştirisi üzerinden

yurttaşlık karşıtı bir dil geliştiren sosyalistlere, böyle bir karşıtlığın ancak “tarikatçı keşişler” için geçerli olabileceği yanıtını vermektedir (Bernstein, 2011: 166–167).

Bernstein’in sosyal demokrasi geleneği içinde sivil toplumcu yaklaşımın kökeni olarak değerlendirilebilecek bu görüşlerinin bir diğer ürünü, 19. yüzyılın sonlarındaki sosyalist partiler arasında tartışmasız biçimde kabul gören, “İşçi Partisi” unvanının “Halk Partisi” (Volkspartei) şeklinde dönüştürülmesine yönelik önerisidir (Berman, 2006: 99).

Max Weber’in ekonomik sınıflar yerine sosyal statüyü esas alan kuramını önceleyen bu modelinde, Bernstein’in temel esin kaynağının yine tarihsel zorunluluklar yerine Kantçı ahlâk felsefesi olduğu söylenebilir. Bernstein, bu doğrultuda, sosyal demokrasinin asıl tabanının proletarya sınıfı olduğunu onaylamakla birlikte, işçi sınıfının “kategorik emperatif” (koşulsuz buyruk)’a dayalı temel insan haklarını paylaşan tüm toplum kesimleri ile birlikte bu tür bir halk partisi çatısı altında buluşabileceğini öngörmektedir (Steger, 1997: 174-175).

20. yüzyıl boyunca Bernstein’in sosyalistlerden en çok eleştiri almasına yol açan tutumu, muhafazakârlar ve ulusal liberallerle birlikte, Ağustos 1914’te ülkenin I. Dünya Savaşı’na katılma kararına verdiği destek oyu olmuştur. Marksist enternasyonalizmi kadar Kant’ın edebi barış ve evrensel cumhuriyet ilkelerine de ters düşen bu kararın arka planında, tıpkı Lassalle gibi Bernstein’in da milliyetçiliği açıkça reddetmemesi bulunmaktadır (Güriz, 2011: 83).

Ne var ki sosyalist gelenek içinde milliyetçilik çoğu zaman Hegelci arka planıyla birlikte ele alındığı hâlde, bir sivil toplumcu olarak Bernstein, Hegel’in devlet odaklı Prusya ulusçuluğu yerine Fichte’nin toplum odaklı Alman ulusçuluğuna eğilim göstermiş, üstelik bu idealist düşünürü sağ kanat tarafından sahip çıkılmasına itiraz ederek, Fichte’nin “bir demokrat, bir cumhuriyetçi, hatta çağının izin verdiği ölçüde bir sosyalist olduğunu” ileri sürmüştür (Steger, 1997: 201-202).

3. TARİHSEL İDEAL'E KARŞI BÖLÜK PÖRÇÜK TOPLUM MÜHENDİSLİĞİ: KARL POPPER

1902 yılında Viyana’da, bir kuşak önce Hıristiyanlığı seçmiş bir Yahudi ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Karl Raimund Popper, bir Marksist olarak başladığı siyasal düşünce serüvenini, yüzyılın sonunda liberal teorinin en önde gelen isimlerinden biri olarak tamamlamıştır (Magee, 1982:10-11).

Karl Popper adının uzun bir süre boyunca, bilim metodolojisinde neo-pozitivizmle (Sunar, 1986: 105-111), siyaset felsefesinde ise “açık toplum” kavramının “açık ekonomi”yle özdeşleştirilmesi üzerinden neo-liberalizmle bir arada anıldığı bilinmektedir (Beddeleem, 2017: 127). Ne var ki Popper üzerine yapılan kimi diğer araştırmalar, bu kabullerin aksini göstermektedir. Örneğin İngiliz düşünür Bryan Magee, Popper’in yönteminin pozitivist olmak bir yana, birçok açıdan anti-pozitivist karakter taşıdığını belirttiği gibi (Magee, 1982: 45), Jakob Kapeller ve Stephan Pühringer gibi siyaset felsefecileri de Popper’in liberal demokrasi anlayışının, sözgelimi Hayek’in neo-liberalizmiyle büyük ölçüde karşıtlık gösterdiğini ileri sürmektedirler (Kapeller&Pühringer, 2012: 4-11).

Bu doğrultuda, Marksizm eleştirilerini, sosyalizmin etik amaçlarından çok Hegelci tarihsiciliğine yönelen, epistemolojik ve politik görüşlerinin kaynağı olarak Kant’a dönmeyi öneren ve “topyekûn toplum mühendisliği” tasarılarının karşısına bir “laissez-faire” programıyla değil, “bölük pörçük toplum mühendisliği” modeliyle çıkan Karl Popper’in düşüncelerinin, Bernstein’in sosyal demokrat kuramını bir hayli andırdığını söylemek mümkündür (Steger, 1997: 109-112).

Tıpkı Bismarck’ın çıkardığı Anti-Sosyalist Yasalar’ın ardından İngiltere’ye yerleşen Bernstein gibi, Popper da Hitler’in Avusturya’yı ilhak etmesi üzerine Birleşik Krallık’a bağlı Yeni Zelanda’ya yerleşmiş (1937) ve yaşamını bir Britanya vatandaşı olarak Londra’da tamamlamıştır (1994).

Bernstein gibi Popper'in siyaset felsefesinde de İngiliz evrimci geleneğinin açık etkileri gözlemlenebilir. Ne var ki bu etkilenme, onu gerek Viyana Çevresi'nin izlediği ampirisizmden, gerekse Herbert Spencer'in Sosyal Darwinizm'inden hayli farklı sonuçlara götürecektir.

Popper'in metodolojisi, "Üç Dünya Kuramı" olarak adlandırdığı geniş kapsamlı bir entelektüel şema üzerine oturmaktadır. Bu şemaya göre, maddi nesnelere ve canlıların alanı olan "Dünya-1"de geçerli olan yasa, gerçekten Darwin'in gösterdiği gibi uyum sağlayamayanların hatalarını yok olarak ödedikleri bir seleksiyon yasasıdır (Popper, 2019: 25-29).

Ancak Popper'e göre bu acımasız yasanın nedeni, Dünya-1'e ait canlıların karşılaştıkları herhangi bir sorun karşısında, geliştirdikleri çözüm önerileri ile kendi varlıklarını henüz birbirinden ayıramıyor olmalarıdır. Bir diğer ifadeyle, Dünya-1'e ait bir canlı ya da tür, yüz yüze geldiği sorun karşısında geliştirdiği hipotezi kendi benliğiyle birlikte ortaya koymakta, dolayısıyla hipotezin yanlışlanması, o canlı ya da türün de elimine olması anlamına gelmektedir (Magee, 1982: 54).

Ne var ki bu yasa, soyut düşüncenin ortaya çıktığı Dünya-2 için geçerli değildir. Zira bu ikinci dünyada insanlar, karşılaştıkları çeşitli sorunlar karşısında birçok olasılığı kurgulayabilmeyi ve kendileri elenmeden yanlış kurguları eleyebilmeyi öğrenmişlerdir.

Popper, Dünya-1'i Dünya-2'den ayıran süreçte dil ve hayal gücünün ortaya çıkışını en önemli evrelerden biri olarak değerlendirmektedir. Çeşitli insan toplulukları, kendilerini doğadan ve yabancılardan yalıtarak bir kabile halinde örgütleyen efsaneleri dil aracılığıyla oluşturmuşlardır. Ancak Popper'in "kapalı toplum" olarak tanımladığı bu aşamada henüz kabile, kendi varlığı ile sahip olduğu mit'in varlığı arasındaki farkın bilincinde değildir. Bu bilinç, ancak eleştirinin doğuşu ve onun ürünü olan "açık toplum" ile birlikte meydana gelecektir (Popper, 2019: 246-247).

Popper'e göre bu yöndeki en önemli adımlardan biri, M.Ö. VI. Yüzyıl'da Thales ve Anaksimandros gibi düşünürler aracılığıyla, bilinen ilk felsefi okul olan Milet Okulu'nun doğuşuyla atılmıştır. Ancak evrenin ilk nedenini, mitolojide anlatıldığı gibi bir olaylar dizisi yerine su, hava ya da ateş gibi unsurlarla açıklamayı deneyen bu düşünürlerin eleştirel akıl yürütmeleri Dünya-1'le sınırlıdır. Oysa Popper'e göre M.Ö. V. Yüzyıl'ın ikinci yarısında Sofistler'in ve özellikle Sokrates'in, insana ve topluma özgü değerleri (Dünya-2'yi) eleştiri konusu hâline getirmeleriyle ilkinden çok daha önemli bir sıçrama gerçekleşecektir (Magee, 1982: 57).

Sokrates'ten Platon'a geçişle ortaya çıkan dönemeç, Popper'in felsefe tarihine ilişkin en özgün tezlerinden birini geliştirdiği bir kırılma noktasıdır. Zira Popper'in gözünde Platon, çoğu zaman düşünüldüğü gibi Sokrates'in sadık bir izleyicisi değil, hocasının "yanlışları elemeyi" amaçlayan mütevazı yöntemi, tüm doğruların kendisinden türetileceği bir mutlak bilgi (episteme)'nin keşfi amacına yönelterek dogmatik bir mecraya sokmuş bir filozoftur (Popper, 2018: 190-192).

Sokrates'in gerçek takipçisi olarak, kapalı Helen toplumunun yerel inançları ve kabile tanrıların yerine evrenselliği ve bütün insanlığın yaratıcısı olan tek Tanrı fikrini savunan Kinik okulunun kurucusu Anthistenes'i gören Popper (Popper, 2013: 262-263), Platon'un kişiliğinde ise açık toplumun ilk düşmanını bulmaktadır.

Popper'in Platon'a yönelttiği eleştiriler, belli başlı üç noktada toplanabilir. Bu unsurlardan ilki olan "özçülük" (essentialism), Platon'un felsefesinin en karakteristik öğelerinden birini oluşturan "kusursuz tanım" arayışını hedef almaktadır. Popper'e göre epistemolojik olarak böyle tanımlara ulaşmak mümkün olmadığı gibi bu tür bir arayış aynı zamanda biyolojideki saf ırk arayışıyla bağlantılıdır (Popper, 2013: 153-155).

Nitekim Popper'in Platon eleştirisindeki ikinci unsuru oluşturan "holizm" (bütüncülük) de benzer şekilde, toplumsal çözümlerinin öznelere olarak bireyler yerine kavimler ya da devletlerin esas

alınmasına ilişkindir (Fay, 2012: 73-77). Popper'e göre böyle bir bakış açısının sonucu, Protagoras gibi Sofistlerin "her şeyin ölçüsü" olarak gördükleri insan unsurunu, daha yüksek kolektiviteler içinde rahatlıkla harcanabilecek araçlar hâline dönüştürmektedir.

Popper'in hedefindeki üçüncü unsur ise tarihin insan iradesini aşan özsel bir amacı ya da yönü olduğunu ileri süren "tarihsicilik" (historicism) öğretisidir. Popper, Platon'un, kusursuz kavramların gündelik dil içinde anlam kaymalarına uğramalarına benzer şekilde toplumların da altın, gümüş ve bakır çağlarına denk gelen bozulma aşamaları geçirdiğine ilişkin tezlerinde, bir aristokratın demokrasinin yükselişine karşı verdiği tepkinin izlerini bulmaktadır (Popper, 2013: 153).

Bununla beraber, Popper'in eleştirilerinin asıl hedefi Platon'un tarihsel kişiliği değil, kendisinden bağımsız olarak insanlığa miras bıraktığı büyük sistematik kuramıdır. Popper, bu noktada, doğa alanını ifade eden Dünya-1'in yanı sıra öznel alanı ifade eden Dünya-2'den de bağımsız olarak, insanlığın ortak kullanımına ve eleştirisine sunulan bilimsel ve felsefi kuramlar ile sanat yapıtlarını Dünya-3 olarak nitelendirmektedir (Popper, 2019: 61-62).

Aslında bu sınıflandırma, Kant'ın "saf akıl", "pratik akıl" ve "yargı yetisi" şeklinde isimlendirdiği doğa, etik ve sanat alanlarına yönelik üç eleştirisini bir hayli andırmaktadır (Heimsoeth, 2016: 159-161). Bu doğrultuda Popper'in, modern çağda kriticizm akımının kurucusu olan Kant'ı, antik çağdaki Sokrates ile birlikte iki temel düşünsel öncülünden biri olarak gördüğü söylenebilir.

Ne var ki Popper'e göre, tıpkı Sokrates'in rasyonalist öğretisinin Platon'un sistematik idealizmi tarafından çarpıtılmış olması gibi Kant'ın eleştirel ve evrenselci yöntemi de Fichte ve Hegel gibi Alman idealistleri tarafından yolundan saptırılmıştır.

Popper, çoğu zaman bir neo-pozitivist olarak değerlendirildiği için Hegel'e yönelik eleştirilerinin, düşünürün idealist felsefesini hedef aldığı aklı gelebilir. Oysa bilimsel araştırma yönteminde, başlangıç noktası olarak olgudan önce aklın ürünü olan sorun'un geldiğini ileri sürmesiyle Popper, pozitivistlik karşı idealist bakış açısının en azından bir ögesini paylaşmaktadır. Tıpkı Bernstein gibi Popper'in de Hegel eleştirilerinin asıl hedefinde diyalektik ve tarihsici yöntem bulunmaktadır.

İlk bakışta Popper'in Üç Dünya Kuramı ile –tıpkı Kant'ın üç eleştirisi gibi- Hegel'in Mantık, Doğa ve Tin alanlarından oluşan üçlü ansiklopedik sistemi arasında da bir benzerlik sezilebilir. Özellikle Popper'in, kişilerden özerk olarak bütün uygarlık birikiminin kümelendiği bir havuz olarak tanımladığı Dünya-3'ünün, Hegel'in, doğa alanındaki çarpıklıkların insan bilinciyle düzeltilmesi Tin (Geist) alanını andırdığını söylemek mümkündür (Orman, 2015: 195-200).

Ancak bu benzerlik, aradaki temel epistemolojik farklılığı ortadan kaldırmamaktadır. Hegel'in –ve ardından Marx'ın- geliştirdikleri diyalektik yöntemde, olumsuzlamanın izdüşümü olan "anti-tez", mantıkta ve tarihte mutlaka bulunması gereken bir zorunluluğu ifade ederken, Popper'in eleştirel yönteminde ise mutlaka elenmesi gereken aşamayı göstermektedir (Magee, 1982: 59-60).

Tıpkı Bernstein gibi Popper da diyalektik yöntemin, ampirik farklılıklardan ibaret olabilecek çeşitli durumları, birer zorunlu karşıtlık şeklinde gösteren bir savaş felsefesi olduğunu düşünmektedir.

Ancak onun diyalektiğe yönelik eleştirisinin asıl odağı, bu yöntemin tarihe uyarlanmasının yol açtığı sonuçlardır. Bu konuda Popper'i en derinden etkileyen tarihsel gelişme, 1930'lu yıllarda Marksistlerin, birçok ülkede iktidarı ele geçiren faşizmi, çeşitli koalisyonlarla durdurulması gereken etik bir problem olarak değerlendirmek yerine, "kapitalizmin yıkılma sürecindeki zorunlu bir evre" sayarak adeta doğallaştırmaları olmuştur (Magee, 1982: 75).

Popper'e göre, tarihin böyle bir zorunlu yönü ve amacı olduğu öğretisi, Marksizm'i, aslında belki de önüne geçilebilecek olan çeşitli felaketleri durduracak pratik yöntemlerden yoksun kıldığı gibi Hegel'in

idealizminin “baş aşağı” çevrilmesinden oluşan ekonomik determinizmi de bu ideolojiyi siyasetin gücünü gereğinden fazla küçümsemeye yöneltmiştir.

Bu nokta Popper'in, “dizginlenmemiş kapitalizm” olarak adlandırdığı “laissez-faire” modeli ile Marksizm'e bir arada yönelttiği eleştirinin kesişme noktasıdır. Bu kuramlardan ilki, siyasetin müdahalesinden bağımsız olan bir ekonomik düzenin özgürlük ve zenginlik getireceğine yönelik dogmatik bir inancı ifade ederken, ikincisi ise dezavantajlı toplum kesimleri için bu tür bir özgürlüğün “biçimsel” (formel) olarak kalacağı ve ücretli kölelikten başka bir sonuç doğurmayacağını ileri sürmektedir.

Bu karşılaştırmada, Popper'in ahlâki olarak, birinci modeli savunanlara karşı Marx'tan yana olduğu kuşkusuzdur. Örneğin “Açık Toplum ve Düşmanları”nın 17. Bölümü'nde Popper, Kapital'den aldığı örneklerle, yedi yaşından itibaren haftanın her günü 15 saat çalıştırılan William Wood'un ve otuz kişilik bir odada yirmi altı saat çalıştırıldığı için hayatını kaybeden Mary Anne Walkey'in örneklerini anarak, meslekten iktisatçıların tahammül gösterdiği bu cinayetlere karşı ateşli itirazlar yönelten Marx'ın “insanlığın kurtarıcıları arasında ölümsüz bir yere sahip olduğunu” belirtmektedir (Popper, 2013: 427).

Ancak Popper'e göre Marx'ın hatası, bu felâketin “sınıfsal güç”ten değil, hangi türden olursa olsun “denetimsiz güç”ten kaynaklandığını fark etmemesidir. Ekonomik gücün birçok yerde silahları ve silah sahiplerini satın aldığı doğrudur, fakat Popper'e göre bu “dönüşlü bir iddia”dır: Zira silahı olanlar bunun farkına vardıklarında kısa zaman içinde hem silaha, hem de paraya sahip olabilmektedirler (Popper, 2013: 431).

Bu doğrultuda Popper'in, gerek devletin, gerekse piyasaların gücünün karşılıklı olarak denetlenmesi ve sınırlandırılmasını öngören bölük pörçük toplum mühendisliği kuramınının, içlerinde Bernstein'in da bulunduğu birçok sosyal demokrat düşünürü etkilemiş olan Jeremy Bentam ve James Mill gibi faydacıların öğretilerine yaklaştığı söylenebilir (Heywood, 2016: 69-70).

Klasik liberallerden farklı olarak, politikanın amacını, bireysel hakların mutlak dokunulmazlığı gibi negatif bir ilke yerine toplam özgürlüğü ya da mutluluğu en üst düzeye yükseltmek gibi pozitif bir ilkeyle değiştiren faydacıların etik amaçları birçok bakımdan Popper'in amaçlarıyla kesişmektedir.

Ancak epistemolojik yöntemini “doğruyu bulmak” gibi pozitif bir ilke yerine “yanlış elemek” gibi bir negatif ilke üzerine kuran Popper, siyaset felsefesinde de bu tutumunu sürdürmüş ve “mutluluğu olabilecek en üst düzeyde arttırma” hedefini “acıyı olabilecek en alt düzeye indirme” şeklinde formüle etmiştir (Magee, 1982: 76-77).

Popper'e göre toplumları mutluluğa taşıyacak bir topyekûn toplum mühendisliği projesi, kaynaklar açısından mümkün olmadığı gibi plancılara verilecek denetim yetkisinin genişliği bakımından da kaygılandırıcıdır. Üstelik farklı bireylerin nelerden mutlu olacağını kestirebilmek hemen hemen imkânsızdır.

Diğer yandan bu görüş, Popper'i mutlak bir agnostisizme götürmemektedir. Düşünüre göre herkes için geçerli bir mutluluğu tasarlamak mümkün olmasa bile herkes için geçerli ıstırapları anlamak ve düzeltmeye çalışmak olanaklı, üstelik gereklidir. Bu noktada Popper'in siyaset felsefesi, ilkesel olarak Marx'ın, “Filozofların şimdiye kadar dünyayı anlamaya çalıştıkları, oysa onu değiştirmek gerektiği” şeklindeki görüşüyle örtüşmektedir (Magee, 1982: 136).

Ancak Popper'in kuramı, “Nasıl bir toplum kurabilirim?” sorusunun yerine “Önlenebilecek sorunları nasıl en aza indirebilirim?” sorusunu ikâme ederek, gerek ütopyacı, gerekse “bilimsel” toplum mühendisliği projelerine karşı güçlü bir alternatif oluşturmaktadır (Popper, 2013: 429-430).

“Bölük Pörçük Toplum Mühendisliği” modeline somut bir örnek olarak, Popper'in, tanınmış izleyicilerinden Bryan Magee'nin eğitim reformuna ilişkin önerisi ele alınabilir: Magee'ye göre, “çocuklar için en fazla fırsatı yaratmak” gibi bir pozitif amaç belirlemek, kaynakların kullanımında birçok ütopyik denemeye yol açabilecekken, “geriliği en aza indirmek” gibi bir negatif ilke, kaynakların derhal en

derme çatma binalara ve en kalabalık sınıflara sahip okullara akıtılması gibi somut ve pratik kazanımlara olanak tanıyacaktır (Maggee, 1982: 76).

Kendini bir “demokratik sosyalist” olarak tanımlayan Maggee’nin verdiği bu yanlışlamacı örnek, liberal Popper’in modelinin Bernstein’in reformcu ve evrimsel sosyalizmiyle uyuşma potansiyelini açık biçimde göstermektedir.

SONUÇ

Sosyal Demokrasi ve liberalizm, 20. Yüzyıl’ın ortalarından günümüze dek siyasal spektrumun merkezini oluşturan iki düşünsel gelenektir. İki ideoloji arasında 19. Yüzyıl’ın sonlarından itibaren başlayan yakınlaşma, çoğu zaman pratik nedenlere bağlanarak açıklanır. Ne var ki Bernstein’in ve Popper’in siyaset felsefeleri, bu yakınlaşmanın dikkate değer bir kuramsal arka plana sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bernstein, “evrimsel sosyalizm” olarak tanımladığı sosyal demokrasi modelini, Marksizm’e çatışmacı karakterini kazandırdığını düşündüğü Hegelci diyalektiğin yerini İngiliz evrimci geleneği ve Kantçı ah-lâk felsefesiyle doldurarak yapılandırmıştır. Bu model, negatif haklara dayalı liberal özgürlük öğretisini pozitif haklarla değiştirmek şeklindeki devlet sosyalizmi yaklaşımının yerine, aynı negatif hakları bireylerin yanında örgütlü toplum kesimlerine doğru genişletmeyi önermektedir.

Popper’in “bölük pörçük toplum mühendisliği” modeli ise Sokrates ve Kant’ın eleştirel yöntemlerinden türetilen bir siyaset felsefesidir. Popper, modelini geliştirirken, Bernstein’in kaynakları arasında da yer alan evrimciliği, topyekûn bir plancılığa alternatif oluşturacak bir “hata ayıklama” yöntemi olarak kullanmış, Marx’ın kapitalizme yönelik sosyal eleştirilerini ise –yine Bernstein’in yaptığı gibi- diyalektik ve tarihsicilikten yalıtılmış bir etik referans olarak değerlendirmiştir.

Her iki düşünürün görüşlerinde eleştiriye açık yanlar bulmak mümkündür. Örneğin Hegel’in bütüncül felsefi sistemi ile modern çağın totaliter siyaseti arasında kurulan ilişki ya da diyalektik yöntemdeki karşıtlıklar ile toplumsal alandaki çatışmalar arasında kurulan bağlantı, Marksizm’in vülger yorumları dışında, Hegel’den esinlenen diğer birçok kuramı açıklayamamaktadır (Fukuyama, 1992; Avineri, 2017).

Ancak bulunabilecek her tür eksiklik ya da yanlışa rağmen, her iki düşünürün, önerdikleri siyasal modellerin ölçülülüğü kadar karşıt görüşlere karşı gösterdikleri saygı ve hoşgörü yönünden de takdire değer oldukları rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. (2005), *Kral-Devletten Ulus Devlete*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Audier, S. (2004), *Cumhuriyet Kuramları*, (İsmail Yerguz, Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Avineri, S. (2017), *Özgürlük Bilincine Doğru İlerleme*, (Güçlü Ateşoğlu, Çev.), (*Tarih Felsefesi, Seçme Metinler*, Haz: Doğan Özlem, Güçlü Ateşoğlu), Doğu Batı Yayınları, İstanbul, ss. 220-247).
- Beddeleem, M. (2017), *Fighting for the Mantle of Science: The Epistemological Foundations of Neoliberalism, 1931-1951*, Université de Montréal, Montréal.
- Berman, S. (2006), *The Primary of Politics*, Cambridge University Press, New York.
- Bernstein, E. (1991), *Evrimsel Sosyalizm*, (B. Alkım Cerit, Evren Bülayıcı, Çev.), Kavram Yayınları, İstanbul.
- Bernstein, E. (2011), *Sosyalizmin Ön Koşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri*, (Levent Bakaç, Çev.), Yazı-lama Yayınevi, İstanbul.
- Callinicos, A. (2011), *Toplum Kuramı*, (Yasemin Tezgi-den, Çev.), İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Cassirer, E. (2005), *Devlet Efsanesi*, (Necla Arat, Çev.), Say Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2012), *Felsefe Tarihi, Thales'ten Baudril-lard'a*, Say Yayınları, İstanbul.
- Eyidiker, U. (2020), "Erken Dönem Alman Sosyal De-mokrasisi ve Rosa Luxemburg", International Anato-lia Academic Online Journal, C. 6, S. 2, ss. 90-113.
- Fay, B. (2012), *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*, (İsmail Türkmen, Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Findlay, D. (1981), *Eduard Bernstein's Revisionist Cri-tique of Marxist Theory and Practice*, McMaster University, Ontario.
- Fukuyama, F. (1992), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Zülfü Dicleli, Çev.), Simavi Yayınları, İstanbul.
- Güriz, A. (2011), *Sosyal Demokrasi İdeolojisi*, Phoenix Yayınları, İstanbul.
- Hassner, P. (2017), "Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi", Kant Felsefesinin Politik Evreni, Der: Ha-kan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yay, ss. 102-155.
- Heimsoeth, H. (2016), *Kant'ın Felsefesi*, (Takiyettin Mengüşoğlu, Çev.), Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Heywood, A. (2016), *Siyasi İdeolojiler*, (Levent Köker, Çev.), BB101 Yayınevi, İstanbul.
- Hicks, S. (2004), *Explaining Postmodernism*, Scholargy Publishing, Wisconsin.
- Kant, I. (2015), *Seçilmiş Yazılar*, (Nejat Bozkurt, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Kapeller, Jakob; Pühringer, Stephan (2012), "Democ-racy in Liberalism and Neoliberalism: The Case of Popper and Hayek", ICAE Working Paper Series, No: 11, ss. 1-22.
- Kedouri, E. (1971), *Avrupa'da Milliyetçilik*, (M. Halük Timurtaş, Çev.), Devlet Kitapları, İstanbul.
- Lange, F.A. (2016), *Materyalizmin Tarihi ve Günü-müzdeki Anlamının Eleştirisi* (Ahmet Arslan, Çev.), Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Magee, Bryan (1982), *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, (Mete Tunçay, Çev.), Remzi Kita-bevi, İstanbul.

- Marx, K. (2017), *Hayalet: Seçme Yazılar*, (Güçlü Ateşoğlu, Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Orman, E. (2015), *Hegel'in Mutlak İdealizmi*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Özlem, D. (2015), *Kant Üstüne Yazılar*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Popper, K. (2013), *Açık Toplum ve Düşmanları*, (Metin Tunçay, Harun Rıza Tepe, Çev.), Liberte Yayınevi, İstanbul.
- Popper, K. (2018), *Hayat Problem Çözmektir*, (Ali Nalbant, Çev.), YKY, İstanbul.
- Popper, K. (2019). *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, (İlknur Aka, Çev.), YKY, İstanbul.
- Sabine, G. (2013), *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Özer Ozankaya, Çev.), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Sacks, A. (2019), "Why The Early Socialists Opposed The World's First Modern Welfare State", Jacobin. <https://jacobinmag.com/2019/12/otto-von-bismarck-germany-social-democratic-party-spd> (26.08.2020)
- Skinner, Q (2018), *Hobbes ve Cumhuriyetçi Özgürlük*, (Emre Zeybekoğlu, Çev.), Dost Kitabevi, İstanbul.
- Steger, M. (1997), *The Quest for Evolutionary Socialism*, Cambridge University Press, New York.
- Sunar, İ. (1986), *Düşün ve Toplum*, Birey ve Toplum Yayınları, İstanbul.
- Yalvaç, F. (2008), *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş*, Phoenix Yayınevi, İstanbul.